

ET MUISTI PELAA VIELÄ!

Elinikäisen oppimisen, ikääntymisen ja ympäröivän maailman muutosten merkitykset ikääntyvien selonteoissa

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos
Pro gradu -tutkielma, 96 s., 3 liites.
Eeva Soisalo
Sosiaalipsykologia
Toukokuu 2004

Tiivistelmä

Suomessa käydään aika ajoin keskustelua ikääntymisestä ja elinikäisestä oppimisesta. Suomen taloudellinen kilpailukyky ja osaaminen halutaan säilyttää vähintään nykytasolla tai kohottaa. Meillä ja monissa länsi-maissa väestö ikääntyy ja Suomessa etenkin ikääntyneet eli 55 -65-vuotiaat, mutta myös ikääntyvät eli 45 -54-vuotiaat haluavat päästä eläkkeelle ennen varsinaista eläkeikää. Yhtenä keinona näiden haasteiden ratkaisemiseksi pidetään elinikäistä oppimista. Valtiovalta, työnantajat ja työntekijät itse haluavat edistää elinikäistä oppimista erilaisilla keinoilla.

Selvitän tässä työssäni, millaisia merkityksiä ikääntyvät itse antavat ikääntymiselle ja elinikäiselle oppimiselle, koska itse ikääntyvien näkökulmaa asiaa on tutkittu vähän. Tarkastelen myös, miten ympäröivä maailma vaikuttaa näihin merkityksen antoihin. Täydennän näin aikaisemmin tutkittuja näkökulmia, sillä löytämistäni aikaisemmista tutkimuksista suurin osa keskittyy yritystason tarpeiden selvittelyyn organisaation näkökulmasta tai koulutusmenetelmien selvittelyyn kasvatustieteen näkökulmasta.

Tutkimusaineistonani on kymmenen ikääntyvälle tehtyä haastattelua. Analyysi menetelmäni on teemahaastattelu omaan aineistooni ja aiheeni tutkimiseen sovellettuna. Elämönhallintateorian kautta voimme ymmärtää paremmin yksilön hyvinvointia, ja mielestäni myös sitä tapaa, jolla yksilö tekee valintoja elämässään. Yksilön valitseman vaihtoehdon on oltava yksilölle itselleen mielekäs, hallittavissa ja ymmärrettävissä.

Tulosten perusteella voi sanoa, että ikääntyvät haluavat oppia uutta ja kehittyä sekä ammatillisesti että ihmisinä. Ikääntyvillä haastateltavilla on intoa uuden oppimiseen. Elämän myötä heille on kehittynyt kyky suurten kokonaisuuksien ymmärtämiseen, muisti toimii vielä ja perhe ja läheiset antoivat tukea tarvittaessa. Päivittäistä aikaa ja energiaa on rajallinen määrä; pitäisi levätä, perheelle pitäisi olla aikaa ja elämään halutaan muutakin kuin työ. Tällaisessa ristiriitatilanteessa yksilö joutuu tekemään valintansa. Jokainen haastateltava on tehnyt itselleen sopivan valinnan.

Ikääntyvät haluavat erilaisia oppimismenetelmiä kuin ulkolukua tai luentoja. He haluavat tutkia itse sekä itsenäisesti mutta myös yhdessä toisten kanssa niitä asioita, joita he haluavat oppia ja joita he pitävät itselleen tärkeinä. Joku opiskeli vapaa-aikasuuntuneesti, toinen kehitti itseään työelämäänsä. Jokainen haastateltava toteutti elinikäistä oppimista, vaikkakaan he eivät antaneet oppimiselleen elinikäisen oppimisen merkitystä. Haastateltaville oppiminen oli mm. nautintoa, iloa, tutkimista tai maailman kuvan avartumista, itsetunnon kasvamista ja sosiaalisten taitojen kehittämistä. Tiivistäen voi sanoa, että oppiminen oli haastavaa, mutta se myös antoi oppijalle paljon.

Avainsanoja: teemahaastattelu, ikääntyminen, elinikäinen oppiminen, ympäröivä maailma

Sisällysluettelo	
<i>Tiivistelmä</i>	2
1. JOHDANTO	5
1.1. TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	5
1.2. TUTKIMUSMETODEISTA, AINEISTOSTA JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	8
2. AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	10
2.1. ELINIKÄINEN OPPIMINEN TEOLLISUUDEN JA YLIOPISTON YHTEISTYÖNÄ.....	11
2.2. ELÄMÄNHALLINTA JA TYÖ.....	13
2.3. TYÖTTÖMIEN OMAEHTOISEN KOULUTUKSEN TUTKIMUS	14
3. TUTKIMUKSEN KESKEISET TEEMAT	17
3.1. IKÄÄNTYMINEN	17
3.2. ELINIKÄINEN OPPIMINEN	21
4. YKSILÖN MERKITYKSENANTOA KUVAAVA TEORIA	24
5. TUTKIMUSMETODI	28
5.1. TUTKIMUKSEN EETTISET HAASTEET	32
5.2. VALIDITEETTI JA RELIABILITEETTI.....	33
6. HAASTATTELUN TUTKIMUKSEN TAUSTAA JA AINEISTON KÄSITTELYSTÄ	36
6.1. TUTKIMUKSEN TAUSTASTA	36
6.2. AINEISTON LUOKITUKSET JA MERKITYKSENANNOT	38
6.3. AINEISTON KÄSITTELY.....	40
7. ELINIKÄISEN OPPIMISEN TEEMA	44
7.1. KANSALAISEN PERUSTAIKOT -ALATEEMA ELI ARKIRUOKA	44
7.2. KANSALAISEN PERUSTAITOJA TÄYDENTÄVÄ OPPIMINEN -ALATEEMA ELI À LA CARTE	50
8. MUUTOSTEEMA	63
8.1. YMPÄRÖIVÄN MAAILMAN MUUTOKSET	64
8.2. YKSILÖN MUUTOKSET	71
8.3. INDIVIDUALISMI-TEEMA	78
9. PÄÄTELMIÄ	81
9.1. ELÄMÄNHALLINTA JA ELINIKÄINEN OPPIMINEN.....	84
9.2. JATKOTUTKIMUKSET	87
9.3. LOPUKSI	88
LÄHTEET	90
Liite 1.....	94
Liite 2.....	95
Liite 3.....	96

1. Johdanto

Elinikäinen oppiminen ei ole uusi ilmiö. Kreikkalaiset filosofit Sokrates, Platon ja Aristoteles ovat tarkoittaneet elinikäisellä oppimisella kaikkea ihmisen elämänsä aikana saamaa kasvatusta ja opetusta. Platonin ja Aristoteleen mukaan ihminen kykenee oppimaan elämänsä loppuun saakka. Vaikeimmat asiat kuten filosofian opiskelu heidän mielestään kannattaa jättää vasta myöhemmälle iälle, jolloin kokemus auttaa filosofian oppimista ja ymmärtämistä. (Ojala 1993, 28 vrt. Ojala 2002, 100.)

Kreikkalaisten filosofien kanssa samansuuntaisesti on sanonut tasavallan presidentti Tarja Halonen puheessaan Eurooppalaisessa asiantuntijakonferenssissa Turussa 20.9.1999. Hän on sanonut mm., että aikuiskasvatuksen suuri tehtävä on vahvistaa pientä ihmistä kehittymään vaikeidenkin ongelmien ratkaisemisessa aidon elinikäisen oppimisen hengen mukaisesti. Presidentin mielestä on tärkeää, että ihmiset kasvavat monipuolisiksi, aloitekykyisiksi ja yhteistyökykyisiksi persoonallisuuksiksi. Yksilön ja yhteisön kannalta on tärkeää ylläpitää ja vahvistaa luontaista kykyä uuden oppimiseen. (Halonen, 1999.) Hän lähestyy aihetta mielestäni yksilön, pienen ihmisen näkökulmasta.

1.1. Tutkimuksen taustaa

Suomen valtiovalta on halunnut kehittää elinikäistä oppimista jo aikaisemminkin teettämällä Kalevi Kivistöllä ja Tuulikki Petäjänimellä (1997/1) selvityksen Työttömän omaehtoisen koulutuksen tuesta ja aikuiskoulutuksesta 1990-luvun puolen välin jälkeen. Selvityksessä on esitetty myös ”aikuispoliittisia kehittämisenäkökohtia painottaen erityisesti elinikäisen oppimisen merkitystä sekä työn ja koulutuksen yhteen nivomisen tärkeyttä” (Kivistö & Petäjänieniemi 1997/1, 4). Sekä valtiovalta, eläkelaitokset että myös työnantajat haluavat työssä olevan aikuisväestön kehittävän itseään ja pitävän oman osaamisensa, tietonsa ja

taitonsa ajan tasalla. Tällä suunnalla halutaan, että aikuiset selviytyvät ja pysyvät työelämässä.

Syksyllä 2003 on käyty julkisuudessa kovaa keskustelua nuorten opiskelusta ja nopeasta valmistumisesta työelämään. Ikääntyvä opiskelija voi viedä monien keskusteluiden mukaan nuorelta opiskelupaikan. Suomen ylioppilaskuntien liitto on voimakkaasti vastustanut minkään erityisryhmän muodostamista koulutukseen pääsemiseksi. SYL ei halua, että yliopistokoulutuksessa eriyttäisiin nuorisoikäluokan ja aikuisten koulutus, vaan aikuisikäluokan tarpeet otettaisiin huomioon parhaiten joustavilla opinto- ja opetusjärjestelyillä. SYL:n mukaan kaikilla ikäluokilla on samanlaiset mahdollisuudet hakeutua yliopisto-opetukseen. (SYL, 2003, 7-8.) Omasta kokemuksesta tiedän, ettei näin ole. Työssä olevan aikuisen on hyvin vaikea päästä työstä keskellä päivää oleville luennoille säännöllisesti. Aikuisella on usein perhe ja lapset ovat tavallisimmin koulu- tai opiskeluaikaisia. Aikaisemmin otettiin lainaa opiskeluun ja siksi heillä voi olla opinto- ja asunovelkoja, joita on maksettava. On taloudellisesti mahdotonta jäädä moneksi vuodeksi opinto- tai koulutustuen varaan.

Arto Jauhiainen ja Risto Rinne ottavat kantaa kaiken ikäisten opiskeluoikeuden puolesta ja kirjoittavat Helsingin Sanomissa 26.9.2003 Vieraskynä palstalla, *että yliopistokoulutus ei voi jättää huomiotta oppimisyhteiskunnan realiteetteja*. He puolustavat aikuisiässä opiskelevien oikeuksia saada yliopisto-opetusta sen keskeisen kulmakiven, tasa-arvon, perusteella. Jauhiaisen ja Rinteen mukaan yliopistojen opiskelijakunta on kirjavoitunut, avoimen yliopiston opiskelijat eivät enää ole osa-aikaisia aikuisopiskelijoita, eivätkä yliopistojen tutkinto-opiskelijat ole ainoastaan päätoimisesti opiskelevia nuoria ylioppilaita.

(Jauhiainen & Rinne, 2003, A4.) Yksi keino on opiskella avoimessa yliopistossa alkuun ja siirtyä sitten yliopistoon opiskelemaan, koska Suomessa ei vielä voi suorittaa avoimessa yliopistossa tutkintoa, vaan on siirryttävä yliopistoon se tekemään. Käytin itse avoimen yliopiston väylää yliopistoon pyrkiessäni. Minusta avoin yliopisto on hyvä keino selvittää itselle opiskelukykyä ja motivaatiota. Tämä on myös hyvä keino opiskella aikuisena ja työelämässä olevana. Avoimessa yliopistossa voi suunnitella paremmin oman opiskelunsa ja näin voi päästä

tarpeellisille luennoille ja harjoituksiin. Tämä väylä maksaa jonkin verran, mutta ei mielestäni kohtuuttoman paljon.

Juha Siltala kirjoittaa yksilön näkökulmasta Helsingin Sanomissa Vieraskynä palstalla. Hänen tekstinsä nimi on ”Työelämän on rakennuttava ihmisen mittaisista haasteista”. Hän kysyy, miksi on jäänyt vähäiselle huomiolle ne syyt, jotka ajavat suomalaisia ennenaikaisille eläkkeille. Siltalan mielestä työelämästä on tullut kilpaurheilua, jossa monet eivät pärjää ja *”työuupumus on kuin portti aikuisuuteen siinä mielessä, että aikuinen joutuu tunnustamaan rajansa eikä enää luulottele olevansa kaikkivoipa”*. Varhaiseläkkeet ja sitä kautta tuleva vapaa-aika houkuttelevat enemmän ja silloin ihmisillä on aloite omissa käsissään. Hänen mielestään pako ennenaikaisille eläkkeille johtuu työelämän kovuudesta. (Siltala, 2003 A4.) Enää ei riitä, että osaa työnsä hyvin, vaan on osattava vielä enemmän. Eikä enää riitä kohtuullinen työmäärä, vaan on tehtävä vielä enemmän. Mielestäni Siltala on oikeassa kirjoittaessaan, että työelämästä on tullut kilpaurheilua, ennätyksiä täytyy tehdä neljännesvuosittain, aina vaan parempaa ja enemmän. Itsensä kehittäminen ja opiskelu on tehtävä vapaa-ajalla. Muuten ei ennätä päästä työssä asetettuihin tulostavoitteisiin. Fraasi ’tulos tai ulos’ pitää paikkansa. Siitä ovat todisteena suuret irtisanottujen joukot viimeisinä vuosina, kun yritysten tulokset eivät ole tyydyttäneet osakkeenomistajia.

Elinikäistä oppimista on ollut julkisuudessa käytävässä keskustelussa esillä runsaasti sekä Suomessa että muissa maissa useiden eri tieteenalojen mm. kasvatustieteen ja aikuiskasvatuksen piirissä. Elinikäistä oppimista on tutkittu myös organisaatio- ja johtamisnäkökulmasta. Leenamaija Ojala (1993) on tutkinut ja tehnyt väitöskirjansa organisaatioiden ja yritysten tarpeisiin sekä selvittänyt yritysten ja yliopistojen yhteistyöhön liittyviä haasteita ja mahdollisia ratkaisuja. Mutta yksilön näkökulmasta ja tarpeista lähtevää tutkimusta on tehty hyvin vähän. Minulle syntyi ajatus kirjallisuuden perusteella, että on olemassa viisaita, jotka osaavat kertoa, mikä on sopivaa pienelle ihmiselle. Ei ole tarpeen kysyä häneltä itseltään, mitä hän haluaa opiskella selviytyäkseen työelämässä terveenä ja innokkaana, innovatiivisena koko työikänsä ajan. Löysin vain Härkki-Santalalan (1998) pro gradu-tutkielman Oman elämänsä emäntä, jossa hän on tutkinut

maatilan emäntien käsityksiä heille sopivaan sivuammattiin opiskelusta (Härkki-Santala 1998).

Julkisuudessa käydään moniäänistä ja suuntaista keskustelua ikääntyvien asemasta työelämässä ja opiskelussa. Julkista keskustelua seuratessa minua on alkanut askarruttaa mm. se, että uskooko yksilö omaavansa kehityspotentiaalia ja haluaako hän opiskella ja kehittyä, vai näkeekö hän itsensä kehityskyvottomänä, jolloin vaihtoehtona on eläköityminen? Silloin hän antaa opiskelupaikan nuoremmalle, mutta on samalla rasite yhteiskunnan taloudelle. Mielestäni ikääntyväkin saa opiskella ja kehittää itseään. Ehkä jonain päivänä itseään kehittänyt ikääntynyt voi auttaa nuorta työelämään tulevaa paremmin. Ymmärryksenä asioista on laajentunut ja hän voi keskustella nuoren kanssa samalla sanastolla, ja ehkä samoilla merkityksenannoilla eri termeille, jotka olemme omaksuneet opiskellessaan.

1.2. Tutkimusmetodeista, aineistosta ja tutkimuskysymykset

Selvitän tässä tutkimuksessani, millaisia omia selontekoja ja merkityksiä ikääntyvät antavat ikääntymisestä, ympäröivästä maailmasta sekä elinikäisestä oppimisesta. Lisäksi teen päätelmiä siitä, onko julkisten keskusteluiden merkityksenannot vaikuttaneet ikääntyvien omiin ikääntymistä ja elinikäistä oppimista käsitteleviin selontekoihin.

Aihe on läheinen itselleni, koska jatkoin opintojani ikääntyvänä. Olen nauttinut uuden oppimisesta ja uskon, että asioiden ymmärtäminen on kehittänyt minua paljon, olen saanut laajemman perspektiivin pohdinnoilleni. Toivon, että muillakin olisi mahdollisuus tuntea saman onnistumisen elämys ja ymmärryksen laajeneminen. Mutta se, mikä on hyvä yhdelle, ei ole hyvä toiselle. Tässä työssäni kerron, mitä ajatuksia aiheesta ja keskusteluista on syntynyt haastattelemilleni henkilöille ja päätelmissä, mitä ajatuksia aiheesta syntyi itselleni.

Tutkimusmateriaaliksi keräsin aikaisempia samaa aihetta käsitteleviä tutkimuksia ja Helsingin Sanomien Vieraskynä -palstalla aiheeseen liittyvät tekstit syyskuusta

joulukuuhun 2003. Seurasin joulukuun alkuun Vieraskynä-palstaa, mutta tähän keskusteluun ei palattu enää syyskuun jälkeen. Nämäkin artikkelit olivat osittain taustana siihen keskusteluavaruuteen, jota käyvin haastateltavien kanssa. Toisena vaiheena työssäni olivat haastattelut, joista jokainen kesti yli tunnin. Selvitin haastatteluissa, millaisia omia selontekoja ja merkityksiä haastateltavat antoivat tutkimukseni aiheista. Näin sain esiin myös sen, miten yksilöt suhteuttavat itsensä ympärillään olevaan yhteiskuntaan ja siellä käytävään julkiseen keskusteluun elinikäisestä oppimisesta ja ikääntymisestä.

Ensimmäisten haastattelujen jälkeen aloin koota muuta materiaalia tutkielmaani varten. Tätä materiaalia ovat viranomaistekstit, tutkimusaiheittani koskevia ja sivuavia tutkimuksia ja muuta kirjallista materiaalia. Kokoamani muu materiaali voisi hyvin olla myös tutkimusmateriaalia, mutta haluan keskittyä yksilön omiin selontekoihin tässä työssäni. Kerron kirjallisuudesta tässä työssäni siksi, että näin tulee hyvin esille aiheen laajuus ja ajankohtaisuus sekä vilkas ja monella taholla ja tasolla käyty ja käytävä keskustelu aikuisten opiskelusta.

Työni koostuu lisäksi seuraavista osista. Toisessa luvussa kerron, miten viranomaiset ja tutkijat määrittelevät ikääntymisen ja elinikäinen oppimisen. Kolmannessa luvussa kerron elämänhallintateoriasta, jonka avulla mielestäni voidaan tarkastella yksilön merkitystenantojen ja selontekojen muodostumista itsestä ja hänen suhteestaan ympäröivään yhteiskuntaan. Merkityksiä ja selontekoja voidaan tutkia teemahaastattelun pohjalta, josta kerron seuraavassa luvussa. Samassa luvussa kerron myös muista tutkimuksen teossa huomioitavista seikoista, kuten tutkijan asemasta, tutkimuksen reliabiliteetista ja validiteetista. Kuudennessa luvussa kerron tarkemmin tutkimuksen taustoista, aineiston käsittelystä, luokittelusta ja kuvaan teemoja sekä niiden taustoja. Seitsemännessä ja kahdeksannessa luvussa analysoin tutkimusaineistoani teemojen mukaan. Lopuksi viimeisessä luvussa tarkastelen tuloksia ja teen päätelmiä analyysin tuloksista suhteessa käyttämäni teoriaan.

Olen itsekkin ikääntyvä ja olen opiskellut elämäni aikana melko paljon, lisäksi minulla on elämänkokemusta ja työkokemusta, josta olen myös oppinut paljon. Kaikkien oppieni asioiden lähteitä en millään pysty muistamaan. Pyydän siis jo

tässä vaiheessa nöyrästi anteeksi, jos käytän tekstissäni sellaista tietoa, minkä joku on tutkinut aikaisemmin. Suurimman osan tiedoistani, taidoistani ja osaamisestani on joku muu selvittänyt ennen minua. Tarkoituksella en ota kenenkään työntuloksia omakseni, vaan annan kunnian suurimmasta osasta osaamisestani muille, joita kaikkia en voi merkitä tähän työhön, koska en muista, keneltä olen mitäkin oppinut.

Tutkielmani täsmennetyt kysymykset koskevat sitä, mitä merkityksiä ikääntyvät antavat elinikäiselle oppimiselle, ikääntymiselle ja ympäröivälle maailmalle sekä miten ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa näihin merkitysten antoihin? Lisäksi tarkastelen, miten yksilön identiteetti muuttuu suhteessa oppimiseen elämän aikana? Tarkastelen myös, löytyykö julkinen keskustelu ja merkityksenannot yksilön omissa merkityksenannoissa?

2. Aikaisemmat tutkimukset

Uskoin löytäväni helposti tutkimuksia elinikäisestä oppimisesta, mutta näin ei ollutkaan. Hakusanalla elinikäinen oppiminen en löytänyt yhtään tohtorin väitöskirjaa Tampereen yliopiston tietokannasta. Pelkällä sanalla oppiminen löytyi muutama väitöskirja. Pro gradu-tutkielmia ja liseniaattitutkimuksia löytyi hakusanalla elinikäinen oppiminen 147 kpl. Näistä töistä oli 109 kpl kasvatustieteen, 14 kpl lääke- tai hoitotieteen, 13 kpl taloushallintotieteen, 5 kpl humanististen tieteiden ja 6 kpl yhteiskuntatieteiden alaan kuuluvia. Tarkempi tutustuminen töiden tiivistelmiin paljasti, että nämä työt tarkastelevat ja selvittävät mm. jonkun yksittäisen opetusmenetelmän tarkastelua tai jonkun ammatti-identiteetin kehittymistä, oppisopimuskoulutusta jne. Varsinaisesti elinikäistä oppimista nämä työt eivät käsitelleet. Leenamaija Otala (1993) on tehnyt väitöskirjan elinikäisestä oppimisesta ja tämän työn sain Teknisen korkeakoulun Tuotantotalouden laitokselta. Sielläkään ei ollut muita tätä aihetta käsitteleviä tutkimuksia kuin Otalan väitöskirja. Luulin, että löytäisin Teknisen korkeakoulun kirjastosta enemmänkin aihetta käsitteleviä tutkimuksia, koska siellä koulutetaan

mahdollisia tulevia esimiehiä ja elinikäinen oppiminen kuuluu ikäjohtamiseen. Koska selvitän tässä tutkielmassani yksilön omia käsityksiä oppimisesta elämän eri aikoina, päätin jättää elinikäistä oppimista tarkastelevien tutkimusten hakemisen ja otin tutkimukseeni mukaan Otalan väitöskirjan lisäksi kolme muuta tutkimusta, jotka eivät tarkastele varsinaisesti elinikäistä oppimista, mutta työt selvittävät omaan työhöni sisältyviä aihealueita.

Käsittelen tutkielmassani Otalan väitöskirjaa ”Lifelong Learning” sekä Feldtin (2000) Sense of Coherence- väitöskirjaa, joka on aiheeseeni liittyvä, suomalaisilla työpaikoilla tehty työhyvinvointitutkimus. Lisäksi kerron Luukannel ym. tekemästä työttömien koulutustuen toteutumisesta tehdystä tutkimuksesta, jossa selvitettiin työttömien opiskeluhaluutta. Olen valinnut nämä tutkimukset sen vuoksi, että niissä tarkastellaan yksilöä suhteessa hänelle tärkeisiin elämänalueisiin eli ympäröivään maailmaan. Tämä sisältyy myös omassa työssäni olevaan ympäröivä maailmateemaan. Tarkastelen omassa työssäni, millaisia merkityksiä yksilö antaa oppimiselle, ikäänymiselle ja ympäröivälle maailmalle. Ympäröivään maailmaan olen sisällyttänyt mm. työn, työyhteisön, puolison ja perheen. Pysin selvittämään myös, näkyykö oman elämän hallinta yksilöiden selonteoissa, tekevätkö he itse omaa elämäänsä koskevat päätökset eli ovatko he individualisteja vai hallitseeko joku muu heitä. Olen ottanut tutkimukseeni enimmäkseen suomalaisia lähteitä, koska mielestäni tässä aiheessa kulttuurierot ovat suuria ja haluan tarkastella tässä työssäni erityisesti suomalaista kontekstia.

2.1 Elinikäinen oppiminen teollisuuden ja yliopiston yhteistyönä

Education and European Competence (EEC) oli aikaisemmin tehnyt selvityksiä henkilöstön koulutuksesta eurooppalaisissa yrityksissä. Tuloksena näistä selvityksistä oli, että Euroopassa ei ollut mallia taitojen ja kompetenssien ajan tasalle nostamiseksi. Ojala sai tehtäväkseen kehittää tällainen malli, ja tästä työstä syntyi hänen väitöskirjansa. Otan tämän työn tarkastelun kohteeksi siksi siksi, että Otalan tutkimusten ja raportin perusteella on alettu kehittää aikuiskoulutusta sekä

Euroopassa että meillä Suomessa elinikäisen oppimisen hengessä. (Ojala 1993, 9.)

Ojalan (1993) mukaan elinikäisestä oppimisesta keskustellaan pääasiassa sosiologian ja aikuiskasvatuksen näkökulmasta. Elinikäiseen oppimisen luonteesta on vähän teorioita. Aihetta on käsitelty organisaation kehittämisen, aikuiskasvatuksen, strategisen johtamisen ja organisaation johtamisen sekä taloustieteen teorioita käyttäen. Ojala selvitti, millaista koulutusta yritykset ovat järjestäneet ja miten ne ovat järjestäneet työntekijöidensä koulutuksen, keitä koulutettiin ja kuka koulutuksen järjesti ja antoi. (Ojala 1993, 31.) Samanlaiseen tulokseen päädyin itsekin hakiessani tätä tutkielmaa varten aikaisempia tutkimuksia.

Ojalan tutkimuksessa ei tarkasteltu yksilön näkökulmaa, työssä on vain mainintoja yksilön näkökulmasta. Oppimisvastuu on tämän työn mukaan yksilöllä itsellään, mutta sekä organisaatioiden että yhteiskunnan ja yliopistojen pitäisi järjestää erilaisia kouluttautumismahdollisuuksia kaikenikäisille yksilöille jokaisen yksilön oma lähtökohta huomioiden. Elinikäiseen oppimiseen sijoitetut rahat palautuvat kyllä organisaatioon takaisin, koska osaavat työntekijät ovat Ojalan mukaan tuottavampia ja motivoituneempia työntekijöitä kuin kouluttamattomat. Lisäksi työelämä muuttuu ja työssä tarvittava osaaminen tulee yhä vaativammaksi, joten jatkuva uuden oppiminen on välttämätöntä. Länsimaissa väestö ikääntyy, ja siksi ikääntyvienkin koulutuksesta on pidettävä huolta, jotta kaikki pärjäisivät työelämässä viralliseen eläkeikään saakka tuottavina työntekijöinä. (em. 1993, 49-71.)

Ikä ei aseta Ojalan (1993) mukaan rajoituksia oppimiselle kunhan yksilö on itse motivoitunut oppimaan uutta. Aikaisempien tutkimusten mukaan yksilö oppii parhaiten alle kaksikymmenvuotiaana, jonka jälkeen hänen kykynsä oppia heikkenee iän mukana pikku hiljaa. Mutta viimeaikaisten pitkäaikaistutkimusten mukaan yksilön oppimiskyky voi parantua viidenkymmenen vuoden ikään saakka, joskus jopa sen ylikin. Vain numeeristen tehtävien ratkaisukyky ei ehkä parane enää viidenkymmenen ikävuoden jälkeen. Joissakin tutkimuksissa on saatu

selville, että alle 50-vuotiaat eivät tosissaan epäile omia oppimiskykyjään, mutta yli 50-vuotiaat saattavat alkaa epäillä omia oppimiskykyjään.

(em. 65.)

Tätä tutkimusta ja muutakin kirjallisuutta lukiessani minulle muodostui käsitys, että yksilön pitää rakentaa koko elämänsä ja opiskelunsa työelämää ja työssä tarvittavia taitoja varten. Lukemani kirjallisuuden mukaan työ on elämän tärkein tehtävä sekä kaikki opiskelu ja oppiminen on työssä selviytymistä varten. Presidentti Halonen puheessaan viittasi yksilöön monipuolisena, aloitekykyisenä ja yhteistyökykyisenä persoonallisuutena ei vain työelämää vaan muutakin elämää ajatellen. Tällainen yksilön oma näkökulma elinikäisessä oppimisessa puuttuu sekä Otalan tutkimuksesta että muistakin löytämistäni tutkimuksista.

Seuraavaksi kerron tutkimuksista, jotka tarkastelevat työelämään enemmän yksilön näkökulmasta ja ovat siten lähempänä oman työni aihetta. Nämä tutkimukset eivät tutkineet työelämää oppimisen suunnalta, mutta työelämään sisältyy myös työssä tarvittavien tietojen, taitojen ja osaamisen lisääminen ja siksi olen ottanut nämä tutkimukset mukaan omaan tutkielmaani.

2.2. Elämänhallinta ja työ

Taru Feldt (2000) tutki työn vaikutusta yksilön hyvinvointiin käyttäen Antonovskyn Elämän hallintateoriaa viitekehyksenään. Hyvinvoinnin indikaattoreina ovat psykosomaattiset oireet ja emotionaalinen uupumus. Hän käytti tutkimuksessaan kahdeksaa työtä kuvaavaa ominaispiirrettä; johtamissuhteet, organisaatioilmasto, ajan aiheuttamat paineet, työn vaatimukset, vaikutusmahdollisuudet työssä, uravaatimukset, työn fyysiset haitat ja työn epävarmuus. Elämän hallintateorian mukaan näillä saattaa olla vaikutusta yksilön elämänhallinnan tunteeseen ja hänen hyvinvointiinsa. (Feldt 2000, 27 – 28.)

Hyvällä organisaatioilmastolla oli selvä positiivinen ja työn epävarmuudella oli selvä negatiivinen yhteys elämänhallinnan tunteeseen. Johtamissuhteiden muutos heikensi elämänhallinnan tunnetta, mutta työssä olevilla vaikutusmahdollisuuksilla

tai niiden puutteilla ei ollut yhteyttä elämänhallintaan. Tuloksista kävi myös ilmi se, että yksilö, jolla on hyvä elämänhallinnan tunne, kesti paremmin työn asettamia vaatimuksia esimerkiksi aikapaineita kuin yksilö, jolla elämänhallinta on heikko. Lisäksi hyvät sosiaaliset suhteet työpaikalla liittyivät vahvasti hyvään elämänhallinnan tunteeseen. Henkilö, joka saa tukea työtovereiltaan, kykenee helpommin löytämään työnsä merkityksen, hallitsemaan työnsä. Työn sisältörikkaus yhdessä työtovereilta saadun tuen kanssa auttaa työntekijää näkemään laajemmin oman työnsä ja paikkansa työpaikallaan ja työyhteisössään. Tukea antavat ja kannustavat sosiaaliset suhteet työpaikalla näyttivät tutkimuksen tulosten mukaan kompensoivan yksilön heikkoja selviytymisresursseja. Emotionaalista uupumusta oli selvästi enemmän huonon elämänhallinnan tunteen omaavilla. Muutokset yksilön sosiaalisessa verkostossa aiheuttavat myös muutoksia hänen tunteeseensa elämänhallinnasta. (Feldt 2000, 35 – 43.)

Tuloksista voi mielestäni päätellä, että yksilö, jolla on hyvä elämänhallinnantunne, voi fyysisesti ja henkisesti hyvin ja hän kestää työn asettamat vaatimukset. Kun yksilö tarkastelee suhdettaan työyhteisöönsä tai työhön, hän voi antaa näille positiivisen tai negatiivisen merkityksen. Jos hän antaa työyhteisölle positiivista merkityksiä, silloin hän voi suuntautua työyhteisöön, joskus jopa perheen tai vapaa-ajan kustannuksella. Sen sijaan, jos yksilöllä on huono elämänhallinnantunne työyhteisössä, työn asettamat vaatimukset ylittävät hänen kykynsä ja hänen antamansa merkitykset ovat negatiivisia, silloin työyhteisö ei miellytä häntä tai työyhteisöllä ei ole yksilöä itseään kiinnostavia merkityksiä, kuten hyviä sosiaalisia suhteita, positiivista palautetta jne. Hän todennäköisesti haluaa suuntautua perheeseen, yksityiselämäänsä, vapaa-ajan harrastuksiin tai mahdollisesti eläkkeelle.

2.3. Työttömien omaehtoisen koulutuksen tutkimus

Seuraavaksi kerron työttömien koulutustuen onnistumista selvittäneestä tutkimuksesta, jonka teki Helsingin Yliopiston Aikuiskoulutuskeskus 1999. Saiko työttömien koulutusohjelmat innostuneen vastaanoton?

Koulutustukeen kuului kaksi vaihetta. Ensin tuki koski pitkäaikaistyöttömiä ja toisessa vaiheessa muitakin työttömiä. Molemmissa vaiheissa koulutustuen kriteerit täyttäviä henkilöitä oli yhteensä 180.000. Uskottiin, että tarjoutuvaa mahdollisuutta käyttäisi yli 25.000 henkilöä. Koulutuksen aloittaneita oli vain vähän yli 2000 henkilöä.

Luukannel ym. (1999) ovat tutkineet työttömien omaehtoisen koulutuksen toteutumista koulutuspäivärahan turvin toisessa vaiheessa. He selvittivät opiskelijoiden määriä ja laatua, opiskelupaikkoja ja niiden laatua sekä opiskelemaan hakeutuvien ja hakeutumattomien motiiveja. Lisäksi he selvittivät, millaisiin ongelmiin koulutukseen hakeutuvat törmäsivät pykälä- ja viranomaisviidakossa. (Luukannel ym. 1999, 1.)

Koulutukseen hakeutumisongelmaksi osoittautui tietojen vaikea saanti. Tiedottamis-, ohjaus- ja neuvomisvelvollisuus oli mahdollisilla koulutuksen järjestäjillä, työvoimaviranomaisilla ja Kelalla. Työvoimaviranomaiset tiedottivat lehdissä ja radiossa. Tieto ei saavuttanut mahdollista kohderyhmää, ja jos joku halusi tietoja, usein viranomaisetkaan eivät tienneet asiasta mitään. (em. 17- 18.)

Koulutukseen hakeutumismotiiveista tärkein oli itsensä kehittämisen motiivi, seuraavina kiinnostus aihetta kohtaan ja työnsaantimahdollisuuksien parantaminen. Opiskelemaan hakeutumisen merkityksiä olivat myös opiskelun virikkeet ja ilo, mielekäs tekeminen, muutos elämän tilanteessa ja muiden ihmisten tapaaminen. Odotukset koulutukselta olivat osittain samoja kuin motiiveissa, mutta mukana olivat myös elämän laadun parantaminen, mielekkäämpi työ, uuden ammatin hankkiminen ja ammattitaidon lisääminen. Avovastauksissa todettiin mm., että on pääsyt toteuttamaan nuoruuden haavetta, tai että tämä (opiskelemaan lähtö, ES) olisi pitänyt tehdä jo 20 vuotta sitten. Useimmilla vastaajilla oli ainakin työssä hankittu ammattiosaaminen, jota oltiin nyt täydentämässä. (em. 29- 32.)

Syitä, miksi haastateltavat eivät hakeutuneet koulutukseen, olivat mm. liian monimutkaiset ehdot koulutukseen pääsyyllä, tarjonta ei vastannut tarpeita, tuen

puute sääntöjen selvittelyssä, ei tuntenut koulutusmahdollisuuksia, ei koe tarpeelliseksi sekä taloudelliset että perhesyyt. Verrokkiryhmäläiset olivat keskimääräisesti iäkkäämpiä kuin koulutukseen osallistujat olivat. Avovastauksissa syinä koulutukseen lähtemättömyydelle ja opiskelemaan hakeutumattomuudelle olivat eläkeiän läheisyys ja epäusko omaan kykyihinkin oppia ikääntyneenä. (em. 32-34.)

Aikuiskoulutukseen osallistumistutkimuksen teoriapohjana tutkimuksen tekijöillä ovat sosiologinen selitysmalli ja psykologinen selitysmalli. Tuloksissa he toteavat, että sosiaalipsykologinen selitysmalli antaa paremman selitysvoiman, koska yksilö arvioi tilannettaan ja ympäristöään ja tarjolla olevia koulutusmahdollisuuksia omien koulutusasenteidensa ja -käsitystensä valossa. Yksittäisten sosiologisten ja psykologisten tekijöiden merkitys yksilön koulutusuran muovaajana vähenee konkreettisissa valintatilanteissa. (em. liite)

Mielestäni tämän tutkimuksen tulokset olivat mielenkiintoisia. Ne, jotka eivät olleet halukkaita, olivat lähellä eläkkeelle pääsyä ainakin avovastausten perusteella, eikä silloin enää opiskelulla ja itsensä kehittämisellä ole merkitystä työelämää ajatellen. Mutta ne, jotka olivat aloittaneet opiskelun, avovastausten perusteella olivat innokkaita ja innostuneita, opiskelulla oli merkitystä myös tulevaisuuden kannalta. Heillä ei tosin ollut mahdollisuutta päästä eläkkeelle, joten koulutuksen toivottiin ja uskottiin saatavan parempia ja mielenkiintoisempia töitä tulevaisuudessa. Tässä tutkimuksessa mukana olleet olivat työttömiä, omassa tutkimuksessa olevat henkilöt ovat työelämässä mukana olevia.

Ennen tuloksia kerron työni keskeisistä termeistä ikääntyminen ja elinikäinen oppiminen. Mitä ne tarkoittavat viranomaisten ja kirjallisuuden mukaan?

3. Tutkimuksen keskeiset teemat

Termejä ikääntyminen ja elinikäinen oppiminen käytetään arkipuheessa hyvin erilaissa konteksteissa ja eri merkityksillä. Tässä luvussa kerron tarkemmin, mitä merkityksiä kirjallisuudessa ja viranomaisteksteissä näille termeille annetaan sekä mitä merkityksiä käytän omassa työssäni. Varsinkin termillä ikääntyminen on hyvin monta merkitystä. Yksi virallinen merkitys tuotiin esille Kansallisessa ikäohjelmassa 1990-luvulla.

3.1. Ikääntyminen

Jyrki Jyrkämä (1990) teoksessa Vanheneminen ja elämän kulku vertaa sanoja vanha, vanhus ja vanheneminen sanoihin ikääntynyt ja ikääntyä, ja kirjoittaa, että ne ovat käsitteitä, joita käytetään yleisesti, mutta että niiden sisältö on jotenkin epämääräinen ja vaihtelee tilanteesta ja sosiaalisesta yhteydestä toiseen. Nämä ovat yhteiskunnallisia käsitteitä, joilla määritellään asioita. (Jyrkämä 1990, 87.)

Viranomaisilla on erilaisia merkityksiä ikääntyville ja ikääntyneille. Yksi viranomaisten antama merkitys on nähtävissä alla olevassa Kansallisen ikäohjelman internetistä otetussa esittelyssä.

Valtioneuvoston käynnistämän kansallisen ikäohjelman tavoitteena on parantaa yli 45-vuotiaiden mahdollisuuksia saada töitä ja jaksaa paremmin työelämässä. Ikäohjelma toteutuu sosiaali- ja terveysministeriön, työministeriön ja opetusministeriön yhteistyönä (<http://pre2003.103.stm.fi/suomi/ikaohjelma.1998-2002/mikaon.htm>), 9.2.2004

Kansallisessa ikäohjelmassa julkaistiin termit ikääntyvä, joka tarkoittaa ikävuosia 45 -55 ja ikääntynyt, joka tarkoittaa ikävuosia 55 -65.

Kuusikymmentäviisivuotiaana voi kansalainen siirtyä varsinaiselle eläkkeelle.

Kansallinen ikäohjelma toteutetaan uudistamalla työelämän rakenteita ja lainsäädäntöä. Järjestetään erilaisia koulutuksia ja tutkimuksia sekä tuetaan erilaisia projekteja viestinnän keinoin elinikäisen oppimisen hengessä.

Ikäohjelmaan liittyy useita kymmeniä eri ministeriöiden järjestämiä ja tukemia hankkeita. (<http://pre2003.103.stm.fi/suomi/ikaohjelma.1998-2002/mikaon.htm>,

9.2.2004) Käytän työssäni Kansallisen ikäohjelman mukaisia termejä ikääntyvä ja ikääntynyt.

Heikkisen (2002) mukaan merkityksiä tehdään. Sanoilla, eleillä tms. ei ole sinällään merkitystä, vaan jonkun täytyy tehdä sille merkitys. Merkitys on ikään kuin sisäänrakennettu, joka vaihtelee eri tilanteissa ja kulttuureissa. Samoillakin sanoilla ja on erilaisia merkityksiä ihmisistä ja tilanteesta riippuen. Yhteisöt muodostuvat siitä, että ihmiset jakavat yhteisen merkityksen. Eri sosiaaliset ryhmätkin tekevät esim. sanoille tai eleille omat merkityksensä, vaikka kuuluvat samaan yhteisöön. Tähän merkitysten tekemiseen vaikuttavia tekijöitä ovat mm. ikä, sukupuoli, yhteiskuntaluokka, uskonto, työ ja poliittiset näkemykset. (Heikkinen 2002, 178.)

Saussuren ajatuksien pohjalta jatkaa Silverman (1993) kirjoittaessaan että, merkeillä esim. sanoilla itsessään ei ole merkitystä, vaan niille annetaan merkitys vasta puheessa tai liitettynä toisiin sanoihin. Silverman selventää tätä esimerkkisanoilla ystävä (friend), johon voidaan liittää sana poika (boy), jolloin tulee poikaystävä (boyfriend) tai ystävä sanasta voidaan muodostaa englannin kielessä sana ystävyys (friendship) liittämällä loppuun sana ship. Näin sanojen merkitys muuttuu. (Silverman 1993, 71 -72.) Saussuren ja Silvermanin ajatuksia seuraten voi ottaa esimerkiksi sanan ikä. Se saa ihan erilaisen merkityksen, jos se liitetään sanoihin koulu tai ihminen. Kun liitetään sanat koulu ja ikä, muodostuu sana kouluikä, joka tarkoittaa lapsuus- tai nuoruusvuosia, mutta kun se liitetään sanaan ihminen, niin yhdistelmässä ikäihminen sanan ikä merkitys muuttuu aivan toiseksi.

Ikääntymisellekin voidaan antaa monenlaisia merkityksiä riippuen sanojan ja kuulijan omista käsityksistä. Ikääntymistä voidaan kuvata monella tavalla, ja kulttuureissa iällä ja ikääntymisellä on erilaisia merkityksiä. Ikääntyminen voidaan kuvata elämänkaarena, jolloin on otaksuta kypsyyssprosessista tai persoonallisuuden itsetoteutuksesta. Se on perimmältään sisäsyntyinen ja vaihteittain determinoitu. Ikääntyminen voidaan kuvata myös elämänprosessina, jossa yksilö nähdään subjektina. Hän itse ohjaa omaa muuttumistaan kehitystään

omassa elämässään vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa ja samalla muuttaa ympäristöään. (Jylhä 1990, 119 -128.)

Rönkä (1998) kertoo kirjassa Senioriteetti voimavarana, että monissa alkuperäiskulttuureissa elämää kuvataan yhtä korkeana tai usein nousevana janana syntymästä kuolemaan. Rönkää puhuteltiin Itä-Afrikassa mzeeksi, senioriksi, kun häntä kymmenen vuotta nuorempaa miestä vain gidjavaksi, nuoreksi mieheksi. Vanhempaa miestä kunnioitettiin sekä perheessä että kyläyhteisössä. Perusteena tälle oli, että tärkeät tiedot ja kokemukset siirtyivät vanhemmilta nuoremmille sekä puheina, kertomuksina että opetuksena. (Rönkä 1998, 104.) Meillä Länsi-maissa ikääntymisellä ei ole samanlaisia merkityksiä. Esimerkiksi televisiosarjoissa näyttelijät ovat tyypillisesti nuoria, kauniita ja menestyviä ihmisiä. On hyvin vähän varsinkaan amerikkalaisia televisiosarjoja, joissa vanhat näyttelijät esittäisivät kyvykkäitä, järkeviä sankareita. Minun mielestäni länsimaisessa kulttuurissa nuoruus on valttia, ikääntyminen ei ole. Karrikoiden kai voisi sanoa, että elämänkaaren lakipisteen jälkeen elämä on alamäkeä.

Tutkielmani nimeksi olen ottanut yhden haastatellun henkilön huomion. Hän kertoi innostuneena, miten hän vielä ikääntyvänä havaitsi muistikyvyn säilyneen. Hän oli luullut, ettei hän pysty oppimaan ja muistamaan uusia asioita. Hän uskoi niitä julkisuudessa käytyjä keskusteluja, joiden mukaan ikääntyminen huonontaa yksilön kykyjä. Kansallisessa ikäohjelmassa välillisesti vihjattiin, että ainakin fyysiset ja psyykkiset kyvyt heikkenevät iän myötä, ja että ikääntyvää pitää auttaa julkisin varoin selviytymään elämässään ja erityisesti työelämässä. On totta, että osin kyvyt heikkenevät, mutta toiset kyvyt paranevat ja kompensoivat alentuneita kykyjä. Tästä seikasta ei keskusteluissa varsinkaan aikaisemmin puhuttu mitään. Oman käsitykseni mukaan ikääntyvä ei ole menettänyt kovin paljon ikääntyessään, mutta hän on saanut paljon.

Laslettia referoiden Kuusi (1998) jakaa ihmiselämän jakaa neljään eri jaksoon, joita ovat ensimmäisenä lapsuus, sosialisoituminen ja koulutus. Toisena on kypsyys, ansiotyö, uranrakennus, perheenmuodostus, lisääntyminen ja jälkeläisten hoitaminen ja sosiaalistaminen, vastuu omista vanhemmista ja nuorista,

kuuluminen tuottaviin organisaatioihin ja alistuminen niiden valtaan, itsensä toteuttaminen, valmistautuminen täyteen itsensä toteuttamiseen. Kolmantena on autonomia ja itsensä toteuttaminen, vapautuminen toisen ikävaiheen huolista, pyrkiminen vapaasti valittuihin tavoitteisiin, kulttuurinen toiminta ja tyydytys, ”Elämän kruunu”. Viimeisenä jaksona on lopullinen riippuvuus ja kuolema. (Kuusi 1998, 81.) Elämän kruunu jaksoa voisi mielestäni kutsua myös virkeäksi eläkeiäksi. Viimeinen jakso voi olla toisilla hyvin lyhyt toisilla melko pitkä työstäni saamani kokemuksen mukaan.

Omasta työstäni saamani kokemuksen perusteella tiedän, että hyvin moni haluaa kolmannelle jaksolle, Elämän kruunu-vaiheeseen. Samanlaisia ajatuksia on Siltalan kirjoituksessa ja samaan tuloksen ovat päätyneet Luukannel, Manninen ja Kurkinen omassa tutkimuksessaan verrokkiryhmän tutkimustuloksissa. Verrokkiryhmän vastaajat olivat lähellä eläkeikää, eivätkä he olleet kiinnostuneita koulutuksesta. Autonomia ja itsensä toteuttaminen sekä oman elämän-, ja ajanhallinta ovat usealle tavoittelemisen arvoisia asioita.

Professori Juhani Ilmarisen mukaan termit ”ikäntyvät” (45+) ja ”ikäntyneet” leimaavat ihmistä negatiivisesti (Ilmarinen 1998, 22 - 23, vrt. Ilmarinen 1999, 48 - 52). Kuuluin itse luokkaan ikääntyvä Ikäohjelman julkistamisen aikaan. En tuntenut olevani vielä minkään erityisen suojeluohjelman tarpeessa, mutta ikäni puolesta kuuluin kuitenkin joukkoon. Pohdin, mitä ikääntyminen on ja mitä velvoitteita se tuo mukanaan. Mielestäni yksilö ikääntyy syntymästä lähtien. Aluksi erot yksilöiden kehityksen välillä ovat pieniä, mutta myöhemmin erot yksilöiden kehityksen välillä kasvavat. Olen tavannut sairaaloissa virkeitä, pirteitä ja omatoimisia yli 80-vuotiaita henkilöitä ja runsaasti erilaisia apuja tarvitsevia alle 60-vuotiaita, mutta myös apuja tarvitsevia 80-vuotiaita ja pirteitä 60-vuotiaita. Ikääntymistä ei voida mielestäni määrittää alkavaksi 45-vuotiaana, eikä kaikkien 45-vuotiaiden ei tarvitse olla esimerkiksi kuntoutuksen tarpeessa. Käytän kuitenkin kansallisen ikäohjelmaa ikäjakoja tässä työssäni sen leimaavasta vaikutuksesta huolimatta.

Seuraavaksi kerron tarkemmin, mitä Kansalliseenkin ikäohjelmaan sisältyvä elinikäinen oppiminen tarkoittaa. Elinikäinen oppiminen liittyy ikäohjelmassakin ikääntyvän ja ikääntyneen jaksamiseen, pysymiseen ja selviytymiseen

työelämässä 65-vuotiaaksi asti. Ohjelmassa ikääntymistä ei pidetty enää pelkästään fyysisenä tai psyykkisenä ongelmana, vaan alettiin havaita, että myös tietojen, taitojen ja osaamisen kehittäminen ovat tärkeitä. Omassa työssäni kohtasin paljon henkilöitä, jotka olivat riittävän terveitä selviytymään työelämässä, mutta pelkällä kansakoulupohjalla heidän oli vaikeaa siirtyä uudenlaisiin työtehtäviin. Työkokemukseni mukaan viime vuosisadan viimeisenä vuosikymmenenä kansakoulun käyneen työntekijän tilalle tuli vähintään opistotason, usein yliopistotason tutkinnon suorittanut. Yli 50-vuotias ei ollut kovin motivoitunut opiskelemaan useita vuosia pystyäkseen kilpailemaan työpaikastaan, oli paljon helpompi siirtyä eläkkeelle. Monet olivat tulleet työelämään 15 -20 -vuotiaina ja olleet työssä yli 30 vuotta. Heitä kiinnosti työtä enemmän Elämän kruunu. Kansallisessa ikäohjelmassa on mielestäni, kuten Juhani Ilmarinenkin toteaa, negatiivisesti leimaava sävy yli 45-vuotiaista. Ohjelmalla sinällään on hyvä tarkoitus ja hyvät tavoitteet.

3.2. Elinikäinen oppiminen

Elinikäisestä oppimisesta on kirjoitettu käsittääkseni paljon ja sitä on tutkittu paljon mm. kasvatustieteen ja johtamisen näkökulmasta. Käsitteelle on myös useita määritelmiä, joista on kaksi määritelmää seuraavaksi.

European Lifelong Learning Initiative E.L.L.I., Eurooppalainen elinikäisen oppimisen yhteinen järjestö, määrittelee elinikäisen oppimisen - Lifelong Learning - inhimilliseksi voimavaraksi, joka on jatkuvaa kehittämistä ihmisen omilla ehdoilla ja omalla vastuulla. Suomalaisen Elinikäisen oppimisen komitean mukaan elinikäinen oppiminen on monitasoinen periaate, jonka noudattaminen ohjaa ihmisen oppimisuraa, yhteisöjen toimintaa ja oppimisen edistämispolitiikkaa siten, että laaja ja jatkuva uusien asioiden omaksuminen toteutuu yhteiskunnassa. (Ojala 2002, 102 – 103.)

OECD on listannut viisi elinikäisen oppimisen piirrettä. Näitä piirteitä on usko elinikäisen oppimisen itseisarvoon, sillä ei pitäisi olla välineellistä arvoa. Toisena on se, että ikä, sukupuoli tai työ ei saisi rajoittaa oppimismahdollisuuksia.

Kolmanneksi on, että myös oppilaitosten ulkopuolinen, ei-muodollinen oppiminen on tärkeää. Oppimisen pitäisi kuitenkin olla tietoista, systemaattista ja suunniteltua. Neljänneksi on, että monimuotoiset menetelmät oppimisessa ja opettamisessa olisi hyväksyttävä. Viimeisenä on se, että oppijan oma persoonallisuus, motivaatio ja kyky opiskella itseohjautuvasti ovat tärkeitä. (Ojala 2002, 102 – 103.)

Ojala (2002) jakaa elinikäiset opinnot muodolliseen koulutukseen ja muuhun oppimiseen. Elinikäinen oppiminen sisältää myös koko oppimisajan kestävä osaamisen kehitysprosessin, oppimisprosessin ja asenneprosessin, joista syntyy arvo sinällään, kyky säilyä kyvykkäänä osallistumaan yhteiskuntaan ja työelämään. Elinikäiseen oppimiseen kuuluu myös oppiminen ennen peruskoulua. (Ojala 2002, 110.) Vain yksi haastateltava kertoi tämän jakson opinnoista, kun hän kertoi oppineensa lukemaan 5 -vuotiaana, joten en käsittele tässä työssäni ennen virallista oppivelvollisuuskäyttäytymistä edeltävää oppimista.

Ojalan (2002) mukaan peruskoulutuksen merkitys on luoda pohja elinikäiselle oppimiselle ja siksi peruskoulutuksen pitäisi antaa jokaiselle kansalaiselle riittävän hyvä lähtötaso sekä osaamisen kehittämisprosessille että sen tukiprosesseille, joita ovat oppimaan oppimistaidot ja positiivinen asennepohja. Kansalaisen perustaitoja ovat luku-, kirjoitus- ja laskutaito, vähintään auttava toisen kielen taito, tietotekniikan käyttötaito ja tiedon hallinnan perustaito, riittävä luonnontieteiden ja matematiikan taito, perustiedot taloudellisista asioista, kansainvälinen tai eurooppalainen yleissivistys, joka auttaa ymmärtämään tapahtumia kotimaasta laajemmin, perustiedot ympäristökysymyksistä ja luonnon kanssa elämisestä, perustiedot yhteiskunnan toiminnasta ja toimintaedellytyksistä. (Ojala 2002, 113 - 114.)

Työnantajat haluavat motivoituneita ja osaavia työntekijöitä. He kehoittavat työntekijöitään kehittymään ja kehittämään itseään, jotta he olisivat osaavia ja päteviä työntekijöitä työelämässä. Ikääntyvien ja ikääntyneiden toivotaan myös pysyvän työelämässä, koska muutaman vuoden kuluttua luultavasti on työvoimapula. Eläkekustannusten pelätään kasvavan liian suuriksi maamme taloudelle, jos ikääntyvät ja ikääntyneet siirtyvät ennen aikaisille eläkkeille.

Työnantajat ja viranomaiset haluavat, että työntekijät opiskelevat, oppivat, kehittyvät ja kehittävät itseään ja pysyvät työelämässä. (Ilmarinen 1999, 80 -82.)

Julkisessa keskustelussa käytetään termiä elinikäinen oppiminen ja mielestäni ilmauksella halutaan muuttaa aikaisempaa käsitystä, jonka mukaan opiskelu ja oppiminen kuuluivat pelkästään lapsuuteen ja nuoruuteen, mutta se ei kuulunut aikuisikään. Nykyään jokaisen olisi opiskeltava, pidettävä huolta osaamisestaan sekä oppimisestaan, elämässä selviytymisestään ja ammattitaidostaan vielä ikääntyvänä ja ikääntyneenä. Näissä teksteissä velvollisuus opiskella aikuisiässä on yksilöllä itsellään, häntä ei voida pakottaa, mutta työpaikkojen ja koulutusorganisaatioiden on otettava huomioon myös aikuisten opiskelijoiden tarpeet ja mahdollisuudet opiskella. Näissä ei kyseenalaisteta aikuisten, ikääntyvien, ikääntyneiden eikä eläkeläisten kykyä opiskella, oppia ja kehittää itseään.

Elinikäinen oppiminen vähentää sen puolestapuhujien mukaan työntekijöiden halua lähteä ennen aikaisille eläkkeille. Elinikäinen oppiminen on mielestäni tärkeää, se pitää mielen virkeänä ja uudet tiedot sekä oppiminen laajentavat maailmankuvaa ja ymmärrys asioista kasvaa. Lähes kaikissa teksteissä, mitä luin, elinikäisen oppimisen tarkoituksiksi ja tavoitteeksi asetettiin työelämässä selviytyminen. Mielestäni yhtä tärkeää on oppiminen yksilön työelämän ulkopuolisia aktiviteetteja varten tai oppiminen vapaa-ajalla harrastuksena.

Olen kertonut, mitä elinikäinen oppiminen ja ikääntyminen tarkoittavat. Elinikäinen oppiminen kuvataan koko elämän ajan jatkuvana, suunniteltuna prosessina. Suuri osa asioista opitaan virallisen koulutuksen ulkopuolella esim. vapaa-aikana ja työssä. Mietin pitkään aineistoon tutustumisen jälkeen, käytätkö termiä elinikäinen oppiminen vai käytätkö termiä elämän aikana oppiminen. Jälkimmäisellä termillä halusin kuvata sitä, että haastateltavat kertoivat oppineensa nyt osaamansa tiedot ja taidot kouluissa ja muissa opinahjoissa. Nämä oppimisjaksot olivat pikemminkin projekteja elämän aikana kuin jatkuvaa oppimista. Työssä oppiminen ei ollut oppimista, vaan se oli esim. työtä tai matkalla hihaan tarttunutta. Kun sitten haastatteluihin verrattiin työhöntulon aikaisia työtapoja ja -menetelmiä nykyisiin käytettäviin menetelmiin, he havaitsivat oppineensa paljon huomaamattaan. He olivat oppineet pikku hiljaa ja pienissä

erissä, mistä johtui, että he eivät olleet ajatelleet muuttumisessa tarvittavien tietojen ja taitojen kehittyneen oppimisen kautta. Haastateltavat olivat täten oppineet prosessina oppimisprojektien ohella sekä työssä että vapaa-aikana. Kaikki oppiminen ei ollut suunniteltua eikä tavoitteellista työelämää varten, osa uusien tietojen ja taitojen oppimisesta oli työelämän ulkopuolista elämää varten. Oppiminen oli ollut ja oli edelleen jatkuvaa. Päätin pohdintojeni jälkeen käyttää termiä elinikäinen oppiminen.

4. Yksilön merkityksenantoa kuvaava teoria

Työni alkuvaiheessa suunnittelin käyttäväni sosiaalisen identiteetin teoriaa, mutta kun olin tehnyt yli puolet haastatteluista, niin havaitsin, että Antonowskyn elämän hallintateoria nousi esiin voimakkaasti. Kukaan haastatelluista ei käyttänyt termiä stressi, kertoessaan opiskelunsa aloittamista miettiessään, mutta monilla oli kuitenkin mielessään monissa yrityksissä toteutettavat irtisanomiset. Monet pohtivat, miten minä työllistyisin, jos minut nyt sanottaisiin irti. Nämä pohdinnat ovat uhkakuvia, joihin he halusivat vastata kehittämällä omaa osaamistaan. Ympäröivästä maailmasta tulee uhkia, joista Antonovskyn teorian mukaan voi käyttää termejä jännitteet tai stressitekijät. Näistä onnistuneesti selviäminen lisää yksilön hyvinvointia ja johtaa elämänhallintaan. Mielestäni tämän teorian avulla voidaan ymmärtää paremmin yksilön pohdintoja, päätöksentekoa ja toimintaa elämän eri tilanteissa. Teoria ei ole puhtaasti sosiaalipsykologiaa, mutta voidaan käyttää mielestäni yksilön ja ympäristön vuorovaikutusta tutkittaessa. Osa jännitteistä syntyy yksilölle vuorovaikutuksessa hänen ympäristönsä kanssa, kuten esimerkiksi haastatteluille henkilöille oli muodostunut heidän käsityksensä osaamisensa vajeesta suhteessa työssä vaadittaviin osaamisiin.

Elämän hallinnalla (Sense of Coherence) Antonovsky tarkoittaa kohtalaisen pysyvää, mutta silti dynaamista luottamuksen tunnetta siitä, että elämään tulevat sisäiset ja ulkoiset ärsykkeet ovat jäsentyneinä, ennustettavia ja selitettäviä, ne ovat ymmärrettäviä (understandable). Yksilöllä tai ryhmällä on käytössään

voimavaroja, joiden avulla pystyy kohtaamaan ärsykkeiden asettamia vaatimuksia, ne ovat hallittavia (manageability). Nämä vaatimukset ovat sen arvoisia haasteita, että yksilö tai ryhmä haluaa sitoutua niiden ratkaisemiseen, ne ovat mielekkäitä (meaningfull). Yleisellä tasolla Antonovsky määrittää yleistyneiksi vastustuksen voimavaroiksi yksilön tai ryhmän ominaispiirteet, jotka voivat helpottaa tehokkaasti jännitteiden tai stressitekijöiden hallintaa. Kun yleisen vastustuksen resurssit auttavat yksilöä selviytymään sellaisista elämän tilanteista, jotka ovat ymmärrettäviä, hallittavissa olevia ja mielekkäitä, niin silloin yksilöllä on oma elämä hallinnassa ja hän on ratkaissut jännitteet onnistuneesti. (Antonovsky 1982, 123 - 152.)

Ymmärrettävyys eri tilanteissa tarkoittaa sitä, että yksilö käsittää, mitä hän on tekemässä. Esimerkiksi haastateltujen henkilöiden on ensin ymmärrettävä, mitä he ovat tekemässä, kun he tekevät päätöksen lähteä opiskelemaan. Jos halutaan selvittää, onko jännitteen ratkaisutapa hallittavissa, on kysyttävä, miten asia pitää ratkaista. Esimerkkeinä tästä voi olla kysymys, miten opiskellaan, jotta opitaan. Mielekkyys tarkoittaa sitä, että ymmärtää, miksi on tekemässä jotain. (em. 136 - 152.) Opiskelun mielekkyys voi olla yksilölle, kuten haastateltaville oli, puolustautumista ympäröivästä maailmasta tulevia uhkia vastaan, yksilö ei halua jäädä odottamaan 'pelokkaana, mitä muut hänen puolestaan päättävät', vaan hän haluaa itse 'turvata selustansa'. Jos tekemisellä ei ole yksilölle järkevää merkitystä, hän ei todennäköisesti tee sitä. Ne työttömät, jotka eivät saaneet ollenkaan tai riittävästi tietoja koulutuksesta tai sinne hakeutumisesta, eivät myöskään hakeneet. Heille ei ollut selvinnyt, miksi pitäisi hakeutua tarjottuun koulutukseen. Monella koulutukseen hakeutumattomalla oli eläkkeelle pääsy niin lähellä, ettei koulutuksella ollut mielekästä merkitystä. Elämän kruunu oli lähellä ja opiskelu työelämää varten ei enää ollut mielekäs heille.

Antonovskyn teorian mukaan elämönhallinta vaikuttaa terveyteen kolmella eri tavalla, joita ovat fyysistä terveyttä edistävä vaikutus, terveyttä edistävät valinnat ja stressitekijöiden onnistunut hallinta. (Antonovsky 1982, 160 – 181.) Fyysiseen terveyteen vaikuttavia tekijöitä tai terveellisiin elämäntapoihin liittyvien valintojen vaikutusta en käsittele tässä työssä, mutta stressitekijöiden onnistuneesta hallinnasta kerron tarkemmin tässä luvussa.

Antonovskyn mukaan jokaisella yksilöllä on elämässä tilanteita, jolloin hän joutuu miettimään, miten kyseisestä tilanteesta selviytyy. Näissä tilanteissa on mukana stressitekijöitä (stressor), jotka aiheuttavat jännitteitä (tension). Jos yksilö hallitsee tilanteen onnistuneesti, silloin hänellä on yleisiä vastustuksen resursseja (generalized resistance resources), lisäksi tilanteen onnistunut hallinta voi jopa edistää terveyttä (salutogenic). Mutta aina yksilö ei hallitse tilannetta, jolloin hänelle voi kehittyä stressi (pathogenic). Terveys ja sairaus voidaan ajatella saman jatkumon eri päiksi. Se, mihin suuntaan jännitetilanteesta joutuu, riippuu yksilön yleisistä vastustuksen resursseista. Ongelmatilanteista selviytymistä hän kutsuu jännitteenhallinnaksi (tension management). Antonovskyn kehitti näkökulman, jota hän kutsui terveyttä edistäväksi malliksi (salutogenic model). Antonovsky halusi myös selvittää, millaiset sosiaaliset, psykologiset ja kulttuuriset vaikutukset olivat mukana onnistuneessa jännitteenhallinnassa. (Antonovsky 1982, 3-11.) Hyvä jännitteiden hallinta johtaa terveyttä edistävään suuntaan ja huono hallinta sairautta aiheuttavaan suuntaan esimerkiksi stressiin. (em. 71.)

Stressitekijät määritellään epätasapainon lähteiksi, jotka voivat olla joko yksilön ulko- tai sisäpuolelta tai molemmista. Kun tasapainoa on häiritty, niin silloin vaatimukset ovat sellaisia, että aikaisemmat toimintatavat eivät ole riittäviä. (em. 71 -72.) Stressitekijöiden ilmaantuessa organismi tuntee jännitystä. Näissä tilanteissa yksilölle syntyy jännitteitä, jotka hänen on ratkaistava tavalla tai toisella. Kaikki ulkoa tulevat ärsykkeet eivät ole stressitekijöitä. Antonovskyn mukaan ei ole olemassa tiettyä nolla pistettä, jossa ärsykkeestä tulee stressitekijä, vaan on olemassa ns. siirtymäalue (transition zone), jossa on laadullisia eroja ärsykkeen ja stressitekijän välillä. Tapahtumat merkitsevät eri asioita eri yksilöille ja ovat eri lailla uhkaavia aikaisempien kokemusten ja niistä opittujen tietojen ja taitojen vuoksi. Yksilöllä on erilaiset toimintatapojen valikoimat, jotka ovat kehittyneet elämäkokemuksista opittuina. Mahdollisesti merkittäviä, ympäristöstä esiin tulevia ja sosiaalisesti sekä kulttuurisesti määräytyviä stressitekijöitä joissakin elämäntilanteissa joillekin yksilöille, ei kaikille, voivat olla ikä, sukupuoli, työttömyyden uhka jne. Myös ryhmillä voi olla stressitekijöitä kuten uskonto, etnisyys jne. (em. 72 -97.) Mielestäni useimmat haastattelemani henkilöt ovat ratkaisseet mm. jännitteen osaamisensa vajeen ja työn vaatimien osaamisen

välillä aloittamalla opiskelun ja vaadittavien osaamisen hankkimisen, työttömien koulutustuen tutkimuksissa verrokki ryhmän jäsenet eivät olleet aloittaneet opiskelua, he ratkaisivat jännitteen siirtymällä eläkkeelle.

Yleisen vastustuksen resurssit -käsite sisältää monenlaisia resursseja. Antonovsky luokittelee yleisen vastustuksen resurssit viiteen eri luokkaan. Näitä resursseja ovat materiaalis-keinotekoiset resurssit, kuten raha. Rahan avulla voidaan selvittää joistakin hankalista tilanteista, mutta kaikkea ei rahallakaan ratkaista. Toisena on tiedollis-tunneperäiset resurssit, joihin sisältyy kaikki yksilön elämänsä aikana oppimat tiedot, taidot ja osaaminen. Edellä kerrotut kaksi resurssia ovat yksilön sisäisiä resursseja, seuraavat kolme havaitaan parhaiten vuorovaikutustilanteissa. Kolmantena resurssina Antonovskylla on arvot ja asenneperäiset resurssit. Arvot ja asenteet tulevat näkyviin mm. siinä, kuinka yksilö selviytyy ongelmatilanteista ja kuinka hän ratkaisee ongelmia. Jokaisella yksilöllä on omat ratkaisumallinsa, jotka hän on oppinut elämänsä aikana omassa kulttuurissaan. Jokaiseen ongelmasta selviytymistilanteeseen sisältyy Antonovskyn mukaan kolme muuttujaa, jotka ovat rationaalisuus, joustavuus ja kaukonäköisyys. Kuten paremmin nämä kolme muuttujaa sisältyvät ongelmanratkaisuihin, sitä parempia ratkaisustrategioista muodostuu. Näin arvot ja asenneresurssista tulee tärkein ja laaja-alaisin yleisen vastustuksen resurssivarasto. Antonovskyn mukaan ongelmasta selviytymisstrategia on toimintaa varten tehty suunnitelma. Neljäntenä resurssina on yksilöiden väliset sosiaalisen tuen resurssit. Hän totesi tutkimuksessaan, että kuta laajempi sosiaalinen verkosto on, sitä paremmin yksilö voi. Viimeisenä resurssina Antonovskylla on makrososiokulttuuriset resurssit. Kulttuuri antaa yksilölle paikan, missä elää, mutta myös suurelle määrälle kysymyksiä valmiita vastauksia; psykologisesti katsottuna vastaukset ovat sisäistettyjä ja sosiologisesti katsottuna ne ovat institutionalisoituna. Ennen kuin yksilö ottaa käyttöön jonkun resurssin varastostaan, hän arvioi sen sopivuutta kulttuurisesti, historiallisesti, rakenteellisesti ja henkilökohtaista historiansa taustaa vasten. Täten selviytymisstrategia on aina sidoksissa historiallisesti, kulttuurisesti ja tilanteisesti. (em. 106 -119.)

Yksilöt antavat erilaisia merkityksiä asioille, kuten esimerkiksi ikääntymiselle, elinikäiselle oppimiselle tai elämässään kohtaamilleen jännitteille. Näitä

merkityksiä voidaan tutkia teemahaastattelun ja siitä saatavien aineistojen analyysin avulla, josta kerron seuraavaksi. Olen käyttänyt tätä menetelmää soveltaen aineiston käsittelyssä ja analysoinnissa.

5. Tutkimusmetodi

Aluksi kerron, miksi valitsin juuri teemahaastattelun ja mitä teemahaastattelu tarkoittaa. Olen lukenut ja tarkastellut tutkimuksia, jotka on tehty kvantitatiivisilla menetelmillä. Olen usein pohtinut, ovatko kaikki tutkittavat olleet samaa mieltä asioista ja miten tutkimuksen tekijät ovat päätyneet tutkimaan kyseisestä asiasta juuri niitä seikkoja, joita he ovat kysymyksillään tutkineet. Joskus olisin itse selvittänyt muita asioita tutkittavasta alueesta, kuin mitä tutkimuksen tekijät ovat selvittäneet. Heillä on kyllä ollut suuret otokset ja he ovat voineet tehdä yleistyksiä tutkimustavasta ja otoksen koosta johtuen, mutta tuloksissa näkyy vain se, mitä on tutkittu. Tutkittavilla olisi ehkä ollut myös muita ajatuksia asiasta, tutkimustavasta johtuen ne ovat jääneet pois tuloksista. Tämän vuoksi minulle oli itsestään selvää, että teen pro gradu-tutkielmani laadullisella menetelmällä. Aloittaessani opinnot yliopistossa, minä en tiennyt laadullisista menetelmistä kovinkaan paljon, enkä tuntenut tarkemmin yhtään laadullista menetelmää. Tutustuin joihinkin laadullisiin menetelmiin lukemalla menetelmäkirjoja. Suunnittelin metodia valitessani käyttäväni diskurssianalyysiä, mutta alustava aineiston jäsentäminen tuntui taituvan helpommin teemahaastattelun kuin diskurssianalyysin käsitteistöön.

Teemahaastattelumenetelmää on aikaisemmin käytetty pääsääntöisesti tutkimusmenetelmänä sosiologiassa ja antropologiassa. Kvale (1996) määrittää teemahaastattelun haastatteluksi, jonka tarkoitus on hankkia kuvauksia siitä maailmasta, jossa haastateltava elää, ottaen huomioon ne tulkinnat, joita kuvatus ilmiön merkityksille on annettu. (Kvale 1996, 5-8.) Hirsjärvi ja Hurme (1984) luonnehtivat haastattelua tavallisimmin kahden hengen sosiaalisiksi vuorovaikutustilanteeksi, jossa ennen kaikkea haastattelija saa väläyksen tai epätäydellisen kuvan jostain. Haastattelu perustuu käsitteisiin, merkitykseen ja

kieleen. Haastatteluun osallistuvat henkilöt tuovat mukanaan haastatteluun aiemmat kokemuksensa ja näihin haastattelun tulkinta suhteutetaan. Haastattelija yrittää saada selville, miten haastateltavan merkitykset syntyvät haastattelussa käsiteltävästä aiheesta. (Hirsjärvi ja Hurme 1984, 3- 5.) Haemme tietoa esimerkiksi keskusteluissamme tai haastatteluissamme omista kokemuksista ja kerromme niistä liikkeessamme ajatuksissamme eri ajoissa ja paikoissa. Yksilöllä on muisti ja menneisyys, joka vaikuttaa nykyisyyteen ja hänen toimintatapoihinsa sekä mm. siihen, miten hän antaa merkityksiä tutkittaville asioille haastattelutilanteessa.

Kvalen (1996) mukaan laadullisen tutkimuksen haastattelussa tutkija yrittää ymmärtää maailmaa tutkittavan näkökulmasta ja tässä mielessä näkökulma on fenomenologinen. Samalla tutkija yrittää avata ihmisten kokemusten merkitykset ja paljastaa tutkittavien eletyn maailman tieteellisten selitysten kohteeksi. Tutkimusta voidaan luonnehtia tällöin hermeneuttiseksi. Tutkija on kuin matkailija vieraalla maalla, josta hän kerää tietoa. Hänellä on matkalta palattuaan runsaasti materiaalia, jota hän alkaa käsitellä. Tutkija tarkastelee aineistoa tieteellisin menetelmin ja tuo esiin tutkimuksen kannalta oleellisia aineistosta nousevia merkityksiä, kuvauksia, metaforia jne. (Kvale 1996, 5.)

Aineiston analyysissä on kuusi vaihetta, joista ensimmäisessä vaiheessa haastateltavat kuvaavat omaa elettyä maailmaansa spontaanisti. Toisessa vaiheessa haastateltavat itse saattavat löytää uusia suhteita kuvaamilleen asioille. Kolmannessa vaiheessa haastattelija haastattelun aikana tiivistää ja tulkitsee haastateltavan merkityksiä ja lähettää näin syntyneen merkityksen takaisin haastateltavalle. Neljännessä vaiheessa haastattelija tulkitsee litteroitua haastattelua joko yksin tai yhdessä muiden tutkijoiden kanssa. Tässä vaiheessa aineistosta poistetaan tarpeeton pois, kuten tutkimuksen aiheen kannalta tarpeeton ja verrataan tutkimuksen kannalta epäoleellista materiaalia oleelliseen materiaaliin. Samalla poistetaan mm. toistot ja täytesanat. Yleisimmät lähestymistavat aineiston analysoimiseksi ovat merkitysten tiivistelmä, merkitysten luokittelu, tarinat, merkitysten tulkinnat tai muut aineistoon sopivat erilaiset menetelmät. Viidennessä vaiheessa tutkija voi antaa omat tulkintansa haastatelluille. Näin he saavat mahdollisuuden kommentoida ja kehittää edelleen tutkijan

tulkintoja. Mahdollisessa kuudennessa vaiheessa tuloksia ja tulkinvoja kehitellään edelleen ja niistä voidaan kehittää erilaisia toimenpiteitä. (Kvale 1996, 188- 193.)

Heikkisen (2002) mukaan teksteillä ja sanoilla pyritään välittämään merkityksiä ja saamaan asioita tehdyiksi. Teksti on moninaisten valintojen tulosta, merkitysten verkko. Näitä valintoja tehdään mahdollisuuksien joukosta, jota kutsutaan merkityspotentiaaliksi. Tekstejä, myös puheesta kirjoitettuja tekstejä, tutkittaessa voidaan analysoida kolmenlaisia merkityksiä. Näitä ovat ideationaalinen merkitys, jolla tarkoitetaan tekstiin kirjoittuvaa kuvaa todellisuudesta. Tekstuaalinen merkitys, jolla tarkoitetaan mm. sitä, miten tekstissä järjestetään informaatiota, mitkä ovat tekstin puheenaiheet ja miten teksti niiden varaan rakennetaan sekä interpersoonallinen merkitys, jolla tarkoitetaan tekstin vuorovaikutussuhteita, millaisia rooleja tuotetaan ja miten asioita arvotetaan. . Analysoitaessa tekstejä voi käyttää vain yhtä edellä kerrottua merkitystä tutkimusanalysissä, mutta halutessaan tutkija voi käyttää vaikka kaikkia merkityksiä (Heikkinen 2002, 17.)

Heikkinen referoi Hallidayn ja Martinin ajatuksia, kun hän sanoo kielen muuttavaa ihmisen kokemuksen merkityksiksi. Kielellä tuotetaan puhetta ja tekstejä, jotka ovat merkityskokonaisuuksia. Näitä kokonaisuuksia tuotetaan samanaikaisesti jokaisessa puheen ja tekstin tekemisen sanavalinnassa. Tekstin suhdetta tekstin ulkoiseen maailmaan kuvataan kontekstin käsitteellä. (Heikkinen, 2002, 17 -21) Samalla tavalla voi mielestäni tutkia muitakin tekstejä mm. tutkielmassani käyttämiä haastatteluja. Omassa työssäni tarkastelen aineistosta ideationaalisia merkityksiä. Haluan selvittää työssäni mm., millaisia kuvia haastateltavat luovat omista todellisuuksistaan ja omista kokemuksistaan. Lisäksi selvitän, mitä merkityksiä haastateltavat antavat haastattelutilanteessa eli haastattelukontekstissa oppimiselle, ympäröivälle maailmalle ja ikääntymiselle sekä miten ympäröivä maailma vaikuttaa yksilöihin ja heidän antamiinsa merkityksiin tutkittavista aiheista.

Identiteetti ja sen syntyminen

Identiteettiä määritellään useilla tavoilla. Perinteisessä ja myös psykologiassa käytetyssä muodossa on vain yksi identiteetti, jolla on elämän ajan pysyvä luonne tai identiteetti on piirteiden kasauma, joka säilyy sellaisenaan läpi koko elämän. Identiteetti voidaan löytää ja määritellä tarkasti. Rooliteorian mukaan identiteetti muodostuu eri rooleista ja ne määrittävät, miten pitää toimia eri rooleissa. Näihin tapoihin vaikuttavat sosiaaliset odotukset ja tämän teorian mukaan identiteetteihin sosiaalistutaan. (Potter ja Wetherell 1994, 95 – 107.)

Viime vuosikymmeninä sosiaalipsykologiassa yksilön identiteettiä ei enää nähdä pysyvänä ominaisuutena tai pysyvänä piirteiden kasaumana, vaan katsotaan, että identiteetti muodostuu erilaiseksi eri tilanteissa vuorovaikutuksen seurauksena, identiteetti rakennetaan tilanteessa aina uudestaan. Identiteetti on yläkäsite, jolla voidaan määritellä niitä velvollisuuksia, oikeuksia ja ominaisuuksia, joita tutkittava ottaa itselleen tai antaa muille tai muut antavat tutkittavalle. Subjektipositio tarkoittaa elämän eri tilanteissa olevia toiminnan rajoituksia tai lukkiutumia. Nämä positiot tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä. (Potter ja Wetherell 1994, 95 – 107.) Omassa työssäni kerron muutamia niistä identiteeteistä, joita haastateltaville muodostui oppijana ja käytän roolien kautta muodostuvia identiteettejä.

Mielestäni teemahaastattelu sopii omaan työhöni hyvin siksi, että minulla ei ollut ennakkokäsitystä niistä merkityksistä, joita haastateltavat voivat antaa tutkimuksessani käsittelemille aiheille. Jos olisin tehnyt strukturoidun haastattelun omien esikäsitysteni perusteella, ja jos olisin seurannut haastattelussa tarkasti laatimaani haastattelun rakennetta, olisi moni minulle täysin uusi asia jäänyt nousematta esiin. Täten teemahaastattelu puoltaa käsitykseni mukaan paikkaansa tällaisessa tutkimuksessa, jossa on ihan uusi, aikaisemmin käyttämätön näkökulma. Tällaisessa tutkimuksessa haastattelijan on luotava luottamuksellinen ja avoin ilmapiiri, jotta haastateltavat voivat kertoa omia käsityksiään selontekojaan ja merkityksen antojaan. Tehtäväni oli myös antaa haastateltavien itse kertoa omista ajatuksistaan ja pohdinnoistaan. Minun piti kuunnella tarkkaan heidän puhettaan ja tarkentaa niitä kohtia, joihin halusin selvennyksiä. Lisäksi

tehtäväni oli huolehtia siitä, että haastattelu pysyi käsiteltävissä teemoissa ja kaikki ennalta laatimani, aiheeseeni liittyvät kysymykset tulivat käsitellyiksi. Minun piti huolehtia siitä, että haastattelutilanne olisi niin paljon kuin mahdollista sananalainen kaikille, vaikka jokainen haastattelu olikin erilainen, sillä haastateltavat olivat erilaisia.

5.1. Tutkimuksen eettiset haasteet

Kaikkien tutkimusten tekemisessä on omat eettiset haasteensa, jotka tutkijan on otettava huomioon tutkimusta tehdessään. Kvalen (1996) mukaan tutkijan on otettava huomioon tutkimusta aloittaessaan mm. tuloksien mahdollinen hyöty, tutkittavien suostumus tutkimukseen osallistumisesta ja luottamuksellisuus koko tutkimuksen aikana. Tutkijalla on erilaisia positioita, identiteettejä ja tilanteita tutkimuksen aikana, jotka tutkijan pitää myös ottaa huomioon tutkimusta tehdessään. Tutkijan roolit ovat tiedonkerääjä, uudistaja, asianajaja sekä ystävä. Tutkijalla on lisäksi tieteellinen vastuu sekä tutkimukseen osallistujista että sen tuloksista ja tutkijan on oltava riippumaton miltä suunnalta tahansa olevista yhteistyökumppaneista. (Kvale 1996, 118 -119.) Työssäni käytän kolmea tutkijan positiota, olen tiedonkerääjä aineistoa hankkiessani, uudistaja tekstien ja haastatteluista saamieni tietojen osalta sekä ystävä haastatteluissa.

Omassa työssäni olen pyrkinyt ottamaan eettiset kysymykset huomioon jokaisessa työni vaiheessa. Kaikki haastateltavat ovat tulleet vapaaehtoisesti haasteltaviksi, ja jokaiselle olen kertonut tutkimuksen tarkoituksen liitteellä kolme olevan tekstin mukaan. Haastatteluaineistoa olen käsitellyt yksin ja säilyttänyt sen turvallisesti. Valmiissa työssäni en käytä sellaista materiaalia, että kukaan pystyisi tunnistamaan haastatellun henkilöllisyyden. Kunnioitan haastateltavien omia käsityksiä ja merkityksenantoja tutkimistani aiheista, joten teemahaastattelun luokittelut, merkitykset ja metaforat ovat mielestäni sopiva tapa käsitellä tutkimusaineistoa.

Eettisesti ajatellen en saa pitää mitään tiedonlähdettä toista parempana, vaan kaikki saamani tieto on yhtä arvokasta työni kannalta. Minulla ei ole myöskään minkäänlaista valtaa lähteitteni suhteen, vaan minun on oltava niin ulkopuolinen kuin mahdollista työssäni. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että voin olla täysin ulkopuolinen. Olen kuitenkin tutkimuksessa mukana tekijänä ja ikääntyvänä aikuisopiskelijana ja näin itsekin muodostamassa sitä todellisuutta, mikä tutkimukseni ja haastatteluitteni aikana on. Tehtäväni on tuoda myös oma arvomaailmani esiin, jotta työni lukijat voivat itse päätellä, mikä on aineistosta peräisin ja mikä on minun omaa osuuttani tuloksissa. Vaikka pyrin olemaan tulkki dilemmasta nouseville erilaisille käsityksille, minulla on myös omat ajatukset aiheesta yhteiskuntamme jäsenenä. Nämä eivät kuitenkaan saa painottua tutkimusta tehdessäni siten, että ne ohjaisivat aineiston lukemista..

5.2. Validiteetti ja reliabiliteetti

Metodikirjallisuutta lukiessani minulle on muodostunut käsitys, että laadullisen tutkimuksen validiteetista, reliabiliteetista ja tulosten yleistettävyydestä käydään vilkasta keskustelua. Validiteetti tarkoittaa sitä, että tutkimustulokset ovat hyvin perusteltuja ja saatu tieteellisin tutkimusmenetelmin. Validissa tutkimuksessa käytettävän mittarin on mitattava sitä, mitä sen on tarkoitus mitata. (Hirsjärvi ja Hurme 1984, 14.) Reliabiliteetti tarkoittaa luotettavuutta, tulosten yhtäpitävyyttä. Jos vastaukset kysymyksiin on saatu johdattelevilla kysymyksillä, tulokset eivät ole reliaabeleita, luotettavia. Kolmas tieteelliseen tutkimukseen liitetty vaatimus on yleistettävyys. (Kvale 1996, 235 -237.) Hirsjärven ja Hurmeen mukaan reliabiliteettia ja validiteettia voidaan lisätä haastattelututkimuksessa mukana olevien common sense -tulkintojen huomioimisella tulkinnoissa (Hirsjärvi ja Hurme 1994, 14 -15).,

Jotkut tutkijat ovat hyvin tiukkoja tutkimustulosten validiteetista, reliabiliteetista ja yleistettävyydestä, kuten Silverman, jonka mukaan haastattelututkimuksessa pitäisi olla mukana sekä kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia tuloksia tai ainakin tulosten luokittelun pitäisi tehdä useampi luokittelija. Haastattelukysymykset pitäisi testata

etukäteen eikä saisi olla avoimia kysymyksiä. Nauhoitettujen haastattelujen litteroinnissa olisi oltava tarkat merkinnät erilaisille ei helposti kirjoitettaville asioille, kuten äänenpainoille jne., jotta muutkin litteroijat voisivat päätyä samaan litterointitulokseen. (Silverman 1993, 144 -152.) Silvermanin (1993) mukaan erilaiset kysymykset eri tutkimusmenetelmillä eivät välttämättä anna luotettavaa tulosta, joten kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten kysymysten yhdistämisessä pitäisi kysymykset olla miten kysymyksiä ja näin saatuja tuloksia voidaan luotettavasti verrata toisiinsa. Hän ehdottaa myös, että laadullista tutkimusta tehtäessä pitäisi olla tutkijalla hypoteesi, jota hän testaa. Jos tulos ei ole hypoteesin mukainen, sen jälkeen pitäisi miettiä, onko tulos poikkeava suuremmasta otoksesta vai onko hypoteesi virheellinen. Tuloksen luotettavuutta voidaan tällöin lisätä tekemällä lisää haastatteluja ja vertaamalla saatuja tuloksia hypoteesiin ja näin joko vahvistaa hypoteesi tai kumota se. (em. 160 -162.)

Kaikki tutkijat eivät ole yhtä tiukkoja. Kvale (1996) puolestaan on hieman liberaalimpi, mutta hänkin edellyttää, että tutkija tekee työtään tutkimuksen jokaisessa vaiheessa sen vaiheen edellyttämällä validilla ja reliaabelilla tavalla. Kvale hyväksyy esim. laadullisen tutkimuksen ilman kvantitatiivisia tuloksia, eikä hänen mielestään kaikkien tutkimustulosten tarvitse olla yleistettäviä. (Kvale 1996, 235 -237).

Tässä haastattelututkimuksessani on niin vähän haastateltavia, että tuloksia ei voida yleistää. Validiteettia ja reliaabeliutta lisään huolellisella aineiston käsittelyllä ja analysoinnilla. En käytä tässä työssäni kvantitatiivisia menetelmiä. Jokaisen vaiheen työssäni olen tehnyt yksin, kuuntelin nauhoitteet ja litteroin ne yksin sekä olen analysoinut ja tehnyt päätelmät yksin. Tästä saattaa validiteetti kärsiä, mutta olen pyrkinyt tekemään työni huolellisesti. Minulla ei myöskään ollut alkuhypoteeseja, vaan halusin kuunnella ja haastatella mahdollisimman avoimin mielin ja korvin, enkä näin ollen todista tai kumoa tässä työssäni mitään alkuhypoteesia. Haastatteluissa pyrin kysymään mahdollisimman avoimin kysymyksin ja annoin haasteltavien itsensä puhua. Näin pienen aineiston perusteella ei voi tehdä yleistyksiä, mutta halusin saada mahdollisimman paljon erilaista tietoa aiheestani, jonka perusteella voi tarvittaessa sitten tehdä

laajemman tutkimuksen. Tällaisen laajemman tutkimuksen jälkeen voi sitten tehdä yleistyksiä.

Omasta tutkimusaiheestani ja näkökulmastani oli vähän valmiita tutkimuksia, joten mahdollinen kvantitatiivinen tutkimus olisi voinut tutkia vääriä asioita yksilön kannalta tutkijan oletusten pohjalta. Tutkimuksen tulokset olisivat kyllä olleet valideja, reliabeleja ja yleistettäviä. Kvantitatiivisesti tehdyssä tutkimuksessa olisi ollut riskinä se, että paljon oleellista tietoa olisi jäänyt mahdollisesti pois, koska tutkija ei olisi tiennyt etukäteen aiheesta riittävästi kysymyksiä laatiessaan. Tästä minulla on omakohtaista kokemusta. Haastatteluja tehdessäni minulla oli alussa ajatuksena oppiminen työelämää varten. Ensimmäisiä haastatteluja tehdessäni minulle tuli ongelmia yhdessä haastattelussa, koska haastateltava ei omasta mielestään opiskellut työelämä suuntautuneesti. Kysyin sitten, mitä muuta hän opiskelee. Tämän kysymyksen jälkeen haastattelusta tuli antoisa ja minun käsityksiäni avartava haastattelu. Seuraavissa haastatteluissa selvitin aina kaikki opiskelut ja muunkin kuin työelämään suuntautuneen oppimisen.

Haastatteluissa nousi esiin muutamia kiinnostavia havaintoja, joista yksi on naisten neuvottelut ennen opiskelemaan lähtemistä perheen ja puolison kanssa. Työssäni en ota kantaa sukupuolten välisiin eroihin, mutta yksi seikka korostui niin voimakkaana haastatteluissa, että en voi olla ottamatta sitä esille. Mari Härkki-Santalan pro gradu - tutkielmassa Oman elämänsä emäntä (1995) sama asia tuli myös esiin. Hänen tutkielmassaan nousi esiin se, että emäntä keskustelee ennen päätöstään opiskelemaan lähtemisestä sekä puolison että lasten kanssa ja että äiti varmistaa perheen hyvinvoinnin koulutuksen aikana pesemällä pyykit ja tekemällä ruokaa valmiiksi ennen vieraalla paikkakunnalla olevia koulutusjaksoja. Miehet voivat lähteä paljon helpommin kotoa joksikin aikaa pois, miesten ei tarvitse huolehtia tämän tapaisista asioista. (Härkki – Santala 1995, 66- 71.) Työtäni varten haastatelluista vain yksi mies kertoi haastatteluissa, että hän neuvottelisi puolisonsa kanssa ennen opiskelemaan lähtöä, kun taas kaikki naiset kertoivat keskustelevansa puolison kanssa ensin. Seuraavassa lainauksessa erään haastateltavan työtoverin ajatuksia perheellisen naisen opiskelumahdollisuuksista.

Lainaus 1.

Kun mä valmistuin, kirjoitin ja kaikki, niin sitten siinä välissä alko ne yliopistoluvut ja kun tää oli kestäny monta vuotta, iäsyiden (naurahdus), niin siinä vaiheessa muistin työkaverin (nainen, ES) sanonnan, että perheen voi laittaa hetkeks kaappiin, mutta ei saa pitää kauheen kauan, sillä kun menee ja avaa kaapin oven, niin perhe ei oo enää siellä. Siinä kohtaa pysähdyin ja annoin aikaa paitsi itselle myös perheelle.... Jossain kohtaa on hyvä antaa tällaista perheaikaa. Mulla oli opiskelut niin peräkkäin, niin jossain kohtaa pitää antaa aikaa. Vähäks aikaa. Ihan totaalisesti, et se aika on perheelle. (nainen)

Samanlaisia ilmauksia käyttivät lähes kaikki tässä tutkimuksessa mukana olleet naiset. Heillä oli hyvin usein opintojen aloittamiselle puolison hyväksyntä ja joillakin puoliso kannusti ja tuki muilla tavoilla opintojen suorittamista. Yhdelle haastateltavalle puoliso kokosi opintoja varten oman atk-laitteiston. Jotkut puoliset laittoivat ruokaa, siivosivat ja tukivat puolisoaan opiskeluissa. Aviomiehet havaitsivat, kuinka tärkeää opiskelu ja tutkinnon suorittaminen vaimoille oli. Haastatteluissa ei kuitenkaan tullut esiin se, että aviovaimon opiskelu voisi lisätä vaimon palkkaa ja siten vaikuttaa perheen taloudelliseen tilanteeseen. Kumpikin osapuoli piti opiskelua sinällään tärkeänä ja merkittävänä vain naiselle. Opiskelulla ei ollut merkitystä tai funktiota koko perheen hyvinvoinnille.

6. Haastattelun tutkimuksen taustaa ja aineiston käsittelystä

Tässä luvussa kerron tutkimukseni taustasta. Lisäksi kerron, millaisia vaiheita työssäni oli, ennen kuin sain aineiston luokiteltua itseäni tyydyttävällä tavalla ja pääsin tutkimaan niitä merkityksiä, joita aineistosta nousi sekä miettimään niille tulkintoja. Lisäksi kerron, mitä on se aineisto, jota tutkin työssäni. Ensin kuitenkin kerron, missä ja miten tutkimusaineisto on syntynyt, haastateltavien taustasta ja analysoitavan aineiston muodostumisesta ja kehittämisestä.

6.1. Tutkimuksen taustasta

Tutkimusta varten haastatellut kymmenen henkilöä ovat kolmesta eri yrityksestä. Yksi yrityksistä on suomalainen vakuutusyhtiö, jossa suurin osa työntekijöistä on naisia. Toinen on ulkomaalainen tekniikan alan yritys, jossa suurin osa

työntekijöistä on miehiä. Kolmas on kotimainen yritys, joka tuo maahan koneita ja varaosia, ja tässäkin yrityksessä suurin osa työntekijöistä on miehiä. Jokaisessa yrityksessä työssä tarvitaan alan erityisosaamista, mutta niissä on myös samantyyppistä toimistotyötä.

Haastateltavani olivat kaikki yli 45-vuotiaita eli Kansallisen ikäohjelman määritelmän mukaan ikääntyviä. Muita kriteerejä ei asetettu haastateltavien valinnassa eli koulutustasolla, työtehtävillä tai sukupuolella ei ollut valinnassa merkitystä. Toiveenani kuitenkin oli, että tutkimuksessa olisi ollut sekä miehiä että naisia ja mukana olisi ollut sellaisia, jotka ovat kouluttautuneet työssäolonsa aikana, ja sellaisia, jotka eivät olleet kouluttautuneet.

Valitsin haastattelua varten yritykset sen perusteella, että minulla oli niihin suhteita ja sain näin haastatteluluvat helposti. Yhteen yrityksistä lähetin tutkimussuunnitelman, jonka jälkeen sain haastatteluluvan kyseiseen yritykseen. Haastateltavat valitsi yrityksissä henkilöstön hyvin tunteva henkilö, jolle kerroin työni tarkoituksen ja tavoitteet, ja he valitsivat sitten haastateltavat. Haastattelun tehtiin yritysten asiakaspalveluun tarkoitetuissa neuvotteluhuoneissa.

Laadin kymmenen laajaa haastattelukysymystä, jotka yhden yrityksen yhdyshenkilö tarkasti. Halusin varmistaa näillä kysymyksillä, että tutkielmaani aihe ja peruskysymykset tulivat käsitellyiksi haastatteluissa, vaikkakin hyvin eri järjestyksessä. Kysymyslista oli enemmänkin muistilistana itselleni. Haastattelun aikana halusin mahdollisimman pian tarkentaa useita keskusteluissa haastateltavien spontaanisti esille nostamia asioita. Haastattelut olivat hyvin avoimia ja vapaamuotoisia. Kun luin haastatteluista tekemiäni tekstejä, huomasin koulumuistoja kysyessäni usein kysyneeni 'miltä koulu maistui'. En vielä haastatteluvaiheessa tiennyt, että työhöni tulee termit arkiruoka ja à la carte -ruoka. Haastattelun aloitusteksti on liitteessä yksi ja haastattelun kysymykset ovat liitteessä kaksi.

Käytän aineistoa analysoidessani sekä nauhoilla olevaa puhetta että puheesta kirjoitettuja tekstejä, jotka olen litteroinut. Aluksi kuuntelin huolellisesti kaikki nauhoitukset useaan kertaan. Litteroitaviksi valitsin kolme naisten haastattelua,

jotka olivat mielestäni työni kannalta parhaat. Nämä haastattelut olivat myös pisimmät haastattelut, jokainen kesti yli tunnin. Lisäksi litteroin kahden miehen haastattelut, jotka olivat myös mielestäni mielenkiintoisia ja kestivät yli tunnin. Viidestä litteroidusta haastattelusta tekemäni tekstit lähetin henkilöille itselleen kommentoitaviksi. Kaikki vastasivat ja kertoivat lukeneensa tekstit. Yksi teki pieniä korjauksia omien ajatustensa selventämiseksi ja kommentoi lukemiskokemusta hurjaksi, koska ei ollut tiennyt käyttävänsä niin paljon puhuessaan täytesanoja niinku ja tavallaan. Halusin näin huolehtia siitä, että haastateltavat voivat varmistaa valmiissa työssäni olevien lainausten oikeellisuuden ja antaa heille mahdollisuuden kieltää omien haastattelujensa käytön työssäni.

Teksteihin ei tullut tietoja haastateltavan henkilöllisyydestä tai yrityksistä, vaan olen antanut haastattelemilleni henkilöille koodinumerot, joiden perusteella vain minä tiedän, kuka kukin haastateltava on. Tällä tavalla olen pyrkinyt säilyttämään jokaisen haastatellun henkilön tunnistamattomana varsinaisessa työssäni ja siten takaamaan haastateltujen henkilöiden yksityisyyden.

6.2. Aineiston luokitukset ja merkityksenannot

Silvermanin (1993) perustaa omat ajatuksensa Sacksin käsityksiin luokitteluista, kun hän kertoo, miten luokittelemme keskusteluissa ja teksteissä olevia asioita ja annamme niille merkityksiä kulttuurisen taustamme mukaan. Voimme esimerkiksi kertoa A. 45-vuotias toimistotyöntekijä ja B kolmen lapsen äiti. Nämä luokittelut kuvaavat henkilön eri näkökulmia, mutta voivat silti kuvata samaa henkilöä. Luokitteluilla muodostetaan erilaisia kokoelmia, kuten edellä kerrotussa esimerkissä äiti kuuluu kokoelmaan perhe ja työntekijä kokoelmaan ammatti. Johdonmukaisuutta käytämme silloin, kun kuullemme kuvauksia. Esimerkiksi puhuttaessa kahdesta tai useammasta luokasta voimme kuulla nämä luokitukset kuuluvaksi samaan kokoelmaan, esimerkiksi äiti ja lapsi kuuluvat kokoelmaan perhe. Luokitteluihin sisältyy käsityksissämme erilaisia aktiviteettejä, esimerkiksi äiti voi rangaista lasta, mutta lapsi ei voi rangaista äitiä. Luokitellessamme annamme asioille erilaisia merkityksiä ja luokille sopivia aktiviteettejä. (Silverman

1993, 80 -83.) Silvermania mukaillen voi ikä-sananjohdannaisille kouluikäinen ja ikäihminen sanoilla olla erilaisia aktiviteettejä. Kouluikäisille ei ole sopivaa kyseenalaistaa auktoriteetin esim. opettajan käsityksiä, mutta ikäihminen voi kyseenalaistaa auktoriteettien esim. opettajien auktoriteetin ja käsityksiä.

Luokitellessani merkityksiä eri luokkiin huomasin, että jotkut merkitykset voisi laittaa myös johonkin toiseen luokkaan, kuten Silverman on esittänyt. Jotkut ongelmat sain korjatuiksi muuttamalla luokkien nimiä ja sisältöjä, mutta kaikkia en näinkään saanut korjattua. Esimerkkinä muutosteeman alateemoissa on päällekkäisyyksiä, koska muutokset ympäröivässä maailmassa muuttavat myös yksilöä ja päinvastoin. Näiden erottaminen toisistaan on hyvin vaikeaa, mutta ratkaisin asian niin, että kerron ympäröivän maailman muutokset ensin ja tätä muutosta vasten pohdin sitten yksilön muutoksia ja niille annettuja merkityksiä. Näin sain tuotua esiin ensin laajemman perspektiivin pohdintojeni taustaksi, mutta myös näkyviin sen, miten ympäröivä maailma näkyy tutkittavien selonteoissa.

Luokkien muodostamisessa minulla oli myös vaikeuksia; esimerkiksi alussa minulla oli teemoina nuoruusiän ja aikuisiän opinnot ja tästä syntyi ongelmia, koska jotkut opiskelivat aikuisiässä sellaisia opintoja, jotka yleensä opiskellaan nuoruudessa. Tämän vuoksi oppimisteema sopi paremmin. Kansalaisen perustaitojen ja perustaitoja täydentävien opintojen oppimisteemat sopivat minusta paremmin yhteen, opintojen suoritusikä ei muuttanut mitenkään suorittamiselle annettavia merkityksiä. Tietenkin voidaan ajatella, että ikä vaikuttaa merkitysten antoon, mutta näin ei kuitenkaan aineiston perusteella tapahtunut. Mietin myös pitkään, voinko sijoittaa puolison, lapset ja läheiset ympäröivään maailmaan, mutta aineistossa nämä erosivat vain muutamassa kohdassa muusta ympäröivästä yhteiskunnasta. Tietysti perhe on läheisempi kuin esimerkiksi media tai valtio ja perheellä on suurempi merkitys päätöksiin, mutta perheellä voi olla myös voimakkaampi merkitys esimerkiksi haittana elinikäisille oppimiselle kuin valtiolla tai medialla, joten päädyin tekemääni ratkaisuun. Ajatus individualismiteemasta syntyi yhdellä tutkielmaseminaariryhmän tapaamisessa, jolloin opettelimme aineiston käsittelyä. Kerron tarkemmin jokaisen teeman alussa, mitä sanoja, lauseita tai termejä olen sisällyttänyt aineistosta kyseiseen teemaan.

6.3. Aineiston käsittely

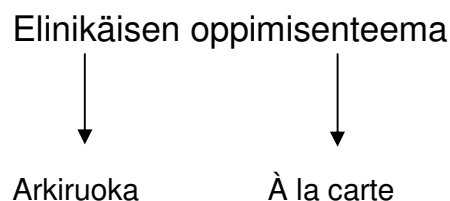
Seuraavaksi kerron tarkemmin, miten olen aineistoa käsitellyt ja miten niistä muodostui tutkielman tulokset. Kuuntelin aluksi nauhoitukset ja luin tekstit moneen kertaan huolellisesti. Näin minulle muodostui alustava kuva useista eri asiakokonaisuuksista, joita haastatteluista nousi esiin. Aineiston analyysin alkuvaiheessa hain ensin mielestäni mielenkiintoisia merkityksiä teksteistä ja merkitsin mielessäni olevien aihekokonaisuuksien mukaan esim. oppiminen, ikä, ympäröivä maailma ja niihin liittyvät synonyymit ja muut samaa merkitsevät rinnakkaissanonnat työssäni käsittelemieni aiheiden mukaan. Kokosin sitten näin saamani runsaan tekstimateriaalin ja aloin tarkastella niitä. Koska tutkittavaa materiaalia oli paljon, aloin jakaa materiaalia aluksi useampaan ryhmään, mutta lopulta päädyin kahteen ryhmään ja niiden alaryhmiin. Elinikäisen oppimisen alateemojen nimet olivat aluksi lapsuus- ja nuoruusiän opinnot sekä aikuisiän opinnot. Ollessani tässä vaiheessa aineiston analyysiä, luin Otalan kirjan Oppimisen etu ja vaihdoin kirjan lukemisen jälkeen teemojen nimet. Näin syntyivät kansalaisen perustaitojen oppimisen alateema ja perustaitoja täydentävien oppimisien alateema. Näissä kahdessa teemassa on oppimisen merkityksillä on hyvin erilaiset merkitykset, ja niiden sisällä on myös oppimiselle erilaisia merkityksiä. Samalla kun kokosin teemoihin liittyviä sanoja, lauseita ja pieniä asiakokonaisuuksia, jätin työn ulkopuolelle työni kannalta tarpeetonta materiaalia, jota haastattelututkimuksissa Kvalen ja omankin kokemukseni mukaan aina muodostuu.

Käytän metaforia lapsuuden ja nuoruuden sekä tyypillisesti aikuisiässä suoritettaville opinnoille. Mielestäni näin saan paremmin esille sen tunnelman muutoksen, joka tapahtui, kun siirryttiin puhumaan tavallisesti lapsuuden- ja nuoruuden aikaan kuuluvasta oppimisesta aikuisikään kuuluvaan oppimiseen riippumatta siitä, missä iässä nämä opittiin. Kansalaisten perustaitojen oppiminen oli kuin terveellisen arkiruuan syömistä, vaikka olisi syöty aikuisiässä.

Aikuisiän opinnot herättivät makuhermot ja oppiminen oli nautinto, à la carte -ruualla herkuttelua. Aikuisiässä haastateltavat olivat opintoja valitessaan päässeet valitsemaan listalta mieltymystensä mukaan sitä, mitä halusivat oppia tai mitä tietoja uskoivat tarvitsevansa tulevaisuudessa. Valintoja tehtiin suositusten tai omien ennakkokäsitysten mukaan, mutta jotkut valitsivat opittavat asiat oppiakseen jotain ihan uutta. Kansalaisen perustaitoja täydennetään aikuisiän opinnoilla, joita tyypillisesti ovat ammatilliset opinnot, mutta myös niitä täydentävät kurssit ja muu koulutus sekä opinnot harrastuksia varten tai vain muuten oman mielenkiinnon takia. Otalan (2002) mukaan tähän ryhmään kuuluvat myös työssä oppiminen. Sekä lapsuudessa, nuoruudessa ja aikuisiässä opittuja taitoja ovat sosiaaliset taidot, viestimistä opitut asiat ja omista kokemuksista opitut tiedot ja taidot. Haastateltavat kertoivat vasta aikuisiässä oppineensa edellä kerrottuja taitoja, perusopinnoissa he eivät kertoneet oppineensa niitä. Olen koonnut tähän teemaan kaikki edellä mainituille opinnoille annetut sanat ja lauseet ja niille annetut merkitykset.

Elinikäisen oppimisteema, joka muodostuu kahdesta alateemasta: kansalaisen perustaitojen oppimisen alateema eli arkiruoka ja perustaitoja täydentävien oppimisien alateema eli à la carte -ruoka.

Minulla itselläni oli tutkimusta suunnitellessani yhtenä tutkimuskohteena se, miten ympäröivässä maailmassa käytävät keskustelut näkyvät selonteoissa. Haastatteluja kuunnellessani, tekstejä lukiessani ja analysoidessani huomasin, että kukaan haastateltava ei kertonut omien käsitystensä perustaksi ympäröivässä maailmassa käytäviä keskusteluja. Keskustelujen merkityksenannot kyllä löytyvät selonteoissa ja haastateltavien omissa merkityksen annoissa. Yksi kysymyksen aihe haastattelussa oli, mistä haastateltava on muodostanut omat käsityksensä. Onko ne esimerkiksi muodostuneet keskusteluissa muiden kanssa? Vai onko hän

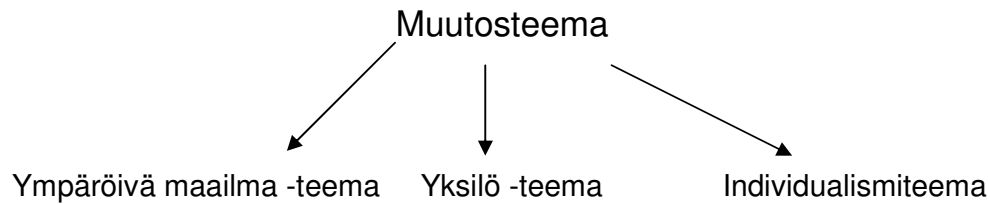
pohtinut niitä itsekseen tai onko hän seurannut julkista keskustelua? Suurin osa haastatelluista kertoi saneensa tietoja keskusteluista muiden henkilöiden kanssa ja pohtineensa yksin. Julkinen keskustelu esimerkiksi elinikäisestä oppimisesta tai ikääntymisestä ei haastatteluista syntyneen aineiston perusteella ollut merkittävin vaikuttaja omien päätelmien teossa. Haastateltavat kyllä kertoivat lukevansa lehtiä ja kirjallisuutta sekä seuraavansa muutakin mediaa, mutta haastateltavat eivät tietoisesti käyttäneet julkisesta keskustelusta saamiaan tietoja omien päätelmiensä tekemisessä. Ympäröivä maailma näyttäytyi pikemminkin uhkakuvina tai oppimisen mahdollistajana. Joten jätin pois työstäni tämän aiheen omana teemanaan, mutta se sisältyi ja näkyi jossain määrin jokaisessa, työssäni olevassa teemassa.

Mietin myös pitkään, miten käsittelisin ikääntymistä työssäni. Ikääntyminen ja ikääntymisen merkitykset haastateltaville oli työni alkuvaiheessa yhtenä tutkimuskohteena.

Aineista analysoidessani huomasin, että ikääntyminen on oma teemansa aineistossa, joka peilautuu erilaisissa muutoksissa ja on muutos itsessään. Muutosteemaa en ollut suunnitellut työni alkuvaiheessa ollenkaan, kuitenkin tämä teema nousi aineistosta niin voimakkaana esiin, etten voinut jättää sitä pois.

Muutosteeman ja sen alateemojen syntyminen olivat vielä vaikeampi prosessi kuin elinikäisen oppimisen teeman syntyminen. Aluksi jokainen alateema oli oma teemansa. Seuraavaksi siirsin ikääntymisen toisten alateemojen sisälle. Yhdessä vaiheessa en enää tiennyt, miten aineistoa käsittelen, mutta sitten havaitsin, että jokaisessa teemassa on sisällä muutos, ja muutokset vaikuttavat toisiinsa. Yhteisenä kokoavana sateenvarjona on muutos, ja näin syntyi muutosteema ja sen alle kolme alateemaa.

Muutosteema, joka muodostuu kolmesta alateemasta: ympäröivä maailma-, yksilö- ja individualismiteema.

Koko työn ja analysoinnin olen tehnyt yksin. Useiden teemajakojen jälkeen lopulta päädyin tähän jakoon ja tulokseen. Uskon, että on mahdollista aineistoa edelleen tarkasteltaessa muuttaa luokitusta ja teemoja. Käsittääkseni on niin, että kun tutkija on omasta mielestään saanut luokituksen hyväksi riittävän pohdiskelun jälkeen, saatu luokitus voi jäädä käyttöön. Aineiston analysointi, luokitukset ja nimeäminen ovat luova prosessi, jonka tulos on yksilöllinen ja ainutkertainen. Toisen tekemänä aineiston tulkinnat ja teemat olisivat todennäköisesti muodostuneet erilaisiksi. Lisäksi kuvaan näiden tulosten perusteella syntyviä identiteettejä ja tulosten lopuksi kokoon eri identiteetit ja tarkastelen, miten erilaisia, jopa ristiriitaisia identiteettejä samallekin henkilölle syntyy sekä samassa elämäntilanteessa että eri elämäntilanteissa.

Olen tehnyt työni aineistolähtöisesti siinäkin mielessä, että olen analysoinut ensin aineistoa ja pohtinut aineistosta nousseita mielenkiintoisia kohtia. Joissakin kohdissa muistin lukeneeni päätelmiäni sivuavia ajatuksia kirjallisuudessa. Hain kyseisen kirjan tarkastaakseni, olenko muistanut ja ymmärtänyt asian oikein. Tällaisia ovat mm. valta ja asiantuntijuus sekä ympäröivän maailman muutokset modernismista post-modernismiin. Kaikkiin mielenkiintoisia seikkoja vastaavaa kirjallisuutta en muista lukeneeni, joten niiden päättelyt jäävät tähän työhön ilman tieteellistä varmistusta. Työni on aineistolähtöinen, jota analyysin jälkeen luettu kirjallisuus täydentää. En siis ole hakenut aineistosta valmiita teemoja, vaan muodostanut teemat aineistosta.

Seuraavaksi analysoin tarkemmin aineistoa. Mitä haastateltavat kertoivat elinikäisestä oppimisesta ja miten ympäröivä maailma oli vaikuttanut heidän oppimiseensa ja niihin merkitysten antoihin, joita he toivat esille haastattelussa? Lainausten yhteydessä olevien merkintöjen selvitykset ovat liitteessä kolme.

7. Elinikäisen oppimisen teema

Tässä luvussa kerron tarkemmin elinikäisen oppimisen teemasta, sen alateemoista sekä näille annetuista merkityksistä. Haastattelutilanne on Hirsjärven ja Hurmeen (1984) mukaan kahden henkilön vuorovaikutustilanne. Haastateltava kertoo ja antaa mahdollisesti kertomalleen merkityksiä ja haastattelija antaa merkityksiä haastateltavan kertomille asioille. Tämänkin työn merkityksenannot ovat osin haastateltavien tekemiä, ja ovat subjektiivisia. Merkityksenannot ovat myös osittain minun tekemiäni ja siten niiden pitäisi olla mahdollisimman objektiivisia. Nämäkin merkityksenannot olisivat toisen tekemänä saattaneet muodostua toisenlaisiksi.

Peruskoulutuksen tärkein tehtävä on kehittää ihmistä yksilönä ja antaa riittävän vahva lähtötaso sekä osaamisen kehittämiseksi että sen tukiprosesseille, oppimisprosessille ja asenneprosessille. (Ojala 2002, 113.) Tällaisia tavoitteita ja merkityksiä on perusopinnoilla virallisesti annettu. Löytyykö näitä tavoitteita haastateltavien selonteoissa?

7.1. Kansalaisen perustaidot -alateema eli arkiruoka

Kokonaisuutena kansalaisten perustaitojen oppimisesta haastateltavien muistot olivat jokseenkin merkityksettömiä, joitakin negatiivisia tai positiivisia merkityksiä oli yksittäisistä tilanteista tai aineista. Pääsääntöisesti jokainen söi arkiruokaa sen enempää ajattelematta. Tarjolla saattoi olla mauste tai ruoka, josta joku piti, ja josta toinen ei pitänyt. Koulua saatettiin inhota kokonaisuutena, kuten lainauksesta 1 ilmenee, mutta pitäminen tai inhoaminen liittyivät tavallisesti johonkin yksittäiseen aineeseen tai opettajaan. Muutama haastateltava kertoi arvostavansa suomalaista koululaitosta sinällään. Koulussa opetettiin myös asioita, joille haastateltavat eivät antaneet myöhemmän elämän kannalta mitään merkitystä. Joitakin asioita haastateltavat pitivät hyödyllisinä, mutta he eivät silti pitäneet niistä. Näitä olivat mm. kielten verbien taivutus. Haastateltavat pitivät joitain

oppimaansa täysin hyödyttömänä oppina, kuten maakuntalaulujen tai virsien sanojen ulkoa opetteleminen.

Lainaus 1.

Hja: No, onko sinulla sitten siellä aikaisemmissa koulunkäynneissä tai mitä suoritit, mitään muistoja? Semmosia niinku hyviä tai huonoja.

Hva: Sillon kun mä olin kansakoulu- ja keskikouluvaiheessa, mähän inhosin ylipäätään koulua. Mutta minähän en läksyjä lukenu juuri koskaan. Kotitehtävät minä tein edellisellä välitunnilla, (mies)

Jollekin haastateltavalle koulussa saattoi olla oppiaine, joka ei sujunut hyvin, ja sen vuoksi hän siirtyi työelämään niin pian kuin mahdollista. Mitään yhtä yksittäistä ainetta ei mainittu, josta olisi tai ei olisi pidetty, vaan mieliaineita olivat mm. kielet, fysiikka tai historia. Toisille samat aineet olivat epämieluisia. Koulussa oli myös joku kiva aine, yhdelle haastateltavalle se oli historia ja sitä hän luki innolla, kuten lainauksesta kaksi selviää. Hän muisti vielä yli kolmenkymmenen vuoden kuluttua oppimansa. Kokonaisuudessa haastateltavat eivät antaneet koulunkäynnille hauskan tai mielenkiintoisen merkitystä.

Lainaus 2.

Hja: No, onko sinulla sitten siellä aikaisemmissa koulunkäynneissä tai mitä suoritit, mitään muistoja? Semmosia niinku hyviä tai huonoja.

Hva: Sillon mä olin... Ei se juurikaan kiinnostanut se koulunkäynti.... Mutta mä luin koulussa historian kirjat aina etukäteen. Odysseuksen retket minä osaan vieläkin ulkoa. Mutta se kun kiinnosti, niin sen mä osasin. Mutta mikään muu kun ei kiinnostanut, niin en paljon osannutkaan. (mies)

Usealla haastateltavalla oli ikäviä muistoja koulusta ja ne jäivät vaivaamaan vuosiksi jälkeempäinkin. Lainauksesta kolme tulee esiin se, minkälainen merkitys opettajilla oli siihen, pidettiinkö aineesta vai ei. Ennen tätä lainattua kohtaa haastateltava oli jo kertonut, että koulu ei kiinnostanut häntä, sen sijaan elämä sekä elämässä olevat mukavat asiat kiinnostivat tätä haastateltavaa.

Lainaus 3.

Hja: No minkälaista se koulunkäynti sillon kuitenkin oli? Elämässä oli kuitenkin paljon mukavampia asioita ja mielenkiintoisempia asioita kuin koulunkäynti?

Hva: Se ei kiinnostanut minua. Minua vaan kiinnosti mun elämä. No, mulla oli semmonen ongelma, että mä olin hirveän huono matematiikassa. Ja sitten kun mä hölmö tein toisella luokalla oppikoulussa sen virheen, että silloinen opettaja oli syksyllä sanonu, että jos ette jotain ymmärrä, niin kysykää. Ja minä kysyin. Ja mulle vastattiin, että mene apukouluun. (nainen)

Lainauksessa 4 kuvataan sitä, miten kielet olivat tälle haastateltavalle koulussa kompastuskivi. Aikuisiässä tämä henkilö on oppinut kolme kieltä, joilla hän selviää yksin työmatkoilla ulkomailla. Hän oppi kielet kunnolla myöhemmin käyttämällä ja kuuntelemalla kieltä, luonnonmenetelmällä. Hän ei oppinut kieliä pakolla ja ulkoa

pänttäämällä, mutta hän kykeni oppimaan kieliä aikuisiässä omalla tavallaan, hänellä ei ollut oppimiskyvyssä mitään vikaa.

Lainaus 4.

Hja: Et sä oot tällasta luonnonmenetelmää käyttäny näissä kieliopinnoissa?

Hva: Niin, joo. Aika pitkälti. Ei mulla... koulussa kielehän oli minun kompastuskivi. Minullahan oli ehdot melkein joka kesä.

Hja: Sillon ei ollu luonnonmenetelmää.

Hva: No ei. Sillon vaan yritettiin pakolla opettaa. Sijamuotoja mä en osaa vieläkkään. (naurua) Ja jotakin ihmeellistä kielioppia. Kun mä en osaa suomen kielioppia, niin en mä voi osata sitä vierailakaan kielillä.(mies)

Kukaan haastateltavista ei antanut perusopinnoilleen kansalaisen perustaitojen oppimisen merkitystä. Heille koulunkäynti merkitsi ulkolukua, pänttäämistä, pakkopullaa tai vain koulua. He kävivät koulussa, koska siellä piti käydä. Kukaan ei pitänyt koulunkäynnistä erityisemmin, joku jopa inhosi koulua. Lukemaan, laskemaan ja kirjoittamaan sekä ainakin yhden vieraan kielen alkeellisen taidon he oppivat. Taloudellisten asioiden perusteiden, yhteiskunnan toiminnan ja ympäristökysymysten ymmärtämisen ja oppimisen merkitystä he eivät antaneet. Lainauksessa viisi mielestäni osuvan lyhyesti kerrotaan lapsuuden ja nuoruuden oppimisen merkitys; ruoka on syöty, kiitos.

Lainaus 5.

Hja: Ihan aluksi, kerro mulle, mitä kouluja sä olet käynyt. Ihan alusta saakka.

Hva: Kansakoulu 4 luokkaa, opparia 5 vuotta, sen jälkeen ammattikoulu 3 vuotta, sitten intti välissä tekussa 4 vuotta. That's it.

Tämä haastateltava suoritti ammattitutkinnon nuoruudessaan ja nämäkin opinnot ovat mielestäni hänelle arkiruokaa. Tätä kohtaa pohdin paljon, koska mielestäni ammatillisilla opinnoilla pitäisi olla jo suurempi merkitys, kuin tämä haastateltava kertoo. Hän hankki ammattitutkintotodistuksen nuoruudessaan ja tämä saattaa olla selitys sille, että hän ei näillekään opinnoille antanut erityistä merkitystä. Selitän tätä paremmin jatkossa.

Haastateltavien joukossa oli myös sellaisia, jotka suorittivat peruskoulun tai lukion aikuisiässä ja heillekin kansalaisen perustaitojen oppimisen merkitys oli samanlainen. Koulunpenkillä istuessa saattoi tulla 'tyttömäinen olo'. Aikuisenakin heille oli tärkeintä saada peruskoulusta todistus tai 'paperi', joka laajensi opiskelumahdollisuuksia, sillä todistus oikeutti ammattitutkinnon suorittamiseen tai

mahdollisesti pyrkimisen ylipistoon. Mitään muuta merkitystä haastateltavat eivät aikuisiässäkään perusopinnoille antaneet. Peruskoulun suorittaminen merkitsi jokaiselle vain asiaa, joka piti suorittaa. Samoin pitää syödä arkiruokaa. Haastateltavat kertoivat, että asiat, jotka he siellä oppivat, ovat päässeet osittain unohtumaan tarpeettomina. Joillekin työhön siirtyminen ja oman rahan saaminen olivat tärkeämpiä kuin koulunkäynti. Elämä vei, muutamat haastateltavat halusivat alkaa elää aikuisen elämää, mikä oli mahdollista näiden henkilöiden nuoruuden aikaan 1970-luvulla. Silloin oli työvoimapula ja työhön saattoi jäädä kesälomalta syksyllä. Kukaan ei varsinaisesti paennut koulusta, mutta muutamat lähtivät heti, kun se oli jotenkin mahdollista joko jatkamalla kesätöissä syksyllä, kuten lainauksen kuusi haastateltava kertoo, tai heti oppivelvollisuuden suorittamisen jälkeen.

Lainaus 6.

Hja: Sitten, ku silloin nuoruudessa koulu jäi kesken, oliko sinulla koulussa, sen aikasesta koulusta muistoja? Hyviä tai huonoja muistoja, jotka olisivat vaikuttaneet sinun päätökseen? Silloin tai nyt.

Hva: Eeen minä usko. Silloin ihan... Ei, en... Ei huonoja muistoja ainakaan. Ihan silleen muistot on hyviä koulusta silloin. Mutta sanotaan, että elämä vei siinä kohtaa. Ei miettiny, että opiskelu olis niin tärkeitä. (nainen)

Nuoruudessa haastateltavilla ei ollut oma elämä vielä hallinnassa, muut päättivät, mitä heidän piti tehdä, eikä monella ollut edes käsitystä, mitä he elämältä halusivat. He eivät tulleet pohtineeksi, mitkä asiat olivat elämässä tärkeitä itselle tulevaisuuden kannalta, he ikään kuin ajelehtivat elämässään eteenpäin. Elämässä oli sattumia, jotka veivät eteenpäin, kuten esim. se, että haastateltava näki lehdessä ilmoituksen koulutuksesta, johon hän sitten pyrki ja pääsi. Haastateltavat söivät, mitä muut tarjoilivat, itse he eivät vielä ehkä edes osanneet vaatia ruokalistaa.

Minulle on jäänyt mieleen omasta kouluajastani, että meidän oppikoulussa opettajien mukaan meistä piti tulla sivistyneitä nuoria naisia. Meille opetettiin kieliä, reaaliaineita, joiden tavoitteena oli hyvä yleissivistys, matematiikkaa ja luonnontieteitä, tietojenkäsittelytiedettä ei siihen aikaan vielä ollut. Emme mekään tajunneet yleissivistyksen tai minkään muun aineen merkitystä. Esimerkiksi pohdimme, mitä merkitystä on meille sillä tiedolla, kuinka monta opiskelijaa oli Pariisin yliopistossa jonain vuonna keskiajalla. Tai kuinka monta laivaa kävi

samana vuonna Pariisiin satamassa. Vuosiluvun ja opiskelijoiden ja laivojen määrät olen unohtanut mielestäni tarpeettomana tietona. Pohdintamme ja naureskelemisemme muistan hyvin, vaikka ei tämäkään taida olla kovin tärkeää muistettavaksi.

Jälkiruoka

Ylioppilastutkinnon suorittamisella oli laajempi merkitys sekä haastateltaville että muillekin yhden haastateltavan mukaan. Ylioppilaalla on myös paremmat ja laajemmat mahdollisuudet jatko-opintojen valinnassa. Tosin lukion oppisisällöllä aikuisopiskelijatkaan eivät nähneet sen kummempaa merkitystä. Lukiossa oppiminen oli pänttäystä tai kaniinien risteyttämistä tai ulkolukua. Sen sijaan 'kirjoituksilla' oli haastateltaville ja muillekin ympäristössä oleville hohtoa ja ylioppilaaksi pääsyä juhlintiin. Mielestäni Suomessa on 'valkolakilla' glamouria vieläkin, vaikka kukaan ei enää kulje kirjoitusten jälkeistä kesää ylioppilaslakki päässään. Ylioppilastutkinnon suorittamisella arvioidaan myös yksilön kykyjä ja arvotetaan yksilöä. Mielenkiintoista oli, että monelle lukion suorittaminen oli haaste. Lukion ja ylioppilastutkinnon suorittamisella todisti sekä itselle että muille, ettei ole 'kaikella tapaa kehnompia ihmisiä'. Lainauksessa seitsemän haastateltava kertoo ylioppilaalle annettavista erilaisista merkityksistä.

Lainaus 7.

Hja: Mistä sulle tuli sitten se ajatus, että vieläkö oppii siinä iässä? (pystyykö suorittamaan ylioppilastutkinnon yli 30 -vuotiaana, ES)

Hva: Se lähti oikeastaan yhdestä mun kaverista, joka tuota harrasti semmosta leikkiä, että se jako ihmiset sen mukaan, että onko ne suorittaneet ylioppilastutkinnon vai ei. Ja hänellä oli semmone käsitys, että ihminen, joka ei oo edes ylioppilas, niin sellanen on kaikella tapaa kehnompia tyyppiä ku (naurua) ku semmone, jolla on. Ja tuota mä sit, siinä oli siinä oli vähän semmosta. Mut en mä voi sanoa, että se on hänestä lähtöisin se. Mut se pisti minut ajattelemaan, et onko tämmönen ajatustapa yleisempikin. (nainen)

Haastateltavat itse eivät sanoneet, että ylioppilastutkinnon suorittamaton henkilö on muita huonompia, vaan he kertoivat, että ympäröivä maailma pitää näitä henkilöitä huonompina. Kaikki lukion käyneet ja ylioppilastutkinnon suorittaneet arvostivat omaa suoritustaan. Monet niistä haastateltavista, jotka eivät ole käyneet lukiota ja 'kirjoittaneet', olivat kuitenkin harkinneet lukion suorittamista aikuisiässä.

Aineistoa analysoidessa mielestäni on tärkeää, mitä haastatellut sanovat, mutta yhtä tärkeää on, mitä he eivät tuo julki syystä tai toisesta. Minulta meni pitkä aika

ennen kuin ymmärsin tämän puutteen ja aloin hakea niitä asioita, joita haastateltavat eivät kertoneet. Minua myös häiritsi edellä olleen haastattelun 'teku'. Seuraavaksi kerron puuttuvista linkeistä, jotka mielestäni selittävät osittain tuon 'tekun'.

Puuttuvat linkit

Aluksi huomasin itsekin sen, mitä haastateltavat kertoivat, mutta mielestäni jotain jäi puuttumaan. Pohdin tätä pitkään ja sitten havaitsin, että haastateltavien koulussa oppimat asiat eivät muodostaneet kokonaisuutta tai ei edes useita pienempiä kokonaisuuksia. Jokainen aine tai opittu asia oli ikään kuin oma saarekkeensa, jolla ei ollut mitään yhteyksiä toisiin saarekkeisiin. Haastateltavat eivät kertoneet esim. sitä, että lukemaan oppiminen mahdollisti mukavien aineiden oppimisen, tai että laskutaidon ja lukutaidon ansiosta hän saattoi opiskella fysiikkaa, joka oli yhden haastatellut mieliaine. Teknillisen opiston suorittaminen ja sieltä todistuksen saaminen ei linkittynyt mitenkään muuhun opittuun tai ympäröivään maailmaan, sekin oli oma saarekkeensa tai projektinsa tämän haastateltavan nuoruudessa. Eräs haastateltava suoritti peruskoulun aikuisiässä. Hänen kertomassaan on häivähdys kokonaisuuden hahmottamisesta, mutta kokonaisuutena hänkin antoi kansalaisen perustaitojen opinnoille samanlaisia merkityksiä kuin muut haastateltavat.

Haastattelun toinen kysymys oli, miten ja missä on oppinut työssään tarvitsemansa tiedot ja taidot? Kukaan haastateltavista ei kertonut, miten tai missä on oppinut lukemaan, laskemaan tai kirjoittamaan. Nämä ovat kuitenkin työssä ja elämässä tarvittavia perustaitoja. Suomessa luku-, lasku- ja kirjoitustaito ovat niin itsestään selviä perustaitoja jokaiselle, ettei niitä edes mielletä opituiksi asioiksi.

Näitä haastatteluja kuunnellessani jäin miettimään, miten koulusta saataisiin mielenkiintoisempi paikka ja kuinka lapset, nuoret ja jotkut aikuisetkin saataisiin ymmärtämään, miksi he käyvät peruskoulua ja lukiota. Suurten kokonaisuuksien hahmottaminen ei taida onnistua lapsuudessa ja nuoruudessa itsestään. Mielestäni aikuisten ja opettajien tulisi yhdistää eri oppiaineet toisiinsa, ja näin muodostaa niistä toisiaan täydentäviä kokonaisuuksia. Tarkoitin tällä myös sitä,

että jokin opittu perustaito on osa laajempaa kokonaisuutta, se on osa toisen aineen tai aiheen oppimista. Luku-, lasku- ja kirjoitustaidot ovat lähes kaiken oppimisen perusta, mutta samalla tavalla on verbien taivutusten osaaminen kielenoppimisen perusta. Asioita voi tosin oppia myös luonnonmenetelmällä, mutta tällä tavalla oppiminen vie aikaa.

Kansalaisen perustaitojen opintoja voi mielestäni verrata hyvään, monipuoliseen ja ravitsevaan arkiruokaan, joka on tärkeä hyvinvoinnille ja terveydelle.

Ylioppilastutkinto on haluttu jälkiruoka, joka saadaan pääruuan syömisen jälkeen. Arkiruuan voi valmistaa herkulliseksi ja haluttavaksi mausteilla ja sen voi tarjoilla kauniisti, jolloin ruokailusta tulee nautinto. Minulle jäi aineiston perusteella mielikuva, että haastateltavien arkiruoka oli huonosti valmistettu ja tarjoiltu. Siitä puuttui myös kokonaisnäkemys, haastateltavat eivät hahmottaneet eri ruoka- ja ravintoaineiden toisiaan täydentävää vaikutusta.

Perusopinnot eivät innostaneet kovin paljon haastateltavia, mutta kiinnostaako aikuisiän opinnot? Näitä opintoja ovat ammatilliset opinnot, erilaiset kurssit ja työssä oppiminen. Seuraavaksi kerron elinikäiseen oppimiseen kuuluvista aikuisiänopinnoista. Millaista ruokaa ovat aikuisiän opinnot tutkimuksen mukaan?

7. 2. Kansalaisen perustaitoja täydentävä oppiminen -alateema eli à la carte

Aikuisiänopinnoista puhuessa usean haastateltavan ilme muuttui, heidän silmänsä saattoivat alkaa loistaa. Näillä opinnoilla ja oppimisella oli heille aivan toinen merkitys kuin kansalaisen perustaitojen oppimisella. Haastateltavat olivat kuin ravintolassa, jossa he itse saivat valita listalta, mitä halusivat. Näin opinnoille tuli läheisempi suhde ja niissä oli tavoitteita ja oppiminen antoi haasteita, he saattoivat käyttää omaa osaamistaan uuden oppimiseen. Perusopintojen suorittamisesta ei käytetty termiä opiskella, mutta aikuisiänopinnot olivat opiskelua ja silloin myös opittiin.

À la carte ja täydentävät linkit

Ensimmäinen lainaus kertoo mielestäni selkeästi peruskoulun ja ammattitutkinnon suorittamisen merkitysten eron. Aikuisena saa opiskella ja oppia mieleisiään aineita mieleisellä tavalla. Tähän ei kansalaisen perustaitoja oppiessa ollut mahdollisuutta. Aikuisiän opinnoissa oppija voi käyttää aikaisempaa osaamistaan oppimisessaan. Hän voi myös näyttää aikaisempaa osaamistaan opintojen aikana itselle ja muille. Tämä haastateltava vain toteaa kansalaisen perustaidoissa opitun olevan perustietoa jollekin, ehkä jatko-opinnoissa.

Lainaus 1.

Hja: Kumpi (peruskoulu ja kauppaopisto, ES) sinusta tuntu semmoselta mielekkäämmältä, mukavammalta, haastavammalta?

Hva: Kyllä se oli tämä merkonomin tutkinto. Se oli niinku aikuiselle ihmiselle soveliaampi kuin että istut koulunpenkillä ja tankataan niitä suomen kielen kielioppisääntöjä, esimerkiksi. Tai ruotsin verbin taivutuksia. Täytyyhän niitä tehdä, että sä opit sen kielen tai pitää opetella ne kaavat, että sä osaat laskea, trigonometria tai mitähän ne olikaan. Ja opiskeleen muitakin tämmösiä. Ja kokeet oli. Meitä oli muitakin tämmösiä vanhemmalla iällä opiskelevia, niin me naurettiin: no, missä elämän tilanteessa me tarvitaan näitä. Mä en enää muista sitä, mitä opiskeltiin. Mutta se on perustieto. (nainen)

Jokainen haastateltava kertoi nauttineensa oppimisesta aikuisiässä juuri siksi, että he saivat itse tehdä työtä oman oppimisen hyväksi. Haastateltavat saivat oppia itselle sopivalla tavalla. Näille he antoivat sellaisia merkityksiä kuin haastava tai palkitseva, ja näin hankitut tiedot, taidot ja oppiminen ovat arvo sinällään, saatu todistus ei merkinnyt kovinkaan paljon. Työ oli jo tehty, oppiminen oli ollut innostavaa. Teknisessä korkeakoulussa (TKK) on selvitetty niitä perustaitoja, joita TKK:n tutkimusta varten haastatellut henkilöt pitivät työssään tärkeinä taitoina. Tulosten mukaan haastateltavat tarvitsivat työssään eniten itseohjautuvuutta, vuorovaikutustaitoja ja kokonaisnäkemystä. (Ojala 2002, 111.) Kirjassa Tutkiva oppiminen (Hakkarainen ym. 2002) käyttävät termiä tutkiva oppiminen tai ongelmalähtöinen oppiminen. Ongelmalähtöisessä oppimisessä oppija asettaa itselleen kysymyksen tai pieniä kysymyksiä, joihin hän hakee vastauksen itse tai yhdessä muiden kanssa. Tutkittaessa tiedonhakuprosessia ja viittauksia tietolähteisiin havaittiin, että aloittelija viittaa tietolähteisiin ja viittauskohteisiin, joista käytetään termiä lähdekeskeinen tieto. Asiantuntija puolestaan viittaa omien ongelmien ratkaisuihin. Tästä käytetään termiä ongelmalähtöinen tieto. (Hakkarainen ym. 2002, 221.) Lainauksissa kaksi ja kolme on mielestäni ongelmalähtöisen oppimisen tai Teknisen korkeakoulun tutkimuksen mukaisia

osa-alueita. Aikuisiässä haastateltavat osasivat ja oppivat hakemaan tietoa kirjastoista, netistä ja toisten kanssa keskusteluista, he sisäistivät uudet tiedot, taidot ja osaamisen sekä ymmärsivät opitun sisällön.

Lainaus 2.

Hja: Entäs sitten merkonomien tutkinto? Oliko tämä jotenkin erityinen?

Hva: No oli sillä lailla... Mä pyrin tekemään sitä työn kautta. Ja sitä kautta hakemaan itselleni uusia ajatuksia. Minähän kävin markkinointi puolen ja ehkä osasin sitten... Se oli niin erilaista, siellä tehtiin itse eri tavalla asioita. Haettiin tietoa eri tavalla kirjastoista, kuin peruskoulussa, se on koulu. ... Merkonomien tutkinto oli opiskelua. Siinä oppi hakemaan tietoa ja soveltamaan sitä. Oppi paremmin, ainakin sisäistämään asiat. (nainen)

Lainaus 3.

Hja: Ja siitä (opiskelusta, ES) tulee mielekkäämpi?

Hva: Nimenomaan. Koska siinä kun opiskelee ja tutkii semmosia isompia kokonaisuuksia, se mikä on kauheen tärkeää, niin oppii näkemään sen, mitkä asiat vaikuttaa mihinkii ja että kaks isoo kokonaisuutta onkii limittäin eikä vierekkäin tai semmonen niinku... Jokuhan väittää, että tieto on pirstaleista, joka niinku osaa semmosen näkemyksen. Ja minä olen sitä mieltä, että mitä enemmän palasia on, sitä helpompi on koota näkemyksiä ja käsityksiä elämänsä varrella. (nainen)

Lainauksissa kerrotaan erilaisista oppimisen muodoista ja itseohjautuvuudesta, yksin tai yhdessä toisten kanssa tietojen hakemisesta ja tutkimisesta. Asioista muodostetaan kokonaisnäkemyksiä, pohditaan, sisäistetään ja opitaan.

Haastateltavat löysivät uusien, opittavien asioiden ja jo osaamiensa asioiden samanlaisuudet ja erilaisuudet, sekä niiden takana olevat teoriat. Tämä oli tärkeää, kun haastateltavat kertoivat nimenomaan oppineensa ja sisäistäneensä uuden asian. Samalla on opittu uusia oppimismuotoja, mutta oppiminen on tietojen tai asioiden oppimista, ei oppimismuotojen oppimista. Haastateltaville opittu tieto on tärkeämpää kuin oppimistapa. Uudenlaista oppimistapaa voi mielestäni hyödyntää työssä ja elämässä samalla tavalla kuin opittuja tietoja. Tämä seikka ei noussut esiin haastatteluissa.

Aikuisiässä opinnot muodostavat kokonaisuuksia, opittujen asioiden välillä on linkkejä. Muita linkkejä ovat työn kautta oppiminen, jolloin voi yhdistää konkreettisesti teoriaa käytäntöön, oppimista voi soveltaa heti oikeissa asioissa. Eräs haastateltava pohdiskeli peruskoulun matematiikan algebran kaavoista, että mihin minä näitä sovellan. Aikuisiässä ei tarvitse miettiä, mihin opittua soveltaa, tarvitsee tai käyttää. Opitulla on järkevää käyttöä. Teoria on oppimisessa tärkeä kokonaisuuden ymmärtämiseksi, mutta teoriaa ei tarvitse opetella ulkoa, vaan se otetaan käyttöön, sovelletaan ja samalla ymmärretään ja opitaan. Opittu liittyy

muuhun opittuun, ne muodostavat kokonaisuuksia ja niistä tulee mielekkäitä ja mielenkiintoisia. Nämä ovat mielestäni lapsuuden- ja nuoruusiän opinnoista puuttuvat linkit. Aikaisemmin olleessa nuoruusiässä suoritetusta ammattitutkinnosta linkit puuttuivat opitun käyttämiseen, oikeaan työhön, ja näin opitut asiat olivat vain arkiruokaa.

Aikuisiän oppimisen merkityksiä haastateltaville ovat uhkatilanteissa uhan torjuja, turvallisen elämän takaaja, oman elämänhallinnan mahdollistaja, mutta myös sosiaalisen elämän helpottaja, auttaja omista työtehtävistä selviytymisessä, elämän nautinto, hyvänolon tuottaja, itsetunnon nostaja sekä minuuden ja itsetunnon parantaja. Näitä merkityksiä opiskelulle ja todistuksella todennetulle oppimiselle annettiin, mutta nämä merkitykset tulivat esiin vasta aikuisiän opinnoista. Elinikäiselle oppimiselle voidaan antaa monenlaisia merkityksiä, joista jokaista ei voi selvittää tämän kokoisessa tutkielmassa. Keskityn kolmeen merkitykseen, jotka jäivät minua askarruttamaan aineistoa kuunnellessa. Nämä merkityksenannot ovat: 1. elinikäinen oppiminen ja valta, 2. haastateltavat eivät antaneet arvoa todistukselle ja 3. työssä oppiminen ei ollut oppimista haastateltaville. Tarkastelen seuraavaksi näitä kohtia tarkemmin.

Elinikäinen oppiminen ja valta

Aineistosta nousi esiin ainakin uuden oppimisen kautta hankittu valta päättää omasta työsuhteesta, jos työ tai työnantaja ei miellytä. Oppimalla hankittu tieto antaa mahdollisuuden vaihtaa työpaikkaa, ainakin teoriassa. Kun opiskellaan sellaisessa oppilaitoksessa, jolla on virallisen tutkintotodistuksen anto-oikeus oppimalla saaduista tietoista ja taidoista, niin silloin on mahdollista saada todistus, paperi, ja tämä paperi mahdollistaa myös työpaikan vaihdon. Tällöin todistuksella on merkitys, se antaa ainakin mahdollisuuden ja valtaa päättää itse omista asioista. Seuraavassa lainauksessa haastateltava itse kertoo sellaisen todistuksen merkityksen, joka on hankittu tutkintotodistuksen antamiseen oikeutetussa oppilaitoksessa.

Lainaus 4.

Hja: Mistä sinulle on tullut ajatus, että et jos sä lähet tästä, niin sul on se paperi? Et sul on toisessa paikassa näyttää sit se paperi. Et sullon se tämmönen osaaminen.

Hva: Se ajatus ei oo sitä, et mä olisin nyt, et mä haluan sen paperin käteen. Et mä pääsen lähtemään. Se ei oo sitä. Vaan se on sitä, että tota noin tänä päivänä on kuitenkin pakko. Jos sä aattelet pysyä työelämässä pitempään vielä munkii ikäisenä, niin ei voi tuudittautua siihen, että tää on ja pysyy vaan. Se voi olla huomispäivä, ku tullaan sanomaan, että palvelut ulkoistetaan. (...) Se on niin monta kertaa lausuttu ääneen palvelujen ulkoistaminen, henkilökunnan vähentäminen. Siin pitää vaan, ainakii minä haluan varmistaa sen selustan sillai, että en sitte oo niinku tyhjän päällä, et mitä mä nyt teen? (...) Ja mullon myöskin sitten mahdollisuus, et jos ei niinku miellytäkään, pistetään vaan arkistoimaan tai jotain tällasta näin. Niin mullon kuitenkin niinku itelläni meriittiä lähtee. Mä voin sanoo, että tää ei mulle passaakaan, että tehkääpä ite nää hommat. Eli se antaa niinku, ainakii mulle niinku paremmat lähtökohdat siihen, että mä pystyn toimimaan niinku omien ... halujeni puitteissa. Ettei mun tarvii odottaa sitä pelokkaasti, että mitä ne muut päättää mun puolesta. (nainen)

On olemassa sanonta 'tieto on valtaa'. Huczynski ja Buchanan (2001) kirjassaan *Organizational Behavior* määrittävät vallan yksilön kyvyksi puolustautua toisten suunnalta tulevaa vastustusta vastaan, laajentaa yksilön omaa tahtoa ja tuottaa tuloksena jatkuvuutta yksilön omalle edulle ja omiin tarkoitukseen. Valta on yksilön omaisuutta tai se voi perustua suhteisiin organisaatiossa tai se voi sisältyä organisaation rakenteisiin. Nykyään kirjoittajien mukaan valta perustuu organisaatioissa hyvin pitkälti yksilön omaisuuteen, asiantuntijuuteen. (Huczynski, Buchanan, 2001, 805 -808.) Oppimalla uusia asioita voi myös edetä uralla ja hierarkiassa, ylempänä olevalla on enemmän valtaa kuin alemmalla olevalla. Tällaista vallantavoittelun merkitystä ei kuitenkaan kukaan haastateltavista oppimiselleen antanut. Asiantuntijuuteen perustuva valta nousi esiin joissakin haastatteluissa. Asiantuntijuus on Hakkaraisen ym. (1999) mukaan kokemuksessa muodostuneen hyvin organisoitun ja käyttökelpoiseen aihe- tai tehtäväkokonaisuuteen perustuva ylivoimainen taito ratkaista ongelmia. (Hakkarainen ym. 1999, 272.)

Haastateltavat itse eivät antaneet asiantuntijuudelle merkitystä valta tai vallan saaminen, ja sitä kautta pääsyä toisten yläpuolelle hierarkiassa. Asiantuntijuus antoi turvallisuuden tunteen mahdollisissa työsuhdetta uhkaavissa tilanteissa. Oppimalla sekä opiskelussa, koulutuksessa että työssä mielestäni voi saada asiantuntijuutta. Näkemykseni mukaan uusien tietojen ja taitojen oppimisella on tietynlaisen vallan saamisen merkitys, opitaan jotain erityistä, mitä jokaisella organisaation jäsenellä ei ole. Kansalaisen perustaitojen oppimisella ei vielä saavuteta erityisosaamista, mutta aikuisiän opinnoilla saavutetaan. Aikuisiässä

jokaisella on mahdollisuus oppia sellaista erityisosaamista, jota ei ole kaikilla ja joka tuntuu itsestä mielekkäältä ja tarpeelliselta. Tällä erityisosaamisella yksilö saa itselleen valtaa, kun hän kehittää itselleen asiantuntijuuden jollakin omassa organisaatiossa tai muissa organisaatioissa tarvittavalla alueella. Tämän vuoksi aikuisiänopinnoilla saattaa olla suurempi merkitys yksilölle kuin kansalaisen perustaitojen oppimisella.

Oppiminen ja todistus

Jokainen haastateltava kertoi opiskelevansa oppiakseen uutta, heille opitusta saatu todistus, paperi tai sertifikaatti ei merkinnyt mitään. Selvitän seuraavaksi, miten haastatteluiden perusteella voi päätellä, että todistuksella voi olla merkitystä haastattelussa mukana olleille henkilöille.

Tutkintotodistuksella on mielestäni kaksi merkitystä. Todistuksella voi osoittaa, että on oppinut tutkintoon vaadittavat asiat, sekä sen, että kykenee pitkäaikaiseen tavoitteelliseen toimintaan. Jos nuoruudessa on opinnot jääneet kesken, voi syntyä vaikutelma, että yksilö on helposti asiat keskenjättävä ja lyhytjänteinen ja lähtee tekemään sitä, mikä on sillä hetkellä mielenkiintoisempaa. Hän ei pysty keskittymään vähemmän mielenkiintoiseen, ehkä vaativampaan tehtävään. Taustalla voi olla ajatus, ettei yksilö ehkä ole oppinut työssäkään mitään, eihän hän ole nuorenaakaan kyennyt opiskelemaan. Työssä on korkeintaan opittu yksinkertaiset työtehtävät, joita ei välttämättä voi käyttää toisessa työpaikassa. Kun yksilö on suorittanut tutkinnon ja hallitsee työtehtävässä vaadittavan teorian, niin silloin syvällisemmän osaamisen oppiminen eli asiantuntijuuden muodostuminen on paremmin mahdollista. Suomalaisessa yhteiskunnassa arvostetaan koulutusta ja nykyään työhön ottamiseen vaaditaan usein tutkinto, moniin akateemisiin tutkintoihin, ja silloin todistuksella on kaksi merkitystä. Se osoittaa, että yksilö kykenee pitkäjänteiseen, tavoitteelliseen työhön ja hallitsee työnsä ainakin teoriassa mahdollisesti myös käytännössä.

Lainaus 5.

Hja: No, mikä sinut sitten sysäsi myöhemmin opiskelemaan?

Hva: Mä olin mietiny sitä jo aikaisemminkin. Se oli tavallaan... Siitä sitten jäi ehkä tavallaan joku kaiherrus, sitten kun elämä oli tavallaan jo helpottunut. Koska se asettuu, helpottuu lopullisesti, tiedä häntä. No kuitenkin... Olin jo aikaisemminkin puhunu miehelle siitä, olis ihan

kiva suorittaa joku tutkinto. Ja tavallaan varmasti se suorittaminen tuli ihan siitä, että se suorittaminen tuo lisää mahdollisuuksia, vaikka työ oli edelleen mielenkiintoista, mutta mä halusin saada tutkinnon, mutta kyllä siinä oli myös nämä lamat ja kaikki. Ja koulutus on enempi ja enempi arvostettu. Ihmiset on koulutettuja, koulutettu, et sä saat jotain duunia. Mulle ei oo mitään koulutusta, vaikka mulla on kaks kyt vuotta työkokemusta ja jos mä joudun hakeen duunia, niin ne kaks kyt vuotta ei paljon paina. Mulla ei oo mitään paperia, niin et se tavallaan tuli ihan siitä. Tiedän, että on turvallinen työpaikka, vakaa. Täältä ei oo sanottu ketään irti, tällöisiä lomautuksia ei oo ollu, mutta kuka tietää tulevaisuutta. Työpaikassa voi tulla muutoksia, ja mä aloin laskea sitä, että mulla ei oo koulutusta, niin varmaan olis ihan hyvä saada joku tutkinto. (nainen)

Oppiminen oli arvo sinällään, mutta se myös varmisti ainakin osittain työmarkkinakelpoisuuden. Saatu oppi, taidot ja tiedot varmistavat sen, että on haluttu työntekijä sekä omassa työpaikassa, mutta myös muissa yrityksissä. Lainauksesta viisi tulee esille, että opiskelu ja oppiminen merkitsivät varmuutta toimeentulon jatkumiselle, 'selustan turvaamista' huonoina työllisyysaikoina, mutta jotkut saivat opiskelusta myös konkreettista näyttöä lähinnä työnantajille eli todistuksen suorituksesta tutkinnosta tai opinnoista. Haastateltaville itselleen todistus, paperi tai sertifikaatti sinällään ei merkinnyt mitään, työ oli jo tehty ja työn tekeminen ja tekemisestä saatu hyvinolontunne oli arvo sinällään.

Virallisella todistuksella ei siis ole merkitystä haastateltaville itselleen, mutta se antaa haastateltaville merkityksen suhteessa muihin. Todistuksella haastateltava saattoi osoittaa tarvittaessa muille, että hän on oppinut uusia asioita, joita tarvitaan mahdollisesti omassa työssä, toisessa työssä tai toisessa työpaikassa. Opitun ja oppimisen merkitys yksilölle itselleen on turvallisuuden antajan, selustan turvaajan, itsetunnon kohottajan ja oman arvon nostajan merkitys.

Työssä opittu ja todistus

Luku-, lasku- ja kirjoitustaidon kanssa samanlainen itsestään selvä taito haastateltaville oli atk:n käyttötaito. Kukaan haastateltavista ei kertonut oppineensa sitä, mutta kuitenkin jokainen käytti atk:ta päivittäin työssään. Seuraava lainaus kuvaa selkeästi, miten nämä taidot kerrottiin opitun. Vain yksi haastateltava mainitsi oppineensa Internetin käytön aikuisopiskelunsa yhteydessä ja -opiskelua varten. Alla olevan lainauksen kanssa samanlaisia vastauksia jokainen toi esiin, kun keskusteltiin atk-taitojen oppimisesta. Oppiminen oli vain 'matkan varrella mukaan tarttunutta'.

Lainaus 6.

Hja: Mites sä sen (atk:n käytön) oot opetellu?

Hva: Siitä on niin kauan, että en muistakaan. (naurua)

Hja: Et et oo miettiny?

Hva: Siis kaikenlaista tarttuu matkan varrella, kun ei kerkii hahmottaa. (mies)

Tästä voi mielestäni käyttää termiä työssä oppiminen, mikä on tärkeimpiä aikuisen oppimismuotoja. Pohdin pitkään, miksi atk-taidoille ja monille muille työssä opituille asioille ei anneta oppimisen merkitystä.

Oppimisen kautta saavutettu osaaminen voidaan kirjoittaa ansioluetteloon, ja silloin erityisosaaminen on muidenkin työnantajien luettavissa. Seuraavan esimerkin kertoja on nuoruudessaan suorittanut ammattitutkinnon ja siihen liittyvä työssä oppiminen on haastateltavan mielestä uskottavaa, kuten seuraavasta lainauksesta voi päätellä.

Lainaus 7.

Hja: Sit semmonen, ootko koskaan mietiny sitä, että jos joutuisit lähtemään täältä pois, niin puhutaan työmarkkinakelpoisuudesta, et sulla, mitä sä täällä oot oppinu, koska sehän siinä cv:ssä näytetään, mitä oot tehny, niin että se olis ilman niitä tutkintotodistuksia (työssäopitusta, ES) hyvä?

Hva: Kyllä mä uskon siihen. (mies)

Mielenkiintoinen havainto on se, että työssä oppiminen ei antanut valtaa eikä edes turvallisuuden tunnetta silloin, kun haastateltavalla ei ollut ammattitutkintotodistusta. Jos haastateltava oli suorittanut tutkinnon viralliseen tutkintotodistuksen antamiseen oikeuttavassa opinahjossa, niin silloin työssä oppiminen antoi valtaa, se lisäsi turvallisuuden tunnetta ja paransi mahdollisuuksia työelämässä selviytymisessä.

Haastateltavat eivät antaneet työssä oppimiselle oppimisen merkitystä. Aina he eivät olleet edes havainneet, että he olivat oppineet työssä jotain uutta. Asiat vain muuttuvat, myös työn sisältöön liittyvät asiat, ja siihen on sopeuduttava sen enempää pohtimatta tai kyselemättä. Työssä oppiminen oli työtä tai jotain, joka 'tarttuu matkalla hihaan'. Pohdimme haastattelutilanteissa, minkälaista työ oli parikymmentä vuotta sitten ja nyt ja miten esimerkiksi atk oli muuttanut työtä ja missä atk-taidot oli opittu. Muutama haastateltava alkoi silloin miettiä, mitä kaikkea hän olikaan työssä oppinut ja nyt hän pitää tätä osaamistaan itsestään selvänä.

Käsitykseni mukaan työssä oppimista ei vielä organisoida systemaattisesti eikä tietoja oppimisesta kirjata mihinkään ja näin työssä oppimista ei pidetä oppimisena. Eräs tähän vaikuttava seikka voi olla se, että tavallisesti aikuisiässä opinnoille asetetaan tavoite, johon osaamista ja opittua verrataan. Kun todistettavasti tavoite on saavutettu, voidaan todeta, että kyseinen asia on opittu. Työssä oppimiselle ei aseta tavoitetta, eikä opittua voida siten edes testata, eikä näin ollen voida näyttää toteen, että asia on opittu. Teorian puuttuminen opitusta asiasta voi lisäksi olla vaikuttava tekijä sille, ettei työssä oppiminen ollut oppimista. Työssä opitaan vain 'temput', mutta aina ei ymmärretä teoriaa temppujen takana. Työssä opittu on saareke ilman linkkejä teoriaan tai muuhun opittuun, opittua ei ymmärretä eikä sisäistetä hyvin, jolloin tulee tunne, ettei ole oppinut asiaa. Opittavan ymmärtäminen ja sisäistäminen ilman taustalla olevan teorian ymmärtämistä jää usein osattujen temppujen tasolle, eikä tällaista tietoa voi helposti siirtää muihin yhteyksiin tarvittaessa. Kun työssä opittua ei ole testattu, todistettu eikä kirjattu mitenkään, niin eihän silloin todistettavasti ole opittukaan, vaikka realistisesti onkin opittu.

Työssä oppiminen on arkista, jokapäiväistä työtä, mistä ei yleensäkään saada todistusta. Kun työstä oppimisesta ei saada todistusta, ei työssä oppimiselle voida antaa samoja merkityksiä kuin aikuisiässä kouluissa opituille asioille tai oppimiselle. Mielestäni työssä oppimista voi verrata kansalaisen perustaitojen oppimiseen siinä mielessä, että kummassakin muut sanovat tai jopa pakottavat oppimaan uusia asioita, vaikka kaikki opittava ei kiinnostaisikaan yksilöä. Kun uusi, vaadittu ja tarvittava asia on omasta mielestä opittu riittävän hyvin, yksilö voi vain sanoa: "Kiitos, osaan jo."

Työntekijällä ei ole minkäänlaista dokumenttia työssä opitusta. Kuinka työntekijä voi osoittaa työssä oppimansa tiedot ja taidot tarvittaessa mahdolliselle uudelle työnantajalle? Hän voi kertoa osaamisestaan tai hänellä voi olla työtodistus. Mutta työtodistukset voidaan kyseenalaistaa. Huonoa työtodistusta ei saa antaa ja jos joku työnantaja antaa liian hyvän työtodistuksen, niin uudessa työpaikassa voi herätä epäilyt sen paikkansa pitävyydestä. Koska hyvä työtodistus voidaan kyseenalaistaa, niin miten työntekijä voi osoittaa työssä oppimansa? Hän voi

tietenkin kertoa, mitä kaikkea osaa. Mutta suomalaisessa kulttuurissa itsensä kehuminen on jokseenkin sopimatonta, pitää mieluummin olla vaatimaton.

Työssä opitaan lisäksi vähän kerrallaan, hitaasti ja useimmiten pieninä kokonaisuuksina, joten yksilö itsekään ei usein edes huomaa oppineensa, eikä muista kaikkea oppimaansa, josta on tullut hiljaista tietoa tai sumeaa logiikkaa. Kursseillakin käydään, mutta kurssien antamat opit unohtuvat suurimmaksi osaksi, kuten suurin osa luetusta tai kuullusta unohdetaan. Kaikki opittu pitäisi kirjata, ja sitä pitäisi kerrata, jotta voitaisiin sanoa, tämän olen oppinut. Tämän vuoksi työssä opitut asiat pitäisi dokumentoida ja oppimisesta pitäisi saada todistus, kuten tutkintotodistuksiin oikeuttavat opinahjot antavat. Uskon, että silloin myös työssä oppimisesta tulisi oppimista, ei vai työtä tai mukaan tarttunutta asiaa.

Mielestäni kannattaisi kokeilla pohtia työssä opittavien asioiden perusteorian opettamista, esimerkiksi atk:n teorian opettamista sellaisille käyttäjille, jotka ovat oppineet vain käyttämisen, temput. Vaaditusti opitusta voisi sitten antaa todistuksen. Tämän jälkeen voisi selvittää, onko tällä työssä oppimisella opitun merkitys tutkittaville. Oppijalla olisi todistus opitusta, jota hän voi näyttää sekä omalle työnantajalle että tarvittaessa uudelle työnantajalle.

Olin tullut pohdinnoissani edellä kertomaani tulokseen, kun tapasin yhden haastattelemani henkilön. Hän kertoi jääneensä pohtimaan sitä, miksi hän ei ollut käsittänyt työssä opittuja asioita oppimiseksi, vaikka hänkin oli työssä oppinut uutta ja edennyt urallaan eteenpäin. Hän teki nyt aivan muuta, kuin mihin hänen ammatilliset opintonsa johtivat. Sitten hän kertoi, miten hän oli jo vuosien ajan kirjoittanut aina kurssien jälkeen itselleen ylös, mitä kurssilla oli kerrottu ja mitä hän oli oppinut. Hän itse oli ajatellut, että joskus voi olla tarpeellista pystyä näyttämään, mitä kaikkea hän oli opiskellut ja oppinut vuosien aikana. Minusta hän oli pitänyt oppimispäiväkirjaa, jonka hän oli tallentanut omalle tietokoneelle. Nämä oppimispäiväkirjat merkitsivät hänelle itselleen todistusta opitusta, jonka voi tarvittaessa näyttää. Näihinkin oppimispäiväkirjoihin liittyy valtaa, voi tarvittaessa näyttää omalle tai muille työnantajille osaamistaan ja oppimistaan.

Muu oppiminen

Työssä saattoi oppia monenlaisia taitoja, jotka ovat tarpeen työn suorittamiseksi hyvin, vaikka ne eivät suoranaisesti liittyneet ammattitaitoon. Kaikki kertoivat ihmissuhdetaitojen olevan tärkeitä ja useimmat oppivat niitä luonnonmenetelmällä tai kantapään kautta, joskus myös onnistuneesti uudenlaisia toimintatapoja kokeilemalla. Nämä ovat käsitykseni mukaan Otalan mainitsemissa sosiaalisissa yhteyksissä olevia oppimistilanteita (Ojala 2002, 110). Kursseilla tai koulutuksella haastateltavien mielestä ihmissuhdetaitoja ei voi oppia. Ne opitaan parhaiten yrityksen ja erehdyksen kautta ja jälkeinpäin tapahtumia reflektoiden.

Lainauksessa 8 haastateltava kertoo, mitä hän oppi kahden vuoden ulkomaan komennuksen aikana.

Lainaus 8.

Hja: Ihan tähän työhön, ammattitaitoon?

Hva: Ei. Miten minä sanoisin? Ammattitaitoonkin varmaan paljon, joka nyt auttaa mua täällä paljon... Mutta tärkein asia oli nyt että, miten opin tulemaan toimeen noin sadan tiimiläisen kanssa jatkuvassa työskentelyssä ja oppia ymmärtämään, miten erilaisia, erilaisia ihmiset on. Sitä ei ole aikaisemmin mulla kokemusta. Sen kanssa oli pakko tulla toimeen. Että mä sain homman hoidettua ja opin kyllä erittäin paljon. Ettei lyöny päätä seinään liian monta kertaa, liian kovaan seinään. Että ne sai jollain tavalla singaloitua sen, mitä mä halusin. Että toisillekaan ei tule pahemmin traumoja. (mies)

Elämässä opitaan asioita virallisen koulutuksen ulkopuolella esimerkiksi työssä tai harrastusten parissa. Tätä oppia ei kirjata eikä siitä saada todistusta. Kaikki uuden oppiminen ei ole vain työelämää varten, vaan se voi olla myös harrastuksia tai muuta työelämän ulkopuolista elämää varten. Jotkut olivat avoimia kaikelle uudelle tietoisesti, jotkut suuntasivat oppimishalun mielenkiinnon mukaan. Kaikki haastateltavat kertoivat opiskelevansa jotain tai laajentavansa omaa osaamistaan. He toteuttivat elinikäistä oppimista, mutta eivät välttämättä viranomaisten tai työnantajien toiveiden mukaan. Näissä selonteoissa tuli myös selkeästi esiin haastateltavien individualistinen puoli. Useat näistä selonteoista voisivat olla myös kohdassa individualisti, he olivat aikuisia nyt, he itse määräsivät ainakin sen, mitä tekivät vapaa-aikanaan. Lainaus 9 kuvaa mielestäni hyvin kaikkien haastattelemani henkilöiden selontekoja elinikäisestä oppimisesta, kaikelle uudelle ollaan avoimia aikuisiässä kuten lainauksesta voi havaita. Ennen tätä lainattua kohtaan haastateltava oli kertonut, että hän 'kulkee silmät ja korvat auki' oppiakseen aina kaikkea mahdollista uutta.

Lainaus 9.

Hja: Sä oot kuitenkin avoin kaikelle uudelle. Sulla ei joo mitään rajoituksia, mitä se uusi on?

Hva: Aivan. Sen mä voin sanoa ihan rehellisesti.

Hja: Se voi olla työhön, tai se voi olla vapaa-aikaan, yksityiselämään, mihin tahansa?

Hva: Mihin tahansa aiheeseen liittyvää. Se auttaa ymmärtämään taustoja, kokonaisuuksia paljon paremmin, eikä oo niin rajottunut. Se on hyödyllisimpiä, mitä itse olen kokenut, keskustelut, kirjojen lukeminen. Sitä on tullu tehtyä vähemmän viime aikoina. Keskustelut eri ammatti-ihmisten kanssa, eri ammattipiirien kanssa. Se opettaa ymmärtämään myös sitä... Meillä on asioita, jotka kohtaa eri alojen kanssa, eri toimialojen kanssa. Parempi on käytännössä, jos ymmärtää toisten asioita paremmin. Tää on joka päivästä elämää. (mies)

Otalan esittelemät itseohjautuvuus, vuorovaikutustaidot ja kokonaisnäkemys tulivat aineistossa esille, ja niitä pidettiin hyvin tärkeinä taitoina ja osaamisena. Uuden oppiminen tutkivalla tavalla oli aineiston perusteella paras tapa uuden oppimiseen aikuisilla, silloin oppija sai yhdistää osaamistaan ja uutta tietoa pohdiskellen ja keskustellen toisten kanssa. Opettajien apu ja tuki olivat tarpeen, mutta kun työ oli tehty omastakin mielestä hyvin, niin siitä nautti. Ainoa haitta aikuisiän opiskelussa oli, että se oli vapaa-ajan viejä ja yhteisen perhe-elämän rajoittaja. Jos opiskelee kausittain, niin silloin haittaa ei pidetty liian suurena.

Aikuisiän opiskelun varjopuoli

Aikuisiän opinnoilla oli myös negatiivinen puoli, à la carte -listalta valittaessa tiedettiin valinnan haitat, mutta ainakin useimmat haastateltavista pitivät haittaa pienempänä pahana kuin opiskelua. Tämä haitta oli oman ajan käyttäminen opintoihin. He joutuivat luopumaan vapaa-ajastaan, harrastuksistaan, yhteisestä ajasta perheen tai ystävien kanssa. Jotkut olivat harkinneet opiskelua, mutta pitkät työpäivät ja epäsäännöllinen työaika sekä ajoittainen matkatyö estivät opiskelemaan lähtemisen, olisi joutunut 'puun ja kuoren väliin', olisi pitänyt olla kahdessa paikassa yhtä aikaa. Kun opiskellaan aikuisiässä, niin ajankäytöstä tulee sidotumpaa. Päivät tulevat pitkiksi ja tämä vaatii energiaa. Kotona ollaan lukemassa tai tekemässä kotitehtäviä, mutta ei olla kuitenkaan läsnä.

Lainaus 10.

Hja: Kun sulle tarjottiin sitä (opiskelu, ES) mahdollisuutta, niin mietitkö?

Hva: Kyllä mä sillä lailla mietin... Pitihän miettiä, mikä merkitys, jos tässä jos mä lähdän, niin entäs sitten. Se varmaan vaatii multa aikaa, en oo kotona niin paljon. Olen kotoa pois, tulen vasta kello kahdeksan jälkeen. Mikä ratkaisu tehdään? Kyllä mun oli neuvoteltava miehen kanssa asiasta. En minä niin kauheasti ruvennu kurkkii opiskelun sisältöä. (nainen)

Jokainen kertoi pohtineensa näitä asioita ennen opiskelupäätöksen tekemistä ja etenkin naiset neuvottelivat ratkaisusta puolison kanssa, mistä edellisen lainauksen haastateltava kertoo. Ne haastateltavat, jotka olivat aloittaneet opiskelun aikuisiässä, olivat saaneet rohkaisua ja tukea puolisoilta. He olivat voineet tehdä päätöksen opiskelun aloittamisesta, kukaan ei katunut päätöstään.

Oppijan identiteetit

Kansalaisen perustaitojen oppijoiden identiteetit olivat melko samanlaisia riippumatta oppimisiästään. Haastateltavat olivat näitä opintoja suorittaessaan passiivisia tiedon vastaanottajia ja yhteiskunnan jäseniä. He eivät pohtineet kovinkaan paljon oppimaansa. Jotkut tekivät, mitä piti tehdä sen enempää pohtimatta, jotkut uskalsivat edes ajoittain olla kapinallisia, mutta tekivät silti vaadittavat tehtävät välttävästi. Mieliaineitaan lukiessaan tai tehtäviä tehdessään he saattoivat hetken aikaa olla nautiskelijoita.

Haastateltavien aikuisiänopinnoista annetut selonteot olivat positiivisia ja samansuuntaisia. Haastateltavat eivät pitäneet itseään passiivisina tiedon vastaanottajina, vaan aktiivisina tiedon hakijoina ja etsijöinä. He olivat keskustelijoita erilaisten ihmisten kuten opettajien, mutta myös kirjoissa olevien tekstien kanssa. He olivat kritikoita suhteessa tietoon, he eivät hyväksyneet mitään tietoa pohtimatta. Oppijoina he eivät olleet ulkoa lukijoita tai pönttääjiä, kuten he olivat olleet lapsuudessa ja nuoruudessa. Nyt he olivat tiedon pohtijoita, ymmärtäjiä ja sisäistäjiä. Oppiminen oli jatkuva prosessi, periaatteessa oli mahdollista aina oppia jotain uutta, varsinkin jos oli vielä analysoija kokemuksilleen, lukemiselle tai kuulemiselle eli 'kaikenlaiselle matkan varrella hihaan tarttuneelle'. Eräs haastateltava käytti tiedoista, taidoista ja opitusta mielestäni hauskaa termiä 'sumeaa logiikka', se on päässä olevaa tietoa, jota ei tiedä tietoisesti tietävänsä, mutta jota sitten tilanteen ja tarpeen mukaan erilaisilla ohjelmilla haetaan, yhdistellään ja kootaan uusiksi asiakokonaisuuksiksi ja uudeksi tiedoksi. Tarvittaessa ollaan vielä 'päässä olevien tiedostojen pohjalta uusien sovellusten kehittäjiä'.

Haastateltavat olivat ottaneet oman elämä omiin käsiinsä niin hyvin, kuin se oli mahdollista. Tärkeä osa elämää oli oman mielenkiinnon mukaan toimiminen ja omien toiveiden ja unelmien toteuttaminen aina, kun se oli mahdollista. Oppiminen aikuisiässä oli nautinto eikä oppimiselle aikuisiässä ei ole kovin monta estettä, mutta vaikuttaako esim. ikä oppimiseen? Seuraavaksi siirryn muutosteemaan, johon ikääntyminen sisältyy, mutta siihen sisältyy myös muita alateemoja kuten ympäröivä maailma ja siinä tapahtuneet muutokset.

8. Muutosteema

Tämä teema muodostuu useista erilaisista muutoksista, joita haastatteluissa nousi esiin ja muutosten merkityksistä yksilölle. Tähän teemaan kokosin seuraavia lauseita; aika kuluu, ikää tulee lisää, maailma muuttuu, perhetilanne muuttuu, asiakkaiden ja työnantajien vaatimukset lisääntyvät, minulle tarjottiin mahdollisuutta jne. Ikääntymisen seurauksena on sekä fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia muutoksia haastateltavissa, mutta muutoksia on myös ympäröivässä maailmassa; työhön vaikuttava lainsäädäntö, työtavat, asiakkaiden vaatimukset, koulutustasovaatimukset jne. muuttuvat.

Ensimmäiseksi käsittelen ympäröivän maailman muutoksia, sitten ikääntymisen aiheuttamia muutoksia ja niille annettuja merkityksiä ja sen jälkeen yksilöllisyyden syntyä ja sille annettuja merkityksiä. Tämä järjestys on mielivaltainen siinä mielessä, että muutokset yksilössä vaikuttavat muutoksiin ympäristössä ja päinvastoin. Yksilö ja ympäristö elävät vuorovaikutuksessa, muutokset toisessa mahdollistavat muutokset toisessa. Mutta jos esimerkiksi yksilö ei suostu muuttumaan ympäröivän maailman vaatimusten mukaisesti, joskus ei ympäröivä maailmakaan voi muuttua ja sama on myös päinvastoin. Koko seuraavan luvun taustalla ovat ajatukset olen lukenut mm. Sulkusen kirjasta Johdatus sosiologiaan luvusta Oman aikamme yhteiskunta (Sulkunen 1999, 283- 311) sekä Huczynski ja Buchananin kirjasta Organizational Behavior luvusta Organization structure (Huczynski ja Buchanan 2000, 409-554).

8.1. Ympäröivän maailman muutokset

Yksilöä ympäröivä maailma -teema sisältää perheen, puolison, lapset, läheiset, ystävät, työyhteisön, työtoverit, muun yhteiskunnan ja maailman sekä median. Tutkielmani yksi lähtökohta on yksilö suhteessa muuhun maailmaan ja siksi olen sisällyttänyt myöskin puolison, lapset ja perheen ympäröivään maailmaan. Mielestäni kaikilta mainituilta tahoilta tulee sekä tukea että vaatimuksia yksilölle ja hänen on huomioitava nämä vaatimukset, annettava niille merkitykset ja toimittava merkitysten edellyttämällä tavalla eri aikoina ajan edellyttämällä tavalla kuitenkin oman harkinnan mukaan.

Ympäröivä maailma voidaan ajatella kehiksi, jossa itse on sisimpänä, seuraavana on puoliso ja perhe, sitten ystävät, työtoverit, työnantaja, oma maa ja muu maailma eli globaali maailma uloimpana. Media ei ole oma kehänsä, vaan se tulee kehiin sisään ja jokaisessa kehässä on oma mediansa, jonka kautta tulee tietoa ympäröivästä maailmasta.

Yhteiskunnassa on siirrytty modernismista tai taylorismista post-modernismiin. Modernismin aikana monet tekivät samaa tuotetta samoilla työtavoilla, silloin oli massatuotannon aika Suomessakin. Näistä ajoista on ainakin kirjallisuuden mukaan siirrytty post-moderniin aikaan. Tapahtumia ja tulevaisuutta ei voi enää ennustaa helposti, koska muutokset ja uhkat voivat tulla hyvinkin kaukaa. Ihmiset ovat riippuvaisia tiedosta, riskit eivät kohdistu enää selkeästi tiettyihin ihmisryhmiin. Sulkunen siteeraa Beckiä, kun hän käyttää tällaisesta yhteiskunnasta termiä riskiyhteiskunta ja Giddensia, jonka mukaan yhteiskunta on vapautunut traditiosta ja samalla yhdenmukaisuutta edellyttävistä normipaineista. Post-moderniin tultaessa julkinen yhteiskuntapolitiikka on korvautunut yksityisellä elämänpolitiikalla (life politics). (Sulkunen 1999, 305 -308.) Mielestäni voi jopa sanoa, ettei taylorismin aikaan yksilöitä ollut työpaikoilla, vaan oli massoja, joita johdettiin joskus ehkä epäinhimillisesti. Chaplinin elokuva Nykyaika kuvaa tätä aikakautta osuvasti. Nämä muutokset ovat selvästi nähtävissä myös

haastatteluista saadussa aineistossa, jota käsittelen tarkemmin jatkossa. Haastateltavien lapsuuden ja nuoruuden aikaan muu maailma oli kaukana, eikä sieltä tullut suuria uhkia, globalisaatio oli täysin vieras käsite.

Haastattelemani henkilöt elivät lapsuuttaan ja nuoruuttaan heti toisen maailman sodan jälkeen Suomen maksaessa sotavelkojaan ja rakentaessa yhteiskuntaa sodan jäljiltä uudelleen. Silloin vallitsi maassa kollektivismi, joka tarkoittaa pyrkimystä tehdä työtä yhdessä yhteisön hyväksi (Huczynski & Buchanan 2002, 880). Kaikkien kuului tehdä työtä Suomen hyväksi, eikä yksilöllisyyttä ja omia tarpeita saanut korostaa. Oli mielenkiintoista havaita, että haastateltavat käyttivät passiivi -muotoa, kertoessaan tämän ajan työelämän tapahtumista. Heille tarjottiin työtä, koska 'oli hyväksi havaittu' tai mahdollisuutta opiskeluun. Itseä ei saanut tuoda esille, piti tehdä työt hyvin ja olla ahkera. Uskottiin, tiedettiin ja toivottiin, että työnantaja huomaa ahkeruuden ja kyvyt ja tarjoaa mahdollisuutta koulutukseen tai toisiin, parempiin töihin. Haastateltavat eivät käyttäneet minä -muotoa haastatteluissa kertoessaan tästä ajasta. Edellä kerrotusta esimerkkinä seuraava lainaus.

Lainaus 1.

Hja: Joo. Mutta, mitä sinä ajattelit sit koulunkäynnistä tai opiskelusta silloin aikoinaan, ku valmistuit ylioppilaaksi? Sä menit töihin? Sillon et mitään ammattia

Hva: (...) se tais olla Kumpunen (nimi muutettu, ES) siihen aikaan. Siellä tarvittii kesätuuraajaa ja mä menin sinne kesäksi ja sitte sanottii, että sut on hyväks havaittu. Täältä lähtee yks palkanlaskija pois. Oletko kiinnostunut? Ja siisti paperityö ja aika kiva palkka, nii sinnehän mä sitten jäin. (nainen)

Muutokset työtavoissakin ovat olleet melko suuria haastateltavien työssä olon aikana. Silloin, kun haastateltavat tulivat työelämään, tietokoneita työvälineenä ei ollut. Kaikki kirjoittivat kynällä paperille. Jo kirjoitus- ja laskukoneen tuleminen muutti työtapoja paljon. Nykyään on siirrytty kynän ja kumin käytöstä käyttämään tietokoneita ja niissä olevia ohjelmia. Aikaisemmin suurten tehtaiden tuotantoprosessien linjojen suunnittelussa on siirrytty kynistä, viivaimista ja harpista ikoneihin, kuten eräs haastateltava kertoi. Esim. tehtaiden tuotantoprosessit toimivat atk-ohjelmien ohjaamina, tavarat liikkuvat varastoissa ja monet tavarat tuotetaan tehdassaleissa atk-ohjelmien ohjaamalla roboteilla. Pc:stä on tullut haastatelluille henkilöille kirjoitus-, lasku- ja piirustuskoneita, kykyaikaisia kyniä ja kumeja. Nämä muutokset eivät tapahtuneet aina helposti. Omassa

työssäni näin, kuinka monille ihmisille tietokoneen tulo oli niin suuri uhka, että he hakeutuivat eläkkeelle. Siihen aikaan varhennettuja eläkkeitä oli helpompi saada kuin nykyään (muutos tämäkin), ja monet käyttivät eläkettä pakotienä pois työelämästä. Tietokoneen käytön opettelu ei ollut näille henkilöille mielekäs, eivätkä he uskoneet kykenevänsä oppimaan uusia vaadittavia taitoja. Vaatimukset aiheuttivat heille henkistä ahdistusta ja pelkoa.

Seuraavassa lainauksessa tulee selvästi esiin myös se, miten atk on kehittynyt olemassa olonsa aikana. Sekään ei ole enää samanlainen, kuin se oli tullessaan.

Lainaus 2.

Hva: Perus fysiikan ilmiöt on samat, muuten se on, ei sitä käsitetä, että se on aivan eri asia. Asiat on muuttunu todella paljon, mitä on osattava.

Hja: Kun osaa.

Hva: Niin. Ja sitten kato, kun on tehty enemmän ja pitemälle vieviä ohjelmia, isompia kokonaisuuksia, niin ne tekee hommat, mitä niihin kuuluu. Aikasemmin piti käydä niiden sisällä, joka ainoa palikka käydä erikseen, tavallaan sitä parametroimassa paikalleen. Piti hakee hakemalla palikat. Se vei älyttömästi aikaa se. Se oli paljon paljon vaativampaa hommaa siihen aikaan. Projektissa myöskin piti tietää oikeestaan paljon enemmän tekniikasta, miten se loppujen lopuks käyttäytyi. Nykyään ne on onneks tehty automaattisiks. Kyllähän PC:n käyttökin oli erilaista, kun se tuli. Käskyt piti kirjoittaa käskylliseen muotoon. Nythän sitä vaan klikkaillaan niistä ikoneista. Se ei ollu itsestään selvää silloin. (mies)

Mielestäni haastatteluiden perusteella ympäröivän maailman merkitykset työni sisältämässä merkityksessä voidaan asettaa janalle, jonka toisessa päässä on puhdas tuki yksilölle ja toisessa päässä pelkästään vaatimukset yksilölle. Tuen ja vaatimusten sekoittumisesta muodostuu vaihteleva kirjo janan päiden välille. Mielenkiintoista kuitenkin oli, että yksilö ei elä, tee päätöksiä eikä anna merkityksiä yksin, vaan hänen koko toimintansa on suhteessa ympäröivään maailmaan. Jo nuoruuden aikana opiskeluvaihtoja tehdessä ympäristön kanssa käytyt keskustelut, ympäristöstä saadut mallit ja tiedot vaikuttivat paljon päätöksiin, kuten lainauksesta 3 ilmenee. Lehdistä saatettiin lukea koulutusilmoituksia ja hakea sitten suorittamaan ensimmäistä ammattitutkintoa.

Lainaus 3.

Hja: No silloin, kun sä mietit niitä vaihtoehtoja, niin mistä sä sait ne ajatukset? Millä tavalla sä sait sen suunnitelman siihen (opiskeluun, ES)?

Hva: No, varmaan siihen oli mallina sukulaisia ja tuttavita. Jos oikein muistan.

Hja: Ulkopuolelta sulle tuli ne vinkit?

Hva: Kyllä. Ne tuli ulkoapäin. Täytyy rehellisesti sanoa. Ne tuli ulkoa. Ei siinä vaiheessa ite osannu ajatella. Tää ala oli sinänsä ihan selkeesti tiedossa. (mies)

Haastateltavat tekivät nuoruudessaan päätöksensä usein sattumanvaraisesti, oma toive tai halu ei vielä ohjannut kovin paljon. Ympäröivä maailma merkitsi selonteoissa mahdollisuuksien tarjoajaa, se ei ollut selkeästi vaatimusten esittäjä, vaikka mm. normien kautta tuli toimintaa koskevia vaatimuksia. Jokainen kuitenkin ajatteli hyvin sovinnaisesti; ammatti pitää hommata ja työhön on mentävä. Itse on ansaittava oma toimeentulo, kuten yhteiskunnan normit edellyttävät.

Haastateltavilla saattoi olla ammattitoiveita, mutta muutamat eivät voineet toteuttaa toivettaan itsessä olevan sairauden vuoksi. Lainaus 4 kuvaa hyvin, miten tämän haastateltavan unelmat kariutuivat. Ammattitoiveet voivat myös hävitä saatujen väärin tietojen perusteella. Vasta vuosikymmenien kuluttua tämä lainauksen viisi haastateltava sai tietää, että aikaisemmin saatu tieto oli väärä. Ympäröivä maailma, sen säännöt, normit, mutta myös sattumat ohjasivat toimintaa.

Lainaus 4.

Hja: Joo. Mutta, mitä sinä ajattelit sit koulunkäynnistä tai opiskelusta silloin aikoinaan, ku valmistuit ylioppilaaksi? Sä menit töihin? Sillon et mitään ammattia

Hva: Musta piti tulla sairaanhoitaja. Minä olin ylioppilastutkinnon jälkeen nii suunnilleen vuoden verran tuolla Artritilla (nimi muutettu, ES) osastoharjoittelijana. Mut mulle puhkes allergia, käsiallergia, ja silloin lääkäri sanoi, että tälle alalle sua ei, ei, niinku voi suositella, koska se on ala, jossa paljon täytyy pestä käsiä. Ja mulla oli tosi hirvee allergia. Se ulottu ihan niinku kynnärpäihin saakka, vereslihalle. Ja tota, sit mä vähän aikaa mietin, kesän, että mitä mä tässä oikeen teen. (nainen)

Lainaus 5.

Hja: Että se (nykyinen ammatti, ES) ei ollu mitenkään nuoruuden ajatus?

Hva: Minähän halusin hävittäjälentäjäksi.

Hja: Aha. No mikä siinä sitten oli?

Hva: No kun mulle valehdeltiin, että mulla ei ole stereonäköä jossain testissä. Nyt kun minä kävin lentolääkärin testissä, niin nyt mulle sanottiin, että mulla on ihan hyvä stereonäkö. (mies)

Syksyyn 2003 ja alkutalveen 2004 mennessä, jolloin tein haastatteluja, maailma oli tullut kovemmaksi ja vaativammaksi. Aikaisemmin oli riittänyt pienempi, kerralla hankittu koulutus ja työssä oppiminen, mutta nyt piti kouluttautua jatkuvasti eikä uhkakuvat silti poistuneet. Opiskelusta ja oppimisesta sai edes vähän paremman turvallisuuden tunteen, oli ainakin yrittänyt turvata oman selustansa ympäröivästä maailmasta tulevia uhkia vastaan. Joissakin haastatteluissa ympäröivä maailma näyttäytyi pelottavana ja ahdistavana. Syksyn aikana viranomaiset suunnittelivat eläkeiän nostamista mahdollisesti jopa 68 vuoteen, ja tämä aihe ja monet irtisanomiset olivat mediassa runsaasti esillä. Eläkeiän nostaminen oli uusi uhka

ikäntyville ja tästä seurasi, että oman osaamisen ajan tasalle nostaminen ja pitäminen tulivat yhä tärkeämmäksi. Aikaisemmin ei ympäröivä maailma ollut esittäytynyt näin uhkaavana eikä pelottavana. Aikaisemmin maailma saattoi edellyttää yksilöltä määrätynlaista toimintaa, mutta se ei uhannut. Elämä oli ollut turvallista, jos vain toimi normien ja sääntöjen mukaan. Nyt sekään ei riittänyt, vaan omista toiminnasta huolimatta saattoi käydä huonosti.

Suurin uhka, jolta ei voinut edes suojautua, oli globalisaatio. Uhkat tulivat kaukaa muista maista, mutta myös omasta maasta ja työpaikalta. Maailma ei näyttäytynyt turvalliselta eikä ennustettavalta. Seuraava lainaus kuvaa mielestäni hyvin haastattelujen tunnelmia, kun haastateltavat kertoivat opiskeluidensa syitä. Nämä aiheet lähes samansisältöisenä tulivat esiin jokaisessa haastattelussa

Lainaus 6.

Hja: Mites sitten? Onks aika tullu erilaiseks? Onko niin, että katotaan enemmän tutkintotodistuksia, ja tuleeks sitä ympäriltä, ympäröivästä yhteiskunnasta, et olis hyvä olla tutkinto tai jotain? Luuletko se on semmosta?

Hva: Joo. Ainakii täällä me eletään pääkaupunki seudulla toisenlaisessa maailmasa ku pienessä kaupungissa... Mutta täällä on vähän toisenlainen juttu. Täällä kilpailu on on ihan niinku erilaista... Mutta kyllä mä niinku koen, myöskin sen, että jos mä haluan olla, se on sitten 68 tai 65 tai 60 (vuotiaaksi töissä ennen eläkettä, ES), kyl täytyy pitää tieto-taito ajan tasalla. Täällä on niin paljon porukkaa ja muutokset ja kaikki nää tällaset, niinku yritysten keskellä, fuusiot ja kaikki tällaset... Tässä mun työtehtävässä sen huomaa myöski, että kyl niiku tutkintoa tänä päivänä arvostetaan. (nainen)

Työnantaja oli mahdollinen turva, jos työpaikka säilyi. Mutta työnantaja oli myös uhka, se saattoi sanoa irti tai vaatia tekemään pidempiä päiviä kuin laki sallii. Se saattoi myös lähettää työmatkoille pienellä varoitusajalla ja näin estää opiskelua. Työnantaja myös vaati tekemään enemmän kuin kohtuudella voi vaatia, yksi haastateltava teki töitä jopa yöllä kotonaan, koska silloin voi keskittyä rauhassa ja samalla saattoi mahdollisesti turvata oma työpaikkansa. Tästä kertoo lainaus 7. Ahkerastakaan työnteosta huolimatta mikään ei ollut varmaa työntajan taholta.

Lainaus 7.

Hja: Et jos tietää jotakii, niin sitten rupee pistään sitä kirjalliseen muotoon, niin

Hva: Kyllä siinä täytyy ... Kyllä siinä alussa, kun mä rupesin kirjottaa (dokumenteja, ES), niin kyllä minä istuin monta yötä kotona ja kirjoitin. Yöt on parasta aikaa. (mies).

Kuta lähempänä ympäröivässä maailmassa oman itsen piiriä oltiin, sitä paremman turvan se antoi. Perheen ja puolison hyväksyntä haluttiin omille valinnoille, samalla turvattiin läheisyyden ja turvallisuuden jatkuminen. Perhe saattoi esittää myös vaatimuksia, mutta ne eivät uhanneet elämisen mahdollisuuksia, ne olivat

hallittavissa ja neuvoteltavissa, mutta kauempaa tulevista riskeistä ei voinut neuvotella, ne tulivat, jos olivat tullakseen. Uhkia vastaan saattoi yrittää suojautua oppimalla uutta ja pitämällä tiedot ja taidot ajan tasalla, mutta täydellistä turvaa ei siitäkään saanut. Kun kuuntelin näitä ihmisiä ja heidän uhkille tai riskeille antamiaan merkityksiä, muistin Beckin ja hänen ajatuksensa riskiyhteiskunnasta.

Omia haluja ei toteutettu riskeeraamalla samalla perheen antamaa turvaa ja läheisyyttä. Työtovereiden tuki ja apu merkitsivät paljon ja heitä autettiin vastavuoroisesti, kuten Taru Feltdkin toteaa omassa tutkimuksessaan. Suomalaisesta yhteiskunnasta tuli uhkia, mutta se myös antoi turvaa ja apua. Parhaassa tapauksessa tukea tuli läheisiltä, työnantajalta ja ympäröivästä yhteiskunnasta. Jokainen haastateltava sai tukea opiskeluilleen ainakin perheeltään, jotkut ystäviltään ja yksi työnantaja oli järjestänyt tutkintoon johtavaa ammatillista koulutusta omissa tiloissaan ja osin työajalla työntekijöilleen. Tässä yrityksessä oli haastattelujen perusteella melko turvallinen olo ja työntekijät olivat ylpeitä työpaikastaan, mutta silti maailma saattaa muuttua, 'kuka tietää tulevaisuutta'. Viranomaistasolla oli myös kaksi merkitystä, se saattoi vaikeuttaa elämän hallintaa, mutta myös tarjota apua, kuten lainaus kahdeksan kuvaa.

Lainaus 8.

Hja: Alota sieltä ihan alusta, kaikki aikaisemmatkii, perustutkinnot ja kaikki sellaset.

Hva: (...) jonka (laskenta-assistentin koulutuksen, ES) loppupuolella nii ilmeni tällänen mahdollisuus, että Opetushallitus järjestää tämmösen ilmasen kahden ja puolen vuoden koulutuksen merkonomiksi. Multa kysyttiin, haluanko, haluanko lähtee ja minä ilmotin, että kyllä. Ja sen mä olen alottanut nyt syksyllä 2003. (nainen)

Mielenkiintoista tuloksissa on, että maailma näyttäytyi samanlaisena sekä miehille että naisille. Perinteisen ajattelun mukaan miehillä on perheen elatusvastuu ja uhkat olisivat siten suuremmat miehille kuin naisille, mutta näin ei ollut. Turvallisessakin työpaikassa uhkat pakottivat sekä miehet että naiset opiskelemaan, kukaan haastateltavista ei ollut täysin varma oman työpaikkansa säilymisestä. Maailma oli muuttunut vaativammaksi ja kovemmaksi. Siltalan (2003) sanoja lainaten ”*ahkerakaan työ ei nykyisin vapauta työntekijää ulkoisista paineista eikä anna hänelle tunnetta, että hän on omalla paikallaan riittävä. Työ ei rakennakaan minuutta, vaan hajottaa sitä*”. Halutaan myös paeta eläkkeelle, koska harvat uskovat koulutuksen riittävän työpaikan säilyttämiseen. (Siltala, 2003.) Ei työ eikä maailma rakennu enää ihmisen mittaisista haasteista, mutta ainakin

haastattelemani henkilöt jaksoivat vielä taistella paineita vastaan. Jotkut tosin opiskelivat ehkä enemmän vapaa-aikasuuntautuneesti ja rakensivat työn ulkopuolista, yksityistä maailmaansa mielenkiintoiseksi ja nautittavaksi.

Haastateltavien joukossa oli neljä henkilöä, jotka olivat suorittaneet ammattitutkinnon nuoruudessa. Heille ympäröivä maailma ei ollut niin suuri uhka kuin muille. Nämä neljä henkilöä uskoivat osaamisensa ja työssä oppimisen riittävän tulevaisuudessakin. Ilman ammattitutkintoa työelämään tulleille ei työssä oppiminen riittänyt turvallisuuden antajaksi, he olivat opiskelemassa ammattitutkintoa parhaillaan tai olivat suorittaneet aikuisiässä tutkinnon.

Ympäröivä maailma ja työtehtävät, -menetelmät ja -tavat ovat muuttuneet paljon niiden 20 -30 vuoden aikana, jolloin tätä tutkielmaa varten haastatellut ovat olleet työelämässä. He ovat joutuneet oppimaan runsaasti uutta, joskus tavoitteellisesti opiskellen, joskus yksilöiden itsensä huomaamatta. Sama ympäröivä maailma, etenkin viranomaiset ja työnantajat toivovat ja jopa velvoittavat yksilöitä kouluttautumaan ja oppimaan uutta. Viranomaiset sekä Suomessa että muualla maailmassa suunnittelevat ja kehittävät erilaisia koulutusmahdollisuuksia ja -tukia, jotta yksilöillä olisi mahdollisuus kehittää itseään. Jotkut järjestöt, kuten SYL, eivät periaatteessa halua estää aikuisten opiskelua, mutta eivät myöskään halua aikuisille omia heille paremmin sopivia erityisjärjestelyjä uuden oppimiseksi. Mutta ympäröivä maailma myös haastaa ja uhkaa minuutta, kuten Siltala on todennut. Etenkin läheiset sekä perhe että työtoverit antavat tukea minuuden rakentamiseen. Feldt oli päätynyt samanlaiseen tulokseen omassa tutkimuksessaan.

Miten yksilö muuttuu edellä kerrotunlaisessa maailmassa ja millaisia merkityksiä muutokset saavat? Voiko yksilö vastata ympäröivän maailman haasteisiin helposti? Mitä yksilö itse kertoo mahdollisuuksistaan vastata haasteisiin? Tästä kerron seuraavaksi.

8.2. Yksilön muutokset

Margaret Wetherell ja Jonathan Potter rasismia käsittelevässä kirjassaan (1992) kuvaavat, kuinka valkoiset uusseelantilaiset kuvaavat maorilaiset laiskoina ja elämästä nauttivina. Näin valkoiset antavat selontekoja ja antavat merkityksiä erierotuisesta väestöstä. (Wetherell & Potter, 1992, 14-18). Mielestäni samalla tavalla myös ikääntyvästä luodaan mielikuvia ja ikääntyvälle annetaan merkityksiä julkisessa keskustelussa. Näiden keskustelujen perusteella ikääntyvä saattaa tehdä omat päätelmänsä ja alkaa toimia kukin oman mielenkiintonsa ja käsitystensä mukaan.

Ikääntyvä tai ikääntynyt voi herättää jollekin mielikuvan vanhasta ihmisestä, joka istuu keinutuolissa ja jolla on huono kuulo ja muisti. Hän on kykenemätön oppimaan tai muistamaan mitään, eikä mielikuvaan tällaisesta henkilöstä liitetä kovin paljon aktiviteetteja. Tämän suuntaiset merkitykset sisältyivät myös mm. aikaisempiin oppimisteorioihin. Jonkun toisen mielikuva ikääntyvästä tai ikääntyneestä on virkeä ja pirteä aikuinen, joka kykenee oppimaan ja muistamaan ja jolla on paljon osaamista ja kokemuksia ja on siksi miellyttävä koulutettava opettajille ja kouluttajille. Tällaisia merkityksiä viimeaikaiset oppimisteoriat antavat ikääntyvälle nykyään. Ikääntyvä voi olla kouluttajan opettajakin. Ikääntyvälle tai ikääntyneelle voidaan antaa erilaisia identiteettejä kuten vanha, eläkkeelle haluava henkilö tai työelämässä pärjäävä, mutta ei kehittyvä yksilö tai pirteä, työssään pärjäävä ja aktiivinen opiskelija. Vanhan ja opiskelijaksi kykenemättömän tai työssään selviytymättömän henkilön identiteettiä kukaan haastattelemani henkilö ei itsestään antanut. Ensimmäisessä lainauksessa haastateltava luokittelee itsensä iän mukaan ja liittää mukaan tavallisimmin nuoruuteen liitettävän termin opiskelija. Hänelle ikääntyminen ei ole este olla myös opiskelija. Haastateltavat näkivät ikääntymisen monen tasoisena ilmiönä.

Lainaus 1.

Hja: Elikä, voisko sanoa, että sinä olet tämmönen aikuisopiskelija?

Hva: No kyllä. Nimenomaan viiskymppinen aikuisopiskelija. (nainen)

Ikääntymisestä kertoessaan haastateltavat jakoivat ikääntymisen usein käytettyyn fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen luokkaan. Näissä luokissa ikääntyminen merkitsi eri asioita. Ikääntyminen saattoi merkitä yhdessä luokassa toimintakyvyn heikkenemistä, mutta toisessa paranemista. Fyysisen puolen toiminnoissa esim. fyysisen rasituksen kestäminen jokainen kertoi mahdollisesti alentuneen mutta esim. sosiaalisten taitojen parantuneen iän myötä. Jotkut sanoivat psyykkisestä puolelta muistin heikentyneen samoin ulkoa oppimisen hidastuneen, mutta kyvyn kokonaisuuksien hahmottamiseen ja oleellisen erottamisen epäoleellisesta parantuneen. Haastateltavat eivät pitäneet enää tarpeellisena kovaa rasitusta ja muistamista auttoi oppimisen sitominen kokonaisuuksiin ja asian ymmärtäminen tai uudelleen lukeminen, kuten lainaukset 2 ja 3 kuvaavat. Tutkielmani nimikin kertoo, 'muisti toimii vielä' ikääntyvänä ja tämäkin haastateltava huomasi kykenevänsä omaksumaan uusia asioita, vaikka ympäröivästä yhteiskunnasta oli tullut toisenlaisia viestejä. Muutamat olivat epäilleet joskus oppimis- ja muistamiskykyään ikääntyvänä, nyt kaikki uskoivat kykenevänsä oppimaan ja muistamaan. Yhden haastateltavan aikaisemmassa työyhteisössä oli ollut vallalla käsitys, ettei ikääntyvä pysty oppimaan uutta ja ikääntyvää ei kannata kouluttaa.

Lainaus 2.

Hja: Mitä sulle merkitsee, että on vanheneva? Mistä kohtaa se vanheneminen sinusta alkaa?

Hva: Mun mielestä se vanheneminen itse asiassa on mielentila. Siis fyysinen vanheneminen alkaa tutkimuksesta riippuen 20 - 60, sille välille. Mulle itselleni vanheneminen merkitsee semmosia enemmänkin niin kun psyykkisiä asioita. Sitä oppii olemaan vähän armeliaampi paitsi itselleni niin myöskin muille. Semmonen suvaitsevaisuus ja semmonen ymmärrys kasvaa. Et se on enemmän ihmisten psyykkisestä rakenteesta kiinni kuin iästä. (nainen)

Lainaus 3.

Hja: Onks se, kun sä sanoit, että on (oppiminen,ES) tullu helpommaks, niin onko siinä mitään muuta, kun se, että se on kiinnostavaa ja että sä oot halunu tehdä...

Hva: En tiiä. Ehkä siinä on, koska en minä usko, että tässä muistamisessa on, tietysti on paljon, mitä ei muista, ihan niin hyvin. Jos on kiinnostunu, niin sillan muistaa. Ja sitten kattoo uudestaan, jos ei muista. (mies)

Otalakin mainitsi omassa työssään, että aikaisempien tutkimusten mukaan oppimiskyky heikkenee tasaisesti kahdenkymmenen ikävuoden jälkeen ja vasta viimeaikaiset tutkimukset ovat kumonnet vanhat tulokset. Mielestäni näidenkin haastateltavien epäilykset ovat syntyneet aikaisempien oppimista koskevien tutkimusten perusteella, mutta silti he eivät täysin uskoneet niitä. Heillä itsellään oli vakaa käsitys, että he kykenivät oppimaan uusia asioita, joitakin asioita paremmin kuin nuorena. Julkisuudessa oli ollut ainakin aikaisemmin esillä käsitys, että iän

saatossa ei opi enää niin helposti, joten haastateltavien oli muodostettava asiasta oma käsitys suhteessa toisten kertomiin käsityksiin. Haastateltavat tiesivät omastakin kokemuksesta, että jotkut seikat oppimisessa ovat huonontuneet, mutta ne voidaan korvata kertaamalla, tärkeintä kuitenkin on, että on kiinnostunut asiasta ja oppimisesta tulee silloin itselle mielekkäämpää, kuten edellisestä lainauksesta ilmeni.

Psyykkisesti ikääntyessä paranivat mm. kyky ymmärtää ja hahmottaa asioita laajemmin, itsenäisyys ja elämänhallintaa lisääntyivät. Osaaminen oli kehittynyt heille iän myötä, he olivat oppineet näkemään maailman monitahoisena, he kykenivät erottamaan olennainen epäolennaista. Ehdottomuus eri tilanteissa oli vähentynyt, he olivat oppineet tekemään useita vaihtoehtoja elämän eri valintoja varten. Jos vaihtoehto a ei toteutunut, heidän elämä ei siihen loppunut, vaan he käyttivät vaihtoehtoa b tai c. Myös heidän epävarmuuden sietokykynsä oli parantunut, eikä heillä ollut enää kiire mihinkään. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut vanhan ihmisen hitautta, vaan asioiden pohtimista ennen toiminnan aloittamista. Toimintaan käytetty kokonaisuus oli sama kuin nuorena, heidän ei enää tarvinnut korjailia niin paljon tekemisiään. He olivat oppineet olemaan armeliaampia itselle ja olivat tulleet sitkeämmiksi, he eivät antaneet heti periksi. Kuten Platon ja Aristoteles ovat todenneet, että iän myötä kokonaisuusien hallinta ja ymmärtäminen parantuvat.

Lainaus 4.

Hja: Pystyykö tämmöstä käsittelyä (kokonaisuusien ymmärtämisen, ES) tekemään... Vaikuttaako siihen sinun mielestäsi ikä?

Hva: Siihen mun mielestä ikä vaikuttaa, mutta se voi vaikuttaa kahdella tavalla. On hyvin nuoria ihmisiä, jotka pystyy käsittelemään ja hahmottamaan suuria kokonaisuuksia. Ja sitten on kypsässä iässä olevia ihmisiä, jotka sitten kolmentuhannen pirstaleisen palasen kasasta käyttää kolmensadan pirstaleiden palasta päivässä. Ja sitten on niitä, jotka käyttävät kolmentuhannen pirstaleen palasta kasaamisessa. Mut mä väitän, että jos yleistetään tarpeeksi kauheesti, niin ikä auttaa siinä tavalla, oppii erottamaan olennaiset epäolennaisesta. Ja siitä on semmonen tietty kritiikki, et ihan kaikkee ei tarvii käyttää tiedon kasaamisessa. (nainen)

Haastateltavien sosiaaliset taidot olivat parantuneet myös iän kertyessä. He kertoivat, että he tulevat nykyään paremmin toimeen erilaisten ihmisten kanssa, sillä heidän ei tarvitse enää tuoda voimakkaasti esiin omaa osaamistaan vuorovaikutustilanteissa. He halusivat ja osasivat sekä kuunnella toisia että suojata toisen kasvot. Tämän lisäksi maailma ei ollut enää ehdottoman musta valkea, vaan siinä oli myös laaja harmaiden kirjo

Lainaus 5.

Hja: Kun sä tiedät, että mä nyt mä tiedän (keskustelussa toisen kanssa, ES)

Hva: Mä melkein oon asiasta kuin asiasta... jotain tietää sillä lailla kun... pystyy normaaliin keskusteluun ja sitten myöskin, jos joku jostain asiasta, mistä tietää enemmän ja keskustelukumppani puhuu ihan potaskaa, niin sitten ei tarvitse sitä, että nyt sä kuule olet ihan väärässä. Että asia on näin ja näin ja näin, vaan pystyy niinku (naurua) siinä keskustelussa luikertelemaan sillä tavalla, että ei puhu vasten parempaa tietoansa, mutta ei myöskään nolaa sitä puhekumppaniansa. Se tuota ihan selvästi helpottaa myös elämää. (nainen)

Haastateltavat eivät sitoneet ikääntymistä kalenteri-ikään, vaan he pitivät ikääntymistä mielentilana; joku voi olla vanha 20-vuotiaana ja toinen ei ole vanha vielä 80-vuotiaana. Jokainen työtäni varten haastattelemani henkilö luokitteli itsensä hyvin monella tapaa ja antoi itselleen hyvin erilaisia identiteettejä. Sama henkilö saattoi olla ikääntyvä aikuisopiskelija, joka ei pitänyt tarpeellisena lähteä juoksemaan maratonia, mutta kykenevä tekemään töitä ja sivistämään itseään. Haastateltaville oli iän myötä kehittyneet sosiaaliset taidot niin, että he 'saattoivat antautua' mielenkiintoisiin keskusteluihin ystäviensä, tuttaviansa tai asiakkaiden kanssa lähes mistä tahansa aiheesta ja nauttia siitä. Heistä oli tullut myös nautiskelijoita sekä oppimisessa, mutta myös kanssakäymisessä muiden kanssa. He olivat keskustelijoita, mutta heille oli tärkeää huolehtia toisista ja toisten kasvoista sosiaalisissa tilanteissa. Sosiaalisissa kontakteissa oli myös tärkeää, että yksilöillä on tilannetaju hallinnassa, piti tietää, miten keskustella eri tilanteissa eri ihmisten kanssa. Asiatilanteissa piti olla asioiden osaaaja ja oikein käyttäytyvä, mutta jokaisessa tilanteessa oli vapausasteita, ja näin identiteetit muodostuivat myös vapausasteiden mukaan. On täysin mahdotonta luetella kaikkia niitä eri identiteettejä, joita haastatelluilla henkilöillä oli sekä haastattelutilanteessa että haastattelua käsittelevissä tilanteissa. Mielestäni identiteetit saattoivat olla samassakin tilanteessa monenlaisia ja monella tasolla. Identiteetit muuttuivat hetkessä tilanteen mukaan riippuen siitä, minkä identiteetin haastateltava otti aina käyttöön. Silti jokainen haastateltava oli sama yksilö, hän ei muuttanut väriään kuin kameleontti.

Muutoksen mahdollisuudet ikääntyvän näkökulmasta

Viranomaisten ja työnantajien mielestä elinikäisen oppiminen on kaikille mahdollista nykyään. Tutkielmaani varten tein haastattelut kolmessa eri yrityksessä, joista yhdessä työnantaja järjesti melko monipuolisesti koulutusta

työntekijöilleen. He myös käyttivät mahdollisuutta hyväkseen. Koulutusta suorastaan tarjottiin ja siitä kieltäytyminen olisi ollut rikos, kuten yksi haastateltava totesi. Opiskelumahdollisuudesta kertoivat haastateltavat, joten tässä yrityksessä mahdollisuus ei voi olla pelkästään juhlapuhetta, vaan tarjolla on todellinen mahdollisuus. Seuraavassa lainauksessa metafora siitä, miten eräs haastateltava kertoi opiskelu- ja uuden oppimismahdollisuuden tarjoamisesta.

Lainaus 6.

Hja: Mutta oma tarve (lähteä opiskelemaan, ES) oli?

Hva: Oli, oli. Se oli. Ei minun olis mikään pakko lähtee, alottaa kaiken kaikkiaan, mutta kun tuodaan melkein kultalautasella, tässä on ja tässä on raamit, niin olisihan se ollut rikos kieltäytyä (naurahdus) siitä. (nainen)

Tämän tutkimuksen perusteella ei voi tehdä päätelmiä, miten työnantajat yleisesti suhtautuvat työntekijöiden opiskeluun, mutta kaikille työn ulkopuolella tapahtuva kouluttautuminen ja uuden oppiminen eivät ole mahdollisia. Täydentävien opintojen luvussa yhdessä lainauksessa haastateltava kertoi, kuinka hän yöllä kirjoitti työhön liittyviä tekstejä. Jos joutuu töitäkin tekemään yöllä, niin silloin ei taida olla opiskelullekaan aikaa ja energiaa, jota tavoitteellinen itsensä kehittäminen edellyttää. Seuraavassa lainauksessa haastateltava pohtii, miten työajat rajoittavat uuden oppimismahdollisuutta ja elinikäistä oppimista. Opiskelemaan lähtevälle joudutaan järjestämään muuta työtä. Voi olla, että uuden työn järjestäminen ei onnistu nykyaikana kovin helposti. Tämäkin haastateltava oli harkinnut opiskelemaan lähtemistä, kuten jokainen haastateltava, mutta elämän tosiasiat selvisivät hänelle ja monelle muulle pohdintojen myötä. Opiskelu jäi aloittamatta. Tässä haastateltava kertoi opiskelusuunnitelmistaan ja todellisista mahdollisuuksistaan.

Lainaus 7.

Hja: Se pitää paikkansa. Pitää se, että (energia, ES) on rajallinen, mutta

Hva: Jos sitä hyökkää täältä johonkii koulunpenkille ja sitten kymmenen aikaan himassa, muutamana päivänä. Vaikka se ei ois joka päivä, vaikka neljänä, viitenä päivänä viikossa, niin raskaaks käy

Hja: Ajatellaan

Hva: Ja sitten toine juttu nimenomaan on se, että tää työ on semmosta, että ei sitä tiedä sitä, että... Mä sanosin, että mulla on seuraavat kolme päivää koulua, tulee puhelinsitto, niin seuraavan kolmen päivään mä en oo täällä. (mies)

Muuttuvan maailman haasteet ja vaatimukset näyttäytyvät haastateltaville ristiriitaisesti. Toisaalta edellytetään elinikäisen oppimisen hengessä opiskelemaan, mutta toisaalta opiskelu ei ole mahdollista työaikojen tai työmäärien

vuoksi. Yksilö joutuu myös miettimään, mihin aika ja energia riittävät. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo, miten hänen työaikansa jakautuu perheen ja työn kesken. Itse hän ei ollut tyytyväinen suhteeseen. Työaika virallisesti on kahdeksan tuntia päivässä viitenä päivänä viikossa. Uskon, että tälläkin miehellä aidosti puolet elämästä menee firman piikkiin. Työpäivät ovat pitkiä.

Lainaus 8.

Hja: Että työ jo vaatii sinällään ja siinä mukana pysyminen vaatii niin paljon, että siinä oppii, työssä oppii ja siihen liittyy semmosta työn rinnalla oppimista, että se pitää ajan tasalla, ajassa mukana? Menee niin kovaa vauhtia eteenpäin, että siinä on ihan työtä mukana pysymisessä?

Hva: Siinä on ihan... sanotaan, että oppimiseksi on aika paljon työtä. Kuten sanoinkin aluks, että mulla on jotakin muutakin. Silti puolet elämästä menee firman piikkiin. Töissä on semmosta, että vuoden -kahen välein on opittava ihan uutta. Suurin piirtein kaikki asiat muuttuu. (mies)

Kuten aikaisemmissa tutkimuksissakin todettiin, että työntekijät haluavat sovittaa perhe- elämän ja työn, ja he haluavat elämäänsä muutakin kuin työn, mutta työaika vie silti ison osan valveillaoloajasta. Opiskelulle ja itsensä kehittämiselle ei aika enää riitä, vaikka halua olisikin. Toisaalta siis halutaan, että työntekijät opiskelisivat, mutta toisaalta opiskelumahdollisuus ei aina ole todellinen, varsinkaan pitkiä työpäiviä tekevillä perheellisillä. Jokainen haastateltava halusi työn ja oman ajan olevan balanssissa, ja silloin työhön liittyvät työajan ulkopuoliset koulutukset eivät sovi, ainakaan pitkään jatkuvat koulutukset.

Ikäsyrrintä

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemassa Kansallisen ikäohjelman loppuraportin mukaan työpaikoilla on ikäsyrrintää. Loppuraportissa olevan yhden tutkimuksen tuloksien mukaan on kahdenlaisia näkemyksiä, joko se, että ikääntyviä kohdellaan kunnioittavasti ja heidän tietojaan pyritään siirtämään nuoremmille tai ikääntyviä syrjitään, heitä ei palkata työpaikkoihin, ikääntyvien ei katsota selviytyvän työtehtävistään ja ikääntyviä pidetään työpaikoilla kustannuksina. Erityisesti johdolla, nuorilla ja akateemisesti koulutetuilla on muita useammin kielteinen näkemys ikääntyvistä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002, 87.) Nämäkin käsitykset ovat merkityksenantoja ikääntyvistä. Olen kuullut myös edellä kerrotusta käytettävän termiä ikärasismi. Kahdella työtäni varten haastatellulla oli akateeminen koulutus ja he olivat esimiesasemassa. Työtäni

varten haastatteluista henkilöistä vain yksi kertoi ikärasismista ja hänkin kertoi sen liittyvän lähinnä vain naisiin. Tämä haastateltava ei ollut kumpikaan akateemisen tutkinnon suorittaneista.

Lainaus 8.

Hja: Oliko sinulla tässä vaiheessa epäilystä, että pystynkö oppimaan?

Hva: Ei, ei. Enkä mä oikeesti uskonu siihen koskaan. Se oli vähän semmonen ajatus, että... että mä oon vähän vastustanu tätä ikärasismia. (...)

Hja: Mistä sinä olet saanut semmosen käsityksen tai ajatuksen, että ois ikärasismia?

Hva: No, jos ajatellaan tänä päivänä, niin 45 on täysin epäkuranttia tavaraa työmarkkinoilla. Ja kaikki puheet niistä suurten ikäluokkien eläkkeelle jäämisestä aiheutuvasta työvoimapulasta on tota semmosii ikuisuus kysymyksiä. Ei se siis näy mitenkään vieläkään. Mitenkään siinä, että palkattais yli 45- vuotiaita. (naurua) (...)

Hja: Onko susta tässä ajatuksessa jotain, jota selostit, niin erilaista. Et miehiä ja naisia kohdeltais erilailla. Vai onko, saako miehet ja naiset samanlaista kohtelua?

Hva: Ei, ei. Ei siis ... eihän ole mitään huvittavampaa kuin lähinnä nainen, koska paitsi et se on tyhmä, nin se on joka tapauksessa nainen. Mut et miehet, niin taas niillä on joku semmonen synnynäinen ylemmyys tai joku kirkastuminen. En tiedä mistä se tulee ja että... Et mun mielestä miehet oikeastaan vasta rupee tekemään ura-asioita siinä vaiheessa, kun naisesta katsotaan, että se on ikimuistoinen. (nainen)

Tämäkään haastateltava ei itse ole kokenut ikäsyrrintää. Hän uskoi, että hänen oma työnantaja haluaa pitää hänet työssä eläkeikään saakka, mutta muualla ympäröivässä maailmassa ikärasismia esiintyy. Tätä haastateltavaa vähän vanhempi nainen puolestaan kertoi, että 'neljävitokset otetaan kiljuen nykyään töihin', neljäkymmentäviisi ei ole ikä eikä mikään. Näiden kahden viittauksen perusteella ei voi tehdä päätelmiä ikärasismin olemassa olosta työpaikoilla tai muualla ympäröivässä yhteiskunnassa.

Käsittelin muuttuvaa maailmaa vain sen verran, kuin se on mielestäni tarpeen yksilön muutoksien ja individualistiksi kehittymisen ymmärtämisen kannalta. Yksilöt muuttuvat, mutta myös maailma muuttuu ja maailman muutos sallii yksilön oman muutoksen. "Maailma muuttuu, Eskoseni", kirjoitti jo Aleksis Kivi Nummisuutarit näytelmässään.

Minua jäi askarruttamaan tutkielmaseminaarin ryhmätapaamisella yhden ryhmäläisen havainto individualismin esiin nousemisesta vasta käsiteltävän tekstin loppuvaiheessa. Jäin miettimään, miksi näin on, vaikka tästä henkilöstä minulle jäi haastattelussa hyvin individualistinen käsitys. Pohdin asiaan pitkään, kunnes havaitsin, että tässä on kysymys eri aikakausista. Haastateltavan nuoruudessa ei

ollut suotavaa olla kovin individualisti, ei ainakaan työelämässä, ja siksi individualistinen puoli heräsikin vasta ikääntyvänä, jolloin myös yhteiskunnassa oli alettu puhua individualismista. Tästä heräsi ajatus, että voisin tutkia perusteellisemmin kulttuurin vaikutusta identiteetin ilmauksissa, mutta havaitsin, että työni olisi laajentunut sen vuoksi paljon, enkä niin ollen sisällyttänyt kovin tarkasti kulttuurin vaikutusta yksilön selontekoihin eri aikakausina. Käsittelen individualismia tässä työssäni yksilön omina selontekoina ja kasvamisena, vertaan näitä kulttuuriseen taustaan jonkin verran, koska muutosta ei mielestäni voi irrottaa omasta taustastaan.

8.3. Individualismi-teema

Individualismi-teemaan olen koonnut sellaisia mainintoja kuin minä päätän ja määrään itse, mitä luen, opiskelen, harrastan omalla ajallani, muut eivät määrää minua, teen, mitä haluan jne. Aluksi kerron, mitä individualismi ja individualisti määritellään ja sitten käsittelen aineistosta nousevia merkityksiä näille käsitteille.

Individualismi, joka on suomeksi yksilöllisyysoppi, korostaa etiikassa yksilön arvoa tai yleisestä mielipiteestä ja tavoista riippumattoman yksilöllisen harkinnan ja toiminnan merkitystä moraalissa ja yhteiskuntaelämässä. Psykologiassa ja sosiologiassa individualismi tarkoittaa psykologisen individualismin mukaan sitä, että yhteiskunnalliset ilmiöt perustuvat yksilöiden sielunelämän ilmiöihin ja yksilöiden vuorovaikutukseen vastakohtana yhteissielusta. Individualisti on individualismin kannattaja, korostetusti yksilöllinen ihminen. (Rantala 1990, 329.) Huczynskin ja Buchananin (2002) mukaan individualismi tarkoittaa pyrkimystä pitää huolta itsestä ja perheestä (Huczynskin & Buchananin 2002, 880). Individualismia ja individualistia tarkastellaan siis suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Mielestäni yksilö voi olla individualisti myös suhteessa perheeseensä, kuten olen kertonut ympäröivä yhteiskunta teeman perusteluissa.

Tutkittuani aineistoa yksilöllisyys näkökulmasta, huomasin kaksi muutosta, toinen yksilössä itsessään ja toinen ympäröivässä maailmassa, jotka voivat vaikuttaa

keskenään, eikä tämän aineiston perustella voi päätellä, onko kumpikaan ensi sijainen vaikuttaja, vai onko tapahtunut kaksi muutosta yhtä aikaa toisiinsa vaikuttaen.

Individualistiksi kasvaessaan haastateltavat olivat ottaneet 'elämänsä ohjat' selvästi ikääntyessään omiin käsiinsä. Useimmat heistä eivät nuoruudessa tienneet, mitä halusivat tehdä työkseen tai opiskella, nyt aikuisena he itse päättivät, mitä tekevät tai opiskelevat ja haluavat oppia. Tästä seurasi, että opittava oli mielenkiintoista ja tärkeää sekä merkittävää oppijalle ja opittavan asian oppi helposti. Oppimisen ei tarvinnut olla työhön liittyvää, vaan se saattoi olla omaksi iloksi tai perheelle hyödyksi, kaikki opittu ei liittynyt mitenkään työhön. Haastateltavat itse päättävät, mitä lukevat, mistä luettavan hakevat ja mihin opittua käytettävät. Voi myös olla, että opitulla ei ole mitään erityistä käyttöä haastateltavalle. Viulunsoittaja katolla –näytelmässä 'yhdet portaat veisi ylöspäin ja toiset toisi alaspäin ja yhdet portaat huvinvuoks ei minnekään'. Näytelmässä maitokuski haaveilee oman talon rakentamisesta, mutta tämän tutkimuksen jokainen haastateltava oli jo rakentanut omasta elämästään itselleen omannäköisen talon. Nuoruudessa heillä oli haaveita ja unelmia monenlaisista asioista ja ammateista, oman elämänsä talosta. Nyt ne olivat jo melko valmiita, mutta niitä voitiin täydentää ja parantaa oman mielenkiinnon mukaan. Haastateltavien elämään oli tullut huivia ja iloa, he olivat olleet aikuisina riittävän kauan, aikuisen elämässä ei enää ollut 'uutuuden viehätystä', heillä ei ollut enää kiire päästä elämään aikuisen elämää kuten nuoruudessa oli ollut. Nyt he saattoivat rakentaa ihan hyvin yhdet portaat, jotka eivät vieneet minnekään. Seuraavasta lainauksesta tulee hyvin esiin se, että tämän haastateltavan yhdet portaat kaikkien portaitten joukossa eivät vie minnekään.

Lainaus 2.

Hja: Sä sanot, et sä luet. Luetsä lehtiä, kirjoja?

Hva: Lehtiä, kirjoja. Siis mä olen lukenu aina, koko mun ikäni ihan siitä, kun opin viisvuotiaana lukemaan. Ja Ja mä luen oikeastaan kirjallisuutta laidasta laitaan. Mutta ainoastaan rakkausromaaneista viis veissään. Tietokirjallisuutta, ihan kaikkee.

Hja: Sä saat siitä kaikesta?

Hva: Mä saan aina kaikesta jotain uutta.

Hja: Uusia virikkeitä?

Hva: Kyllä, kyllä. Ja vinkkejä, että mistä löytyy tietoa tosta asiasta. Mä olen esimerkiksi ilman minkäänlaista paperia opiskellu kansanomaista lääkäintäitöä. En niinkään siksi, että käyttäysin sitä. Ihan siis puhtaasta uteliaisuudesta kansanperinnettä. Ihan siis kaikenlaisia asioita, kun mä olen sitä mieltä, että ihminen saa lainata kirjastosta kirjoja ja jopa ostaa niitä itselle riippumatta siitä, onko se sen alan ammattilainen vai ei. (nainen)

Haastateltavat olivat tulleet yksilöiksi siinäkin mielessä, että he uskalsivat tehdä jotain uutta, vaikka pelotti. Näin he saivat kokemuksia, joita he voivat käyttää vastaavissa tilanteissa. Alleviivaus tein sanan alapuolella tarkoittaa, että haastateltava painotti erityisesti tein sanaa. Vastaavanlaisia painotuksia muutkin haastateltavat käyttivät monien tekemisiään kuvaavien verbien yhteydessä; minä tein sen, minä päätän jne.

Lainaus 3.

Hja: Mitä sinä sitten ajattelit silloin ekalla kerralla, kun teit sen (keskeytti neuvottelun, saadakseen keskustella kahden kesken yhden neuvottelukumppanin kanssa) ?

Hva: Pelotti.

Hja: Mutta sä teit sen.

Hva: Tein sen. (mies)

Maailma oli tullut myös avarammaksi siinä mielessä, että rajat tekemisille asetti yksilö itse, ei toiset tai ympäröivä maailma. Toki perheen kanssa neuvotellaan tekemisistä tai perheelle voidaan rakentaa vaikkapa kesämökki, mutta he itse päättivät, rakentavatko itse vai rakennuttavatko muilla. Samoin perheen kanssa neuvotellaan, kun aloitetaan jokin paljon aikaa vievä asia, kuten opiskelu, mutta viimeisen sanan sekä kirjaimellisesti että kuvaannollisesti kuitenkin yksilö sanoo itse, kuten seuraavassa lainauksessa tulee esille.

Lainaus 4.

Hja: Tuntuuko sinusta nyt itsestäsi siltä, että sulla ei oikeastaan oo mitään rajoja, rajoitteita opiskella, kehittää tai mennä eteenpäin elämässä, kun sinä olet tavallaan löytänyt tän opiskelun, itsesi kehittämisen?

Hva: No siihen analyysiin mä laitoin, ku siinä on sitte ne mahdollisuudet, että rajat ovat, mitkä niiku itse asettaa eli kyllä aina tulee määrättyjä rajoja vastaan. Mutta se, mä oon sanonu vuosi sitten, että mä oon vielä 18 vuotta työelämässä. Vaikka sä opiskelet uuden ammatin, taikka... ni on tietysti rajoja. Mutta se, ne mahdollisuudet kuitenkin, ne suunnattomat mahdollisuudet, ne riippuu pelkästään sinusta itsestä. (nainen)

Toinen muutos on muutos ympäröivässä maailmassa, kuten olen aikaisemmin kertonut. Ympäröivä maailma oli myös muuttunut ja se salli, joskus ehkä pakotti muuttumaan yksilöksi. Otalan (2002) mukaan yksilöllä itsellään on vastuu omasta oppimisestaan, yhteiskunta ja työnantajat voivat tarjota mahdollisuuksia, mutta lopullisen vastuun kantaa yksilö itse.

Näin oli tapahtunutkin. Kun modernissa yhteiskunnassa tarjottiin opiskelua tai työtä, niin nyt post-modernissa yhteiskunnassa yksilöt eivät enää odota passiivisina, mitä tarjotaan, vaan he ovat aktiivisia hakijoita ja päättäjiä. Jos työ tai työpaikka ei passaakaan yksilölle, niin yksilö lähtee ja antaa ikävän työn tekemisestä huolehtimisen työnantajalle itselleen. Puheessa passiivimuoto muuttui aktiivimuodoksi. He käyttivät esimerkiksi seuraavia sanontoja, minä päätän, minua ei määrätä, minä itse teen, mutta etenkin naiset neuvottelevat perheen ja puolison kanssa. Haastateltavat olivat tulleet individualisteiksi, mutta he eivät ole tulleet egoisteiksi. He ottivat ratkaisuihinsa huomioon myös toiset ihmiset, läheiset, perheen ja ystävät, mutta eivät enää välttämättä työnantajaa tai muuta yhteiskuntaa. Työnantajien ja yhteiskunnan kannalta on ehkä huonoa se, etteivät haastateltavat aina opiskele työelämää varten, vaan ihan omaksi nautinnoksi ja joskus läheisten ja ystävien hyödyksi.

Sanotaan, että ensin pieni eliittiryhmä omaksuu ensin uudet aatteet, tästä ryhmästä aatteet leviävät sitten muihin ryhmiin. Haastateltavat eivät mielestäni ole työelämän eliittiä, mutta hyvin toimeentulevaa porvaristoa he kyllä ovat. Post-modernismin aatteet ovat saavuttaneet ainakin keskiluokan, ehkä se on saavuttanut jo koko väestön. Tämän asian tarkempaan tutkimiseen aineistoni on liian suppea ja valikoitu.

9. Päätelmiä

Lopuksi pohdin hieman, mitä ajatuksia tutkimustulokset minussa herättivät. Aikuiset haluavat oppia uutta ja kehittää itseään monipuolisesti. Jotkut keskittyvät vain vapaa-ajan opintoihin, toiset sekä vapaa-aikaan että työhön ja loput haluavat oppia vain työssä tarvittavia taitoja. Haastateltavat olivat ikääntyneet ja muuttuneet samalla. Maailma ympärillä oli myös muuttunut, se oli tullut vaativammaksi ja kovemmaksi. Ympäristöstä tulevia haasteita tai uhkia ei voinut enää ennustaa helposti. Jokainen haastateltava yritti valmistautua uusiin haasteisiin opiskelemalla ja oppimalla.

Tuula Juvonen (2002) on tutkinut homoseksuaalisuuden rakentumisen mahdollisuuksia Tampereella toisen maailman sodan jälkeisinä vuosina. Tämän kirjan lukeminen sai minut miettimään ikääntymistä ja ikääntyvien selontekoja marginaalisuuden näkökulmasta. Tätä pohtiessani itselleni tuli ajatus, että ikääntyvät ja ikääntyneet laitetaan myös marginaaliin. Kun taloudellinen tilanne on hyvä ja työvoimasta on pula, niin silloin sekä ikääntyvät että ikääntyneet halutaan työmarkkinoille. Sama tapahtui toisen maailman sodan aikana, kun naiset lapset ja vanhukset hoitivat työt kotirintamalla, terveiden ja työikäisten miesten ollessa rintamalla. Tilanne oli kuitenkin silloin yhteiskunnassa toinen kuin nykyään, silloin miesten oli oltava sotimassa.

Viime vuosikymmenten lamojen aikana meillä on ollut vähän samanlainen tilanne kuin sota-aikaan, naiset ja vanhemmat työntekijät toimivat työvoimapuskurina taloudellisten tilanteiden mukaan. Nykyään suunnitellaan erilaisia koulutusprojekteja ja puhutaan elinikäisestä oppimisesta. Halutaan, että ikääntyvät ja ikääntyneet pysyisivät työelämässä. Sitten kun yhteiskunnan talous heikkenee ja työntekijöistä halutaan päästä eroon, niin silloin säädetään vaikka uusia eläkelakeja, jotta saataisiin siististi ainakin ikääntyvät pois työmarkkinoilta. Tästä on esimerkkinä 1980- ja 1990 -luvun vaihde, jolloin yksilölliselle varhaiseläkkeelle, varhennetulle vanhuuseläkkeelle ja työttömyyseläkkeelle oli mahdollista päästä jo 55 -vuotiaana. Nyt, kun työvoimapulan ennustetaan tulevaksi, niin eläkkeelle pääsyä rajoitetaan ja suunnitellaanpa vanhuuseläkkeen ikärajaksi 68 vuotta. Tämäkin suunnitelma nousi esiin haastatteluissa, jotkut kuvittelivat olevansa työssä siihen saakka terveenä, jotkut kuvittelivat tulevansa töihin rollaattorin avulla. Merkityksen anto tämäkin ikääntyvälle, vanhat käyttävät apuvälineitä. Julkinen keskustelu ja siellä annetut merkitykset nousivat esiin näissäkin selonteoissa.

Suunnittelin aluksi tarkastelevani 'kapea-alaisesti' haasteltavien omia selontekoja heidän ikääntymisestään ja oppimisestaan, mutta kuta enemmän kuuntelin ja luin haastatteluja, sitä vakuuttuneemmaksi tulin, että yksilöä ei voi erottaa ympäröivästä maailmasta. Yksilöt ovat oman elämänhistoriansa tuloksia ja heihin on vaikuttanut ympäröivä maailma ja sen antamat merkitykset ja he ovat vaikuttaneet omaan ympäröivään maailmaansa. Samat keskustelujen teemat, kuin

minulla oli kirjallisena taustamateriaalinani, toistuivat haastateltavien selonteoissa. Yhtenä esimerkkinä tästä nostan aikaisemmat ja uudemmat oppimisteoriat. Haastateltavat itsekkin toivat esiin omat, aikaisemmat epäilynsä kyvyistään oppia. He olivat todenneet oppimiskykynsä hyväksi jo oman, aikuisiän kouluttautumisen ja opiskelunsa alussa. Oma havainto, että kykeni muistamaan ja oppimaan, tuli joillekin yllätyksenä ja antoi intoa lähteä opiskelemaan ja oppimaan uutta. Haastatteluissa tuli esiin halu testata omia rajoja, ja testin tulos oli, että rajat asetti jokainen itse.

Haastateltavilla on intoa uuden oppimiseen. Kykyä suurten kokonaisuuksien ymmärtämiseen on elämän myötä kehittynyt ja muistikin pelaa, lisäksi perhe ja läheiset antavat tarvittaessa tukea. Mutta aikaa ja energiaa on rajallinen määrä, perheelle pitäisi olla aikaa ja elämään halutaan muutakin kuin työ. Tällaisessa ristiriitatilanteessa yksilö joutuu pohtimaan, mikä on mielekästä, näin hän käyttää tietämättään elämänhallinta teorian mukaista jännitteiden ratkaisukeinoa ja tekee päätöksensä. Joillekin ratkaisu on siirtyminen eläkkeelle kuten Luukanteleen ja kumppaneiden verrokkiryhmäläisille, he valitsevat Elämän kruunun. Jotkut, nuoremmat, joutuvat vielä valitsemaan työn sekä työhön liittyvän uuden oppimisen ja perheen sekä vapaa-ajan välillä. Jokainen on tehnyt jonkinlaisen valinnan, osa opiskeli vapaa-aikasuuntautuneesti, jotkut kehittivät itseään työelämään. Jokainen haastateltava toteutti elinikäistä oppimista, vaikkakaan he eivät antaneet opinnoilleen elinikäisen oppimisen merkitystä. Heille ei selontekojen mukaan oppiminen ollut jatkuva prosessi, vaan oppimisprojekteja, joilla oli selkeä alku ja loppu. Työssä opitut asiat, vaikka työssä opittiinkin jatkuvasti uutta, ei haastateltaville ollut oppimista, se oli työtä tai huomaamatta opittua. Oppiminen oli mm. nautintoa, iloa, tutkimista tai maailman kuvan avartumista, ihmisenä kasvamista. Lisäksi uuden oppiminen oli hauskaa.

Aikuiset haluavat oppia uutta eri tavalla kuin he ovat oppineet nuorena. Aikuisiässä halutaan yhdistää vanhaa oppia uuteen ja aikuiset haluavat oppia uusia asioita tutkivalla, asioita selvittävällä ja pohtivalla tavalla. He haluavat hakea itsenäisesti tietoja lukemalla kirjoja, kyselemällä muilta tai nykyisin myös internetin kautta ja keskustelemalla aineiston kanssa, joskus jopa kritikoiden tekstejä ja oppia. Tutkimuksessa työttömien omaehtoisesta kouluttautumisesta tuli esiin se,

että kuta lähempänä mahdollinen eläke on, sitä haluttomampia aikuiset ovat kouluttautumaan ja kehittämään itseään ainakaan työelämää varten. Työelämässä olevat ja ne, joilla ei ole mahdollisuutta päästä eläkkeelle, ovat innokkaampia oppimaan uutta ja kehittämään itseään. Mielestäni voi hyvin kysyä, kannattaisiko panostaa ehkä enemmän ikääntyviin kuin ikääntyneisiin työelämän kannalta katsottuna. Työyhteisöistä ehkä kannattaisi hakea ne henkilöt, joilla ei ole ammattitutkintoa vielä, ja organisoida heille mahdollisuus opiskella työn ohessa ja työhön liittyviä opintoja. Ehkä kannattaisi myös mahdollistaa vanhojen tutkintojen ajan tasalle saattaminen. Silloin voi yhdistää aikaisemmin opittua uuteen. Näistä muutoksista hyötyisivät sekä yksilöt itse että työnantajat ja muu yhteiskunta. Mielestäni pitäisi myös olla olemassa mahdollisuus vaihtaa alaa, jos se kiinnostaa yksilöitä.

Kymmeniä vuosia samalla alalla voi alkaa kyllästyttää, ja alanvaihto voi houkutella. Itsensä kehittäminen pitää olla tietenkin kaikille mahdollista sekä ikääntyville, ikääntyneille ja eläkkeellä oleville. Jokaiselle yksilölle on hyväksi oman maailman kuvan avartaminen ja ihmisenä kasvaminen ja ilon sekä hyvänolon tunteen saaminen uuden oppimisen kautta, siksi uuden oppimismahdollisuutta ei saisi rajoittaa vain tiettyihin ikäryhmiin tai vain työelämää varten.

9.1. Elämänhallinta ja elinikäinen oppiminen

Haastateltavat olivat mielestäni käyttäneet Antonovskyn elämänhallinta teoriaa ratkaistessaan ulkopuolelta tulevia uhkia, stressitekijöitä ja niiden aiheuttamia jännitteitä. Kansalaisen perustaitojen oppiminen ei ollut mielekästä, vasta oppiminen aikuisiässä oli mielekästä, nyt he voivat ja saivat oppia sitä, mitä he halusivat. Haastateltaville oli kehittynyt elämäkokemuksien myötä yleisiä vastustuksen resursseja, joilla avulla he selvittivät itselleen mielekkäitä ratkaisuja ja tavoitteita. Näitä he sitten alkoivat toteuttaa ja opiskella. Jotkut joutuivat ensin opettelemaan oppimistaidot, mutta kaikki oppimalla saadut uudet tiedot, taidot ja osaaminen olivat vaivan arvoisia haastateltaville. Samalla kun yleisen vastustuksen resurssit ja elämänhallintataidot kehittyivät iän karttuessa, maailma muuttui ympärillä. Haastateltavista oli tullut määritelmien mukaisia individualisteja.

Mielestäni aineiston perusteella voi päätellä, että lapsuudessa ja nuoruudessa haastatelluille ei ollut kehittynyt vielä elämönhallinnan resursseja, joten he tekivät sitä, mitä piti tehdä tai elämä vei mukanaan. He selvisivät jännitteistä, sillä usein muut auttoivat ja opastivat heitä eli heillä oli sosiokulttuurisia resursseja ympäristössään. Lisäksi makrososiaaliset resurssit eli mm. koululaitos ohjasivat nuoria yksilöitä. Heille itselleen ei ollut vielä selvinnyt tai he eivät olleet pohtineet, mikä on mielekästä tai tarpeellista oman elämän kannalta, esim. 'opiskelua ei pidetty tärkeänä'. Elämäkokemusten ja niistä opitun seurauksena yksilöille selviää, mikä on mielekästä missäkin tilanteessa, yksilöille syntyy yleisen vastustuksen resursseja. Heillä on mahdollisuus riittävän resurssivaraston muodostumisen jälkeen toimia rationaalisesti. Aina yksilöt eivät toki toimi aina järkevästi, tästä voi olla esimerkkinä epäterveelliset elämän tavat.

Elämäkokemusten myötä yksilö oppii tietämään, mikä on mielekästä missäkin tilanteessa, joten saavuttaakseen oman tavoitteensa, hän ottaa selville, mitä on tehtävä ja miten pitää toimia, jotta tavoite saavutetaan. Tästä voi olla esimerkkinä oman selustan turvaaminen työttömyysuhkaa vasten. Elämäkokemuksen myötä yksilöille kehittyy resursseja, joiden avulla voidaan tehdä kauaskantoisia ja joustavia päätöksiä. Voidaan esimerkiksi luopua omasta ajasta ja lähteä toteuttamaan elinikäistä oppimista. Näin voidaan turvata mahdollisesti oma taloudellinen toimeentulo tulevina vuosina.

Esimerkkinä oman elämönhallinnan tavoittelusta voisi ottaa ne haastateltavat, joilla ei ollut nuoruudessa suoritettua ammattitutkintoa. He olivat nähneet sekä omassa ympäristössä että kuulleet ja lukeneet medioista, miten ihmisiä irtisanottiin. Suorittamattomat ammattiopinnot olivat jääneet kaiheartamaan mieltä, mutta nyt kaiherrukseen tuli lisänä todellisista pelkoja. Olen nähnyt työssäni ihmisiä, joille pelko muuttui sairaudeksi. Sairaudeksi muuttunut pelko mahdollisesti eläkkeelle pääsyn, mutta ne henkilöt olivat vanhempia kuin suurin osa haastateltavista oli. Näille haastatelluille henkilöille eläke ei ollut realistinen vaihtoehto, joten heidän oli haettava toinen vaihtoehto. Kuten aikaisemmista lainauksistakin ilmeni, ikääntymisen myötä vaihtoehtottomuus oli vähentynyt. Elämässä oli varalle vaihtoehto b ja joskus myös vaihtoehto c. He antoivat uuden

oppimiselle tässä elämäntilanteessa merkityksen riittävän mielekäs. Heidän ei olisi ollut pakko opiskella, mutta he halusivat, koska heistä uuden oppiminen oli mielekästä.

Jotkut haastateltavat alkoivat miettiä ammattitutkinnon suorittamista. Heille uuden oppiminen ja oppimisella oman selustanturvaaminen oli riittävän mielekäs, jotta he aloittivat aikaa vievän ja joskus rasittavankin opiskelun. He ottivat selville ympäröivästä maailmasta tulevista viestistä ja omat lähtökohdat huomioon ottaen, mitä pitää ja kannattaa opiskella eli muuttivat viestit ymmärrettäviksi itselleen oman elämänhallinnan turvaamiseksi. Haastatellut ymmärsivät, että he tarvitsivat ammattitutkinnon työssä opitun lisäksi. Työpaikka saattoi olla nykyinen tai joku muu paikka, mutta uuden oppimisella he ainakin teoriassa varmistivat työpaikkansa.

Seuraavaksi he selvittivät, miten pitää opiskella, jotta he oppivat tarvittavat tiedot ja taidot. Monella oli aikaisemmista opinnoista niin pitkä aika, että opiskelumenetelmät olivat unohtuneet. Silti he halusivat oppia ja hallita oppimistaidot. Tämän jälkeen uuden oppiminen vaati työtä, mutta se oli mielekästä, hauskaa työtä, koska he opiskelivat itselleen mieluisia asioita, ja koska he uutta oppiessaan voivat käyttää aikaisempaa osaamistaan hyödyksi uuden oppimisessa, uuden tiedon yhdistämisessä vanhaan tietoon mieleisellä tavalla.

Joillekin haastatelluille uuden oppimisen hallinta ei ollut mahdollista, aikaisemmista opinnoista oli liian kauan, opiskeluun ja tutkinnon suorittamiseen olisi mennyt niin monta vuotta, että uutta oppia ei olisi ennättänyt käyttää ennen eläkkeelle pääsyä tai työajat estivät opiskelun. Samanlaisia tuloksia on mielestäni saaneet Luukannel ym:n seurantatutkimuksessaan. Verrokkiryhmällä oli eläkkeelle pääsy niin lähellä, että opiskelemaan lähteminen ei ollut mielekäs, eivätkä he omasta mielestään hallinneet opiskelutekniikkaakaan.

9.2. Jatkotutkimukset

Työtä tehdessäni minulle syntyi myös useita ajatuksia, joita voisi seuraavaksi tutkia. Esitän seuraavaksi muutamia itselleni syntyneitä ajatuksia.

Haastattelin työtäni varten vain kymmenen henkilöä, joten tämän työn perusteella ei voi tehdä tutkimuksen tuloksista mitään yleistyksiä. Seuraavaksi tutkimusta voisi jatkaa laatimalla strukturoitu kyselylomake ja selvittää isommalla otannalla, vastaavatko tämän tutkimuksen tuloksena saadut merkitykset ja käsitykset suuremman ryhmän käsityksiä. Näistä tuloksista voisi sitten tehdä jo yleistyksiä. Näin työni olisi peruskartoitus laajemmalle työlle.

Wetherell ja Potter (1992) käsittelevät rasismitutkimuksessaan talouden, politiikan ja ideologian vaikutusta rasismin määrittelyyn. Mielestäni myös ikääntyvän opiskelusta käytävissä keskusteluissa on taloudelliset, poliittiset ja ideologiset seikat mukana. Varsinkin julkisessa keskustelussa raha on mielestäni selvästi esillä. Olisi ollut mielenkiintoista tutkia tätäkin puolta keskusteluista, mutta silloin työssäni olisi painottunut sosiologia enemmän ja halusin keskittyä työssäni enemmän sosiaalipsykologiaan ja pieneen ihmiseen, jota termiä presidentti Halonen käytti puheessaan yksilöstä.

Jatkossa voisi olla myös mielenkiintoista jatkaa tätä työtä ja tutkia, mitkä muut asiat vaikuttavat oppimishalukkuuteen aikuisiässä. Miten ympäröivä maailma on muuttunut ja seuraavatko muutokset samassa tahdissa myös yksilöillä? Tarkempi tarkastelukulma olisi silloin kulttuurissa ja yksilöä tarkasteltaisiin sitten tätä kulttuurista taustaa vasten. Uskon tämänkin näkökulman olevan mielenkiintoisen.

Tutkimisen arvoista voisi olla lisäksi, miten ikääntymistä tuotetaan ja millaisia merkityksiä ikääntymiselle annetaan eri teksteissä. Joitakin mainintoja tein tässäkin työssä, mutta tarkempi tutkiminen saattaisi olla hyvinkin mielenkiintoinen.

Juvosen (2002) väitöskirja Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia antoi minulle ajatuksia jatkaa tähän suuntaan, mutta se on sitten toinen tutkielma ja toinen työ.

9.3. Lopuksi

Tämän tutkielman tekeminen on vaatinut runsaasti työtä, sen voin hyvällä omalla tunnolla sanoa. Olen kirjoittanut ja korjailut tekstiä useamman kuukauden aikana ja lukenut kirjallisuutta runsaasti ja tekemisen intensiivisimmässä vaiheessa pohtinut työtäni jopa unissani. Samalla on tietoni lisääntynyt ja maailmankuvani laajentunut. Olen myös oppinut runsaasti uusia asioita. Olen siis ainakin omasta mielestäni toteuttanut tänä aikana elinikäistä oppimista.

Työn tekeminen ja valmiiksi saaminen on palkkio itselleni ja arvo sinällään, kuten monet haastateltavanikin totesivat omien töidensä tekemisestä. Työssäni en ole halunnut, enkä päässyt kenenkään ihmisen päähän sisään psykologisessa mielessä, enkä ole katsellut maailmaa ulkopuolisena sosiologisessa mielessä, vaan olen tarkastellut maailmaa pienen ihmisen perspektiivistä heidän selonteoissaan. Siinä mielessä pidän työtäni vahvasti sosiaalipsykologisena työnä. En osaa arvioida, kuinka hyvin olen onnistunut työssäni tieteelliseltä kannalta katsottuna. Sen arvioimisen jätän työni tarkastajien tehtäväksi.

Huomasin työni loppuvaiheessa, että tästä tuli vahva retorinen kannanotto aikuisikäisten opiskeluoikeuksien puolesta. Tarkoitukseni työni alussa oli välttää retoriikkaa, mutta aiheen läheisyys itselleni sai minut unohtamaan sen. Olen siis vahvasti työni sisällä. En tiedä, onko tästä työstä hyötyä muille kuin itselleni, mutta minulle tästä työstä on suoranaista hyötyä. Teen Teknillisen korkeakoulun muutosjohtamisen opintokokonaisuuteen kuuluvaa erikoistyötäni. Sen aiheena on elinikäisen oppimisen hengessä tehtävä koko henkilöstöä koskeva koulutus- ja kehityssuunnitelma omalle työpaikalleni. Tutkielmaani ja erikoistyötäni tehdessä olen löytänyt linkit teorian ja käytännön välille. Sosiaalipsykologian opinnoissa olen oppinut useita teorioita, muutosjohtamisen opintokokonaisuutta suorittaessani olen tutustunut näiden teorioiden käytäntöön soveltamiseen ja erikoistyössäni sovellan itse teoriaa käytäntöön. Tämän työn pohjalta on hyvä jatkaa suunnitelman tekoa,

minulla uskoakseni on hyvät taustatiedot sen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tätä tutkielmaani tehdessäni ja muutenkin opiskellessani olen huomannut, että työ- ja elämäkokemuksieni muodoton tietomassa on saanut rakenteet ja ryhdin. Massa ei ole enää vellova möykky, vaan se on strukturoitunut tietorakennelma.

LÄHTEET

Antonovsky, Aaron (1982) Health, Stress, and Coping. Jossey-Bass Publishers, California.

Feldt, Taru (2000) Sense of Coherence, Structure, Stability, and Health Promoting Role in Working Life. University of Jyväskylä, Jyväskylä.

Hakkarainen, Kari & Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse (2002) Tutkiva oppiminen, älykkään toiminnan rajat ja niiden ylittäminen. WS Bookwell Oy, Porvoo.

Halonen, Tarja (1999) Demokratia ja kansalaisyhteiskunta tulevaisuuden Euroopassa. Tasavallan presidentti Eurooppalaisessa asiantuntijakonferenssissa "Elinikäinen oppiminen, vapaa sivistystyö ja kansalaisyhteiskunta" Turussa 20.9.1999. <http://www.valtioneuvosto.fi/tpk/puheet-1999/P990920.turkusu.html>. 16.10.2003.

Heikkinen, Vesa (2002) Virkakieli lumoo ja pelottaa. Teoksessa Vesa Heikkinen (toim.) Virkapukuinen kieli. Tammerpaino, Tampere, 7 - 25.

Heikkinen, Vesa (2002) Niin kuin esim. Kyllä Sir. Teoksessa Vesa Heikkinen (toim.) Virkapukuinen kieli. Tammerpaino, Tampere, 174 – 190.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (A 3/1984) Merkityksen ongelma haastattelututkimuksessa. Jyväskylän Yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja. Jyväskylän yliopisto.

Huczynski, Andrzej & Buchanan, David (2001) Organizational Behaviour. An Introductory Text. Rotolito Lombarda. Italy.

Härkki - Santala, Mari (1995) Oman elämänsä emäntä. Elämänhallinnan ja osaamisen välisen suhteen tarkastelua, kohderyhmänä yrittäjäkurssin käyneet maatalojen emännät. Pro gradu-tutkielma. Tampere.

Ilmarinen, Juhani (1998) Työ ja ikääntyminen. Kirjassa Heinonen, J: (1998): Senioriteetti voimavarana, Tammer-Paino OY, Tampere

Ilmarinen, Juhani (1999) Ageing workers in the European Union. Status and promotion of work ability, employability and employment. Finnish Institute of Occupational Health, Ministry of Social Affairs and Health, Ministry of Labour. Finnish Institute of Occupational Health, Helsinki

Jauhiainen, Arto & Rinne, Risto (2003) Yliopisto-opinnot eivät saa olla vain nuorten oikeus. Helsingin Sanomat, Vieraskynä-palsta. 26.9.2003.

Juvonen, Tuula (2002) Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Gummerus Kirjapaino OY, Jyväskylä.

Jylhä, Marja (1990) Hyvän vanhenemisen malleja. Teoksessa (toim.) Pohjolainen, Pertti & Jylhä, Marja (1990) Vanheneminen ja elämänkulku. Sosiaaligerontologian perusteita. Mäntän kirjapaino Oy, Mänttä. 107- 132.

Jyrkämä, Jyrki (1990) Vanhuus, vanheneminen ja yhteiskunta – näkökulmia sosiaaliseen vanhenemiseen. Teoksessa (toim.) Pohjolainen, Pertti & Jylhä, Marja (1990) Vanheneminen ja elämänkulku. Sosiaaligerontologian perusteita. Mäntän kirjapaino Oy, Mänttä. 81- 105.

Kansallinen ikäohjelma. <http://pre2003.103.stm.fi/suomi/ikäohjelma.1998-2002/mikaon.htm>, 9.2.2004

Kivistö, Kalevi & Petäjaniemi, Tuulikki (1997/1) Selvitys työttömän omaehtoisen koulutuksen tuesta ja aikuiskoulutustuesta. Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja.

Kuusi, Osmo (1998) Ikääntyneet tietoyhteiskunnan voimavarana. Teoksessa Heinonen Jarmo (toim.) Senioriteetti voimavarana. Tammer-Paino OY. Tampere, 81 - 87.

Kvale, Einar (1996) *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage Publications Inc., California.

Luukannel, Saara & Manninen, Jyri & Kurkinen, Mika (1999) *Massojen rynnistys... vai aktiivinen mahdollisuus? Työttömät omaehtoisella opintiellä koulutuspäivärahan turvin syksyllä 1998*. Helsingin Yliopisto, Aikuiskoulutuskeskus.

Otala, Leenamajja (1993) *Lifelong learning based on industry-university cooperation, A strategy for European industry's competitiveness*. Cosmoprint Oy, Helsinki.

Otala, Leenamajja (2002) *Oppimisen etu, kilpailukykyä muutoksessa*. WS Bookwell Oy, Porvoo.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1994) *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. Sage Publications, London.

Rantala, Risto (toim.) (1990) *Kodin uusi tietosanakirja*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.

Rönkä, Jouko (1998) *Laman ja pankkikriisin opetuksia*. Teoksessa Heinonen Jarmo (toim.) *Senioriteetti voimavarana*. Tammer-Paino OY. Tampere, 104-109.

Siltala, Juha (2003) *Työelämän on rakennuttava ihmisen mittaisista haasteista*. Helsingin Sanomat, Vieraskynä-palsta, 25.9.2003.

Silverman, David (1993) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. Sage Publications, London.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2002) *Ikäohjelman monet kasvot. Kansallisen ikäohjelman 1998-2002 loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisusarja 2002:3, Helsinki.

Sulkunen, Pekka (1999) Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia. WSOY – Kirjayksikkö, Juva.

Suomen ylioppilaskuntien liitto. (2003) Lausunto Koulutus ja tutkimus 2003-2008 kehittämissuunnitelmasta.

<http://www.syl.helsinki.fi/asiakirjat/kanlau/2003/030925kesulausunto.htm>.

11.3.2004.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) Mapping the Language of Racism. Discourse and the legitimation of Exploitation. Columbia University Press, New York.

Liite 1.

Haastattelututkimuksen aloitus ja haastattelussa esiin nostettavat asiat

Aloitus

Opiskelen Tampereen yliopistossa sosiaalipsykologiaa ja teen pro gradu-tutkielmaa, jota varten teen tämän haastattelun. Aiheenani on aikuisen suhde opiskeluun. Haastattelen kymmenen henkilöä, miehiä ja naisia. Työtehtävillä tai aikaisemmalla koulutuksella ei ole merkitystä haastateltavien valinnassa. Ainut kriteeri on, että haastateltavani ovat yli 45-vuotiaita. Aikaa meillä tähän haastatteluun on noin tunti, mutta haastattelu voi tarvittaessa kestää kauemmin tai voimme lopettaa aikaisemminkin.

Kerrotko aluksi, on peruskoulutuksesi, mikä on työtehtäväsi, ja missä olet oppinut työssäsi tarvittavat tiedot ja taidot.

Liite 2.

Haastattelusta esiin nostettavat asiat:

Tähänastiset opiskelut.

Miten ja missä on oppinut työssään tarvitsemansa tiedot ja taidot?

Onko opiskellut työssäolo aikana, jos on, niin mitä, missä ja milloin?

Jos ei ole opiskellut, niin miksi ei ole opiskellut?

Mitä opiskelu merkitsee haastateltavalle?

Mistä on muodostanut käsityksensä, keskusteluista muiden kanssa/ pohtinut itse/julkinen keskustelu?

Mitä ikä vaikuttaa päätösten tekoon?

Millaisia kokemuksia opiskelusta haastateltavalla on?

Miten kokemukset ovat vaikuttaneet omiin ratkaisuihin?

Muita mahdollisia esiin tulevia seikkoja, joita tarkennan haastattelun aikana.

Kysymysten järjestys vaihtelee haastattelutilanteen mukaan.

Liite 3.

Haastattelunäytteissä olevien merkintöjen selitykset:

Lainauksissa alleviivattu sanat,
joita haastateltavat ovat erityisesti painottaneet: Opin kyllä
erittäin paljon.

Kolme pistettä tarkoittaa muutaman sekunnin
taukoa puheessa: sitä ...Meilläkii

Kolme pistettä sulkeiden sisällä tarkoittaa,
että olen lyhentänyt puhetta merkityksen
kuitenkaan muuttumatta: (...)

Lainauksen yhteydessä lyhenteet. Hja tarkoittaa
haastattelija ja
Hva haastateltava.

Suluissa (naurua), tarkoittaa, että
haastateltava nauraa: (naurua)

Lainauksen lopussa, suluissa oleva merkintä mies tai nainen tarkoittaa vastaajan
sukupuolta.

Heidän ikäään en ole laittanut siksi, ettei heitä voitaisi tunnistaa, kaikki
haastateltavat olivat 45 – 55 -vuotiaita.